

บทที่ 4

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

ในบทนี้จะนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลจากโครงการย่อยทั้ง 3 โครงการ ได้แก่ โครงการวิจัยและพัฒนารูปแบบการบริหารองค์กรชาวบ้านและเครือข่ายแบบบูรณาการ โครงการวิจัยและพัฒนารูปแบบการจัดการความรู้แบบบูรณาการของชุมชน และโครงการวิจัยแนวทางการพัฒนาการพึ่งพาตนเองอย่างยั่งยืนของชุมชน ตามวัตถุประสงค์ของโครงการแม่บท 3 ประการคือ ประการแรก เพื่อพัฒนารูปแบบการบริหารองค์กรชาวบ้านและการจัดการความรู้แบบบูรณาการของชุมชนเพื่อการพึ่งพาตนเองอย่างยั่งยืน ประการที่สอง เพื่อศึกษาปัจจัยและเงื่อนไขในการบริหารองค์กรชาวบ้าน รวมทั้งการจัดการความรู้แบบบูรณาการของชุมชนเพื่อการพึ่งพาตนเองอย่างยั่งยืน และประการที่สาม เพื่อศึกษาแนวทางการพัฒนาการพึ่งพาตนเองของชุมชนอย่างยั่งยืน ดังนี้

รูปแบบการบริหารองค์กรชาวบ้านและการจัดการความรู้แบบบูรณาการของชุมชนเพื่อการพึ่งพาตนเองอย่างยั่งยืน

การนำเสนอผลการวิเคราะห์ในส่วนนี้ประกอบด้วย 2 ส่วนคือ รูปแบบการบริหารองค์กรชาวบ้านและรูปแบบการจัดการความรู้แบบบูรณาการของชุมชนเพื่อการพึ่งพาตนเองอย่างยั่งยืน โดยมีรายละเอียดดังนี้

1. รูปแบบการบริหารองค์กรชาวบ้านแบบบูรณาการเพื่อการพึ่งพาตนเองอย่างยั่งยืน

ในการนำเสนอผลการพัฒนารูปแบบการบริหารองค์กรชาวบ้านและเครือข่ายแบบบูรณาการ แบ่งเป็น 5 หัวข้อหลักได้แก่ 1) ศักยภาพ ผู้นำ การบริหารกลุ่มและเครือข่าย ในสภาพการณ์ที่เป็นอยู่ 2) ตัวชี้วัดในการพัฒนาผู้นำ การบริหารกลุ่มและเครือข่าย 3) รูปแบบการพัฒนาผู้นำ การบริหารกลุ่มและเครือข่าย 4) รูปแบบการบริหารองค์กรชาวบ้านและเครือข่ายแบบบูรณาการที่เหมาะสม 5) ผลการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากการวิจัยและพัฒนา และสุดท้าย โดยมีรายละเอียดดังนี้

1.1 ศักยภาพ ผู้นำ การบริหารกลุ่มและเครือข่าย ในสภาพการณ์ที่เป็นอยู่

ผลการศึกษาเกี่ยวกับศักยภาพผู้นำ การบริหารกลุ่มและเครือข่ายทั้ง 4 ชุมชน พบว่า

1.1.1 ศักยภาพผู้นำ จากการศึกษาสรุปได้ว่าผู้นำทั้ง 4 พื้นที่ มีศักยภาพในด้านต่างๆ สรุปได้ 3 ด้าน ได้แก่

1) **ด้านการจัดการ** ผู้นำมีความสามารถในการจัดการอยู่หลายประการ ได้แก่ การตัดสินใจในกิจกรรมต่างๆของกลุ่ม การประสานงานกับกลุ่มอื่นๆทั้งในและนอกชุมชน รวมทั้งการประสานงานกับหน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชนที่ทำงานในและนอกพื้นที่ มีการมอบหมายงานให้สมาชิกในกลุ่มได้รับผิดชอบดำเนินการ และมีการจัดการเงิน โดยมีการระดมทุนจากหุ้นของสมาชิก การทำธุรกิจของกลุ่ม เช่นกลุ่มโรงสีข้าวครบชุมชน มีการรับสีข้าวและขายข้าวสารด้วย นอกจากนี้ยังมีการแบ่งปันผลประโยชน์ให้แก่สมาชิกกลุ่ม

2) **ด้านอาชีพการเกษตร** ผู้นำทั้งหมดทุกชุมชนที่ศึกษามีอาชีพหลักคือทำการเกษตร จึงเป็นผู้ที่มีความรู้และประสบการณ์ในวิชาชีพนั้นๆ ดังเช่น ผู้นำมีความรู้ความสามารถในการทำนา การเลี้ยงแพะ การทำการเกษตรผสมผสานของผู้นำกลุ่มป่าชุมชน

3) **ด้านการเป็นผู้รู้ หรือเป็นภูมิปัญญาชาวบ้านหรือปราชญ์ชาวบ้าน** ซึ่งมีทั้งผู้นำที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ เช่น ผู้นำที่มีภูมิปัญญาในการจัดการทรัพยากรป่าของกลุ่มป่าชุมชน ผู้นำที่มีภูมิปัญญาในการทอผ้าของกลุ่มสตรีทอผ้าสี่ธรรมชาติ ที่จ.สุพรรณบุรี ผู้นำที่มีภูมิปัญญาการสร้างบ้านดิน ที่จ.ชัยภูมิ

1.1.2 ประเภทของผู้นำ ที่พบใน 4 ชุมชนมี 6 ประเภท ได้แก่

1) **ผู้นำในระบบเครือญาติ หรือครอบครัว หรือผู้อาวุโส** เช่นผู้นำกลุ่มป่าชุมชน และผู้นำกลุ่มทอผ้าย้อมสี่ธรรมชาติ เป็นผู้นำที่อยู่ในแวดวงเครือญาติเดียวกัน

2) **ผู้นำในระบบการปกครอง** เป็นผู้ที่ได้รับเลือกจากทางการ มีตำแหน่งเป็นทางการในการปกครอง แล้วมาเป็นผู้นำกลุ่มในชุมชน ดังเช่นผู้ใหญ่พ่าย บุญสาตี ซึ่งเป็นผู้ใหญ่บ้านและขณะเดียวกันก็เป็นผู้นำกลุ่ม โรงสีข้าวชุมชน และกลุ่มผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวชุมชน

3) **ผู้นำทางการประสานทรัพยากรภายในและภายนอกชุมชน** การมีบารมีและความสามารถในการระดมทุนภายในและภายนอกชุมชน ดังเช่นผู้นำในชุมชนบ้านไร่ คุณวิเชียร พรหมทุ่งศรี้อ จัดเป็นผู้นำที่มีความสามารถในการระดมทุนภายในและภายนอกชุมชน

4) **ผู้นำทางด้านอาชีพ** เป็นผู้ที่มีความสามารถในการประกอบอาชีพทั้งในภาคการเกษตรและนอกภาคการเกษตรจึงเป็นผู้ที่มีความรู้และประสบการณ์ในวิชาชีพนั้นๆ ซึ่งจากการศึกษาผู้นำในชุมชนมักมีความรู้ความชำนาญในการประกอบอาชีพการเกษตร

5) **ผู้นำด้านความคิด** เป็นผู้ที่เสนอความคิดในการพัฒนาด้านต่างๆ เช่นการพึ่งตนเองทางการเกษตร การวิเคราะห์ชุมชนและหาทางเลือกในการแก้ปัญหาของกลุ่ม

1.1.3. ศักยภาพกลุ่ม จากการศึกษาทั้ง 4 ชุมชน สามารถจำแนกกลุ่มที่พบใน 4 ชุมชนออกได้เป็น 3 ประเภท คือ

1) **กลุ่มก่อเกิด** เป็นกลุ่มที่เพิ่งเริ่มรวมตัวกันอย่างหลวมๆ มีสมาชิกเพียงไม่กี่คน สมาชิกมีความจำเป็นที่จะต้องแก้ปัญหาด้วยตนเอง เกี่ยวกับการผลิตทั้งในและนอกภาคการเกษตร จึงมารวมกันเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันตามวิชาการที่สนใจร่วมกัน ยังไม่มีโครงสร้างกลุ่ม และการทำกิจกรรมร่วมกันอย่างชัดเจน เช่น กลุ่มเลี้ยงปลาในกระชัง ในจังหวัดปราจีนบุรี กลุ่มปลูกผักอินทรีย์ อ.ด่านช้าง จ.สุพรรณบุรี

2) **กลุ่มปรับตัว** เป็นกลุ่มที่รวมตัวกันทำกิจกรรมแล้ว มีโครงสร้างกลุ่มชัดเจน กำลังอยู่ในช่วงของการทบทวนองค์ประกอบและ บทบาทของคณะกรรมการ กฎกติากลุ่ม การจัดระบบการสื่อสารระหว่างผู้นำ คณะกรรมการกลุ่มและสมาชิก การกระจายผลประโยชน์แก่สมาชิก และการขยายกิจกรรมกลุ่มไปสู่กิจกรรมอื่นๆ ที่กลุ่มสามารถดำเนินการได้ เช่นกลุ่มโรงสีข้าวชุมชน กลุ่มผลิตพันธุ์ข้าวชุมชน บ้านวังยาว ต.เที่ยงแท้ อ.สรรคบุรี จ.ชัยนาท กลุ่มวิสาหกิจชุมชนเลี้ยงแพะ กลุ่มแม่บ้านแปรรูปอาหาร กลุ่มปลูกผักอินทรีย์ ต.วังยาว อ.ด่านช้าง จ.สุพรรณบุรี

3) **กลุ่มเข้มแข็ง** เป็นกลุ่มที่มีการจัดโครงสร้างของกลุ่มอย่างชัดเจน มีการตั้งคณะกรรมการกลุ่มและกำหนดบทบาทหน้าที่มาดำเนินการ มีการทำกิจกรรมอย่างต่อเนื่องมาเป็นเวลานาน ซึ่งได้แก่กลุ่ม กลุ่มป่าชุมชน กลุ่มสตรีทอผ้าสิขธรรมชาติ ซึ่งเป็นชุมชนกระเหรี่ยงในบ้านห้วยหินดำ ต.วังยาว อ.ด่านช้าง จ.สุพรรณบุรี

1.1.4. ศักยภาพเครือข่าย จากการศึกษา พบว่ามีการเชื่อมโยงเครือข่ายอยู่ 2 ลักษณะ คือ

1) **เครือข่ายภายในชุมชน** การเชื่อมโยงเครือข่ายภายในชุมชน จะมีการเชื่อมโยงเครือข่ายอยู่ 2 ลักษณะ ได้แก่ **เครือข่ายเรียนรู้** เป็นการเชื่อมโยงเครือข่ายในลักษณะของการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กัน เช่นอาจจัดเวทีชุมชนเพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารกัน หรือการไปดูงานกิจกรรมซึ่งกันละกัน ส่วนใหญ่ความรู้ที่มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันมักเป็นความรู้เกี่ยวกับการประกอบอาชีพทางการเกษตร และ **เครือข่ายกิจกรรม** เป็นการเชื่อมโยงเครือข่ายในลักษณะของการทำกิจกรรมร่วมกัน เช่นกลุ่มกิจกรรมท่องเที่ยวที่มีการเชื่อมโยงเครือข่ายกับกลุ่มกิจกรรมเกษตรอินทรีย์ กลุ่มกิจกรรมอาชีพและกลุ่มกิจกรรมภูมิทัศน์ ในชุมชนบ้านดิน จังหวัดชัยภูมิ

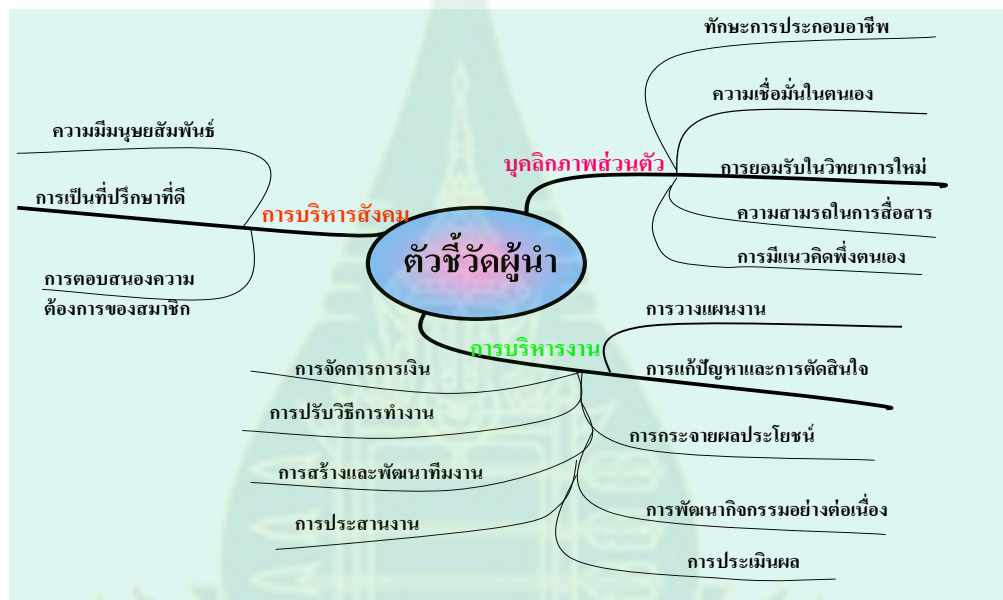
2) **เครือข่ายภายนอกชุมชน** มีการเชื่อมโยงกับเครือข่ายภายนอกชุมชน 2 ลักษณะ คือ **กลุ่มที่สนับสนุน** ได้แก่หน่วยงานภาคเอกชน และภาคราชการ ที่เข้ามาสนับสนุนการทำกิจกรรมกลุ่มในลักษณะต่างๆ เช่น การจัดฝึกอบรมให้ความรู้ การสนับสนุนปัจจัยการผลิต การสนับสนุนทุนในการทำกิจกรรม และ **กลุ่มที่ร่วมปฏิบัติการ** เช่น กลุ่มต่างๆนอกชุมชนทั้งหน่วยงานภาคเอกชน และภาคราชการ ที่ร่วมทำกิจกรรมที่กลุ่มดำเนินการอยู่

1.2 ตัวชี้วัดในการพัฒนาผู้นำ การบริหารกลุ่มและเครือข่าย

จากการวิเคราะห์ตัวชี้วัดในการพัฒนาผู้นำ การบริหารกลุ่มและเครือข่าย พบว่า ตัวชี้วัดที่มีความสำคัญที่ชุมชนใช้เป็นเป้าหมายในการพัฒนาผู้นำ กลุ่มและเครือข่าย มีหลายประเด็น ซึ่งแยกกล่าวเป็นตัวชี้วัดในการพัฒนาผู้นำ และตัวชี้วัดในการพัฒนาการบริหารกลุ่มและเครือข่าย

1.2.1 ตัวชี้วัดในการพัฒนาผู้นำ จำแนกเป็น 3 ประเภทใหญ่ๆ ด้วยกัน คือ

1) ด้านบุคลิกภาพส่วนตัวของผู้นำ ได้แก่ตัวชี้วัดเกี่ยวกับ ทักษะในการประกอบอาชีพ ความเชื่อมั่นในตนเองของผู้นำ การยอมรับในวิทยาการใหม่ ความสามารถในการสื่อสาร การมีแนวคิดพึ่งตนเอง

ภาพที่ 4.1 ตัวชี้วัดในการพัฒนาผู้นำ

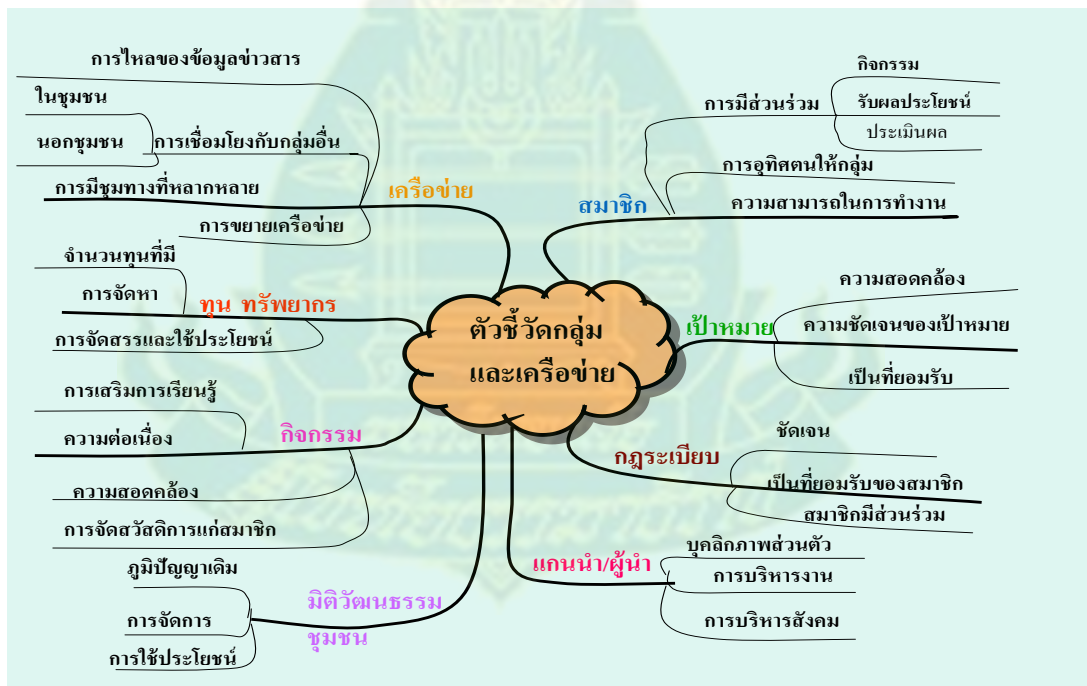
2) ด้านการบริหารงาน ได้แก่ตัวชี้วัดเกี่ยวกับความสามารถของผู้นำด้านต่างๆ ประกอบด้วย การวางแผน การแก้ปัญหาและการตัดสินใจ การสร้างและการพัฒนาทีมงาน การประสานงาน การจัดการการเงิน การปรับวิธีการทำงาน การพัฒนากิจกรรมอย่างต่อเนื่อง การกระจายผลประโยชน์อย่างทั่วถึง และการติดตามประเมินผลการทำงานกิจกรรมกลุ่ม

3) ด้านการบริหารสังคม ประกอบด้วย ความมีมนุษยสัมพันธ์ของผู้นำ การเป็นที่ปรึกษาที่ดีของสมาชิกและ การตอบสนองความต้องการของสมาชิก

1.2.2 ตัวชี้วัดในการพัฒนากรุ่่มและเครือข่าย ประกอบด้วยตัวชี้วัดในด้านต่างๆ ดังนี้

แกนนำ/ ผู้นำ ได้แก่ตัวชี้วัดด้านบุคลิกภาพส่วนตัว ด้านการบริหารงานและด้านการบริหารสังคม ซึ่งได้กล่าวรายละเอียดมาแล้วในส่วนของผู้นำ สมาชิก ได้แก่ ตัวชี้วัดเกี่ยวกับการมี

ส่วนร่วมในการทำกิจกรรมของสมาชิก การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ การมีส่วนร่วมในการประเมินผล การอุทิศตนให้กับกลุ่ม และความสามารถในการทำงานกลุ่ม เป้าหมายของกลุ่มและเครือข่าย ได้แก่ ตัวชี้วัดเกี่ยวกับความสอดคล้องของเป้าหมายสมาชิกกับของกลุ่ม รวมทั้งความชัดเจนของเป้าหมายและการเป็นที่ยอมรับของเป้าหมาย **กฎระเบียบ** ได้แก่ ตัวชี้วัดเกี่ยวกับความชัดเจนของกฎระเบียบ กฎระเบียบกลุ่มเป็นที่ยอมรับของสมาชิก และสมาชิกมีส่วนร่วมในการกำหนดกฎระเบียบ **กิจกรรม** ได้แก่ ความต่อเนื่องของกิจกรรมกลุ่ม ความสอดคล้องของกิจกรรมกลุ่มกับสมาชิก มีการจัดกิจกรรมเสริมการเรียนรู้ และการจัดสวัสดิการแก่สมาชิก **ทุนและทรัพยากร** ได้แก่ ตัวชี้วัดเกี่ยวกับจำนวนทุนที่กลุ่มมี การจัดหาทุนด้วยวิธีการต่างๆ เช่นการระดมทุนจากสมาชิก และการจัดสรรทุนและใช้ประโยชน์ **มิติทางวัฒนธรรมชุมชน** ได้แก่ ตัวชี้วัดเกี่ยวกับการมีภูมิปัญญาดั้งเดิมอยู่ในชุมชน การจัดการภูมิปัญญาที่ดี เช่นการบันทึก การสืบทอด และการนำมาใช้ประโยชน์ การเชื่อมโยงเครือข่าย ได้แก่ตัวชี้วัดเกี่ยวกับ การเลื่อนไหลของข้อมูล ข่าวสาร การเชื่อมโยงกิจกรรมในชุมชน การเชื่อมโยงกิจกรรมนอกชุมชน การมีชุมชนเชื่อมโยงที่ หลากหลาย และการขยายเครือข่าย สรุปได้ดังภาพที่ 5.2

ภาพที่ 4.2 ตัวชี้วัดในการพัฒนาการบริหารกลุ่มและเครือข่าย

1.3 รูปแบบการพัฒนาผู้นำ การบริหารกลุ่มและเครือข่าย

จากการวิจัยสามารถสรุปรูปแบบการพัฒนาผู้นำ การบริหารกลุ่มและเครือข่ายเป็น 2 ส่วน คือ รูปแบบในการพัฒนาผู้นำและการบริหารกลุ่มและรูปแบบในการพัฒนาเครือข่าย ได้ดังนี้

1.3.1. รูปแบบในการพัฒนาผู้นำ และการบริหารกลุ่ม จากการดำเนินการพัฒนาผู้นำ การบริหารกลุ่มและเครือข่ายใน 4 ชุมชน พบว่ามีรูปแบบการพัฒนาผู้นำ การบริหารกลุ่มอยู่ 4 รูปแบบ ขึ้นกับสถานการณ์กลุ่มในแต่ละชุมชน ดังนี้

1) การส่งเสริมให้ผู้นำอาชีพปรับบทบาทเป็นผู้นำองค์กร เป็นรูปแบบที่ปฏิบัติการในกลุ่มโรงสีข้าวชุมชนและกลุ่มผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวชุมชนในชุมชนบ้านวังยาว ตำบลเที่ยงแท้ อำเภอสรรคบุรี จังหวัดชัยนาท เน้นการบริหาร โดยการพัฒนาผู้นำซึ่งเดิมเป็นผู้นำที่มีความเชี่ยวชาญในด้านประกอบอาชีพอยู่แล้วให้ปรับบทบาทเป็นผู้นำกลุ่มกิจกรรมย่อย ทำหน้าที่ในการบริหารกลุ่มกิจกรรม ซึ่งผู้นำกลุ่มกิจกรรมย่อยแต่ละกลุ่มต้องบริหารจัดการกลุ่มของตนเอง เป็นการปรับบทบาทจากการเป็นผู้นำอาชีพมาเป็นผู้นำองค์กร

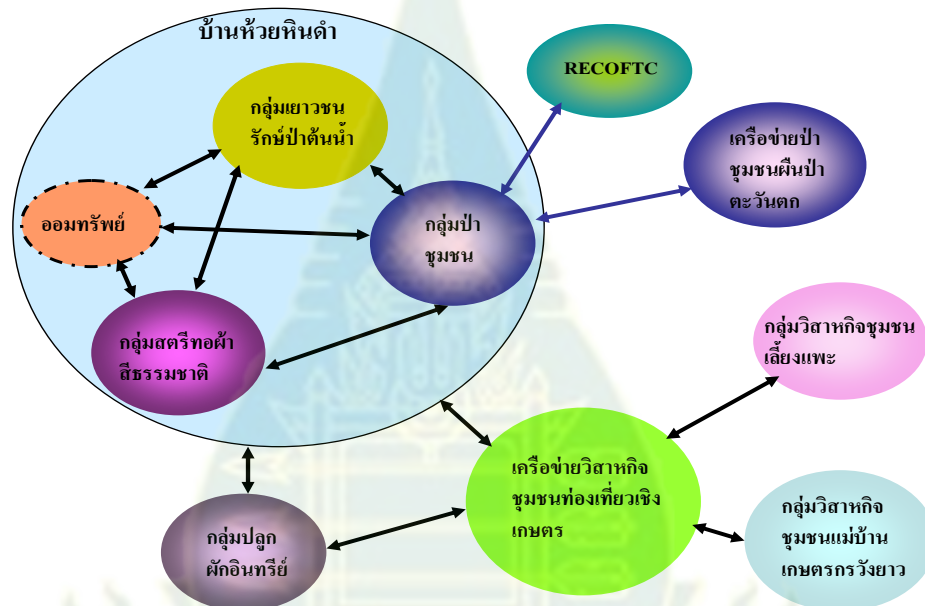
2) การให้บทบาทผู้นำทดลองบริหารในองค์กรใหม่ ซึ่งเป็นรูปแบบที่ดำเนินการในเครือข่ายวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตร บ้านวังยาว ตำบลวังยาว อำเภอด่านช้าง จังหวัดสุพรรณบุรี โดยเครือข่ายวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตร เป็นองค์กรที่จัดตั้งขึ้นใหม่ เพื่อเป็นแกนกลางในการเชื่อมโยงกลุ่มต่างๆในการบริหารจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน โดยจัดให้มีการทดลองจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน ทำให้ผู้นำแต่ละกลุ่มได้มีโอกาสเรียนรู้จากการปฏิบัติจริง

3) การให้บทบาทเป็นแกนนำในกลุ่มกิจกรรมย่อย โดยการตั้งเป็นคณะทำงานทำกิจกรรมย่อย แล้วกำหนดให้มีผู้นำเพื่อทำหน้าที่ในการบริหารจัดการกลุ่ม เป็นรูปแบบที่มีการดำเนินการในกลุ่มอาชีพเกษตรกรพัฒนาแห่งแม่น้ำปราจีนบุรี ตำบลท่างาม อำเภอเมือง จังหวัดปราจีนบุรี โดยกลุ่มอาชีพได้มีการจัดเวทีชุมชนแลกเปลี่ยนถึงปัญหาต่างๆเกี่ยวกับการประกอบอาชีพ ดังนั้นเพื่อหาทางออกในการแก้ปัญหาแต่ละเรื่องจึงได้มีการจัดตั้งคณะทำงานเพื่อแก้ปัญหา โดยให้ทำกิจกรรมย่อยๆ กลุ่มย่อยดังกล่าวที่แยกออกมาเป็นกลุ่มขนาดเล็กก็มีสมาชิกไม่มาก ทำให้การบริหารจัดการกลุ่มง่ายและขับเคลื่อนได้ดีกว่ากลุ่มขนาดใหญ่

4) การปรับโครงสร้างขององค์กรใหม่ (re-engineering) ซึ่งนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงการบริหารองค์กรใหม่ เกิดมีผู้นำคนใหม่มาบริหารองค์กร จากสภาพปัญหาการบริหารจัดการกลุ่มวิสาหกิจชุมชนและกลุ่มเกษตรกรทำสวนบ้านดิน ตำบลบ้านไร่ อำเภอเทพสถิต จังหวัดชัยภูมิ ทำให้กลุ่มทั้ง 2 กลุ่มซึ่งเป็นกลุ่มที่มีสมาชิกเป็นกลุ่มเดียวกัน ได้จัดเวทีชุมชนพูดคุยแลกเปลี่ยนถึงปัญหาเกี่ยวกับผู้นำและการบริหารจัดการกลุ่มและเครือข่าย จึงได้ตกลงดำเนินการปรับโครงสร้างขององค์กรใหม่ มีการเลือกผู้นำใหม่ กำหนดบทบาทของผู้นำ และสมาชิก กฎกติกาของกลุ่ม การจัดการการเงินและการแบ่งปันผลประโยชน์ให้แก่สมาชิกกลุ่ม ที่ชัดเจนขึ้น ทำให้กลุ่มสามารถดำเนินการต่อไปได้

1.3.2. รูปแบบในการพัฒนาเครือข่าย จากการวิจัยและพัฒนาในพื้นที่ 4 ชุมชน เมื่อวิเคราะห์เครือข่ายจากพัฒนาการ หรือการก่อเกิดเครือข่ายกลุ่มแล้ว พบว่าการพัฒนาเครือข่ายมีรูปแบบของการก่อเกิด คงอยู่และขยายตัว อยู่ 3 ลักษณะ ด้วยกัน คือ

1) การพัฒนาเครือข่ายจากกลุ่มกิจกรรมย่อยหลายกลุ่มเชื่อมโยงกันเป็นกลุ่มใหญ่ เป็นพัฒนาการเครือข่ายที่เกิดจากการที่กลุ่มกิจกรรมย่อยๆ ที่ทำกิจกรรมที่แตกต่างกัน แต่มีบางอย่างที่ต้องพึ่งพาแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกัน ทำให้กลุ่มย่อยต้องมาเชื่อมโยงกัน โดยมีกลุ่มใหญ่เป็นแกน ดังการพัฒนาเครือข่ายของชุมชนบ้านวังยาว ตำบลวังยาว อำเภอด่านช้าง จังหวัดสุพรรณบุรี ที่มีเครือข่ายวิสาหกิจชุมชนเพื่อการท่องเที่ยวเป็นแกนกลางเชื่อมโยงเครือข่ายกับกลุ่มกิจกรรมย่อย

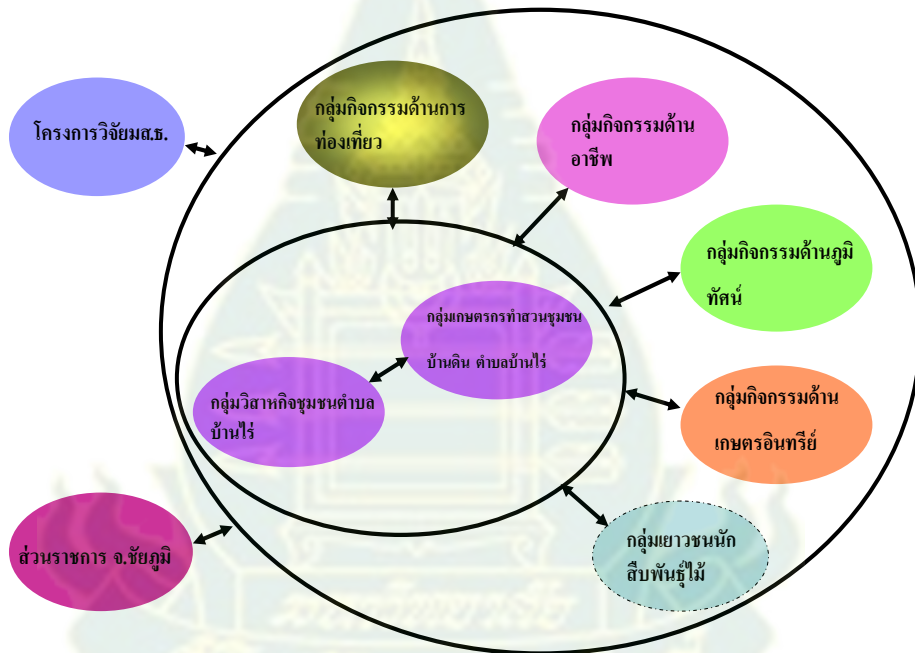

ภาพที่ 4.3 เครือข่ายกลุ่มวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตร ต.วังยาว อ.ด่านช้าง จ.สุพรรณบุรี

2) การพัฒนาเครือข่ายจากกลุ่มใหญ่แยกเป็นกิจกรรมย่อยๆและเชื่อมโยงกัน เป็นการพัฒนาเครือข่ายที่แยกกิจกรรมย่อยๆออกจากกลุ่มใหญ่ เมื่อกลุ่มมีปัญหาในการทำกิจกรรมก็จะนำประเด็นปัญหานั้นมาวิเคราะห์ร่วมกันแล้วกำหนดเป็นกิจกรรมย่อยเพื่อแก้ปัญหาในประเด็นนั้น โดยให้มีแกนนำกลุ่ม เป็นผู้นำเพื่อบริหารจัดการกลุ่มย่อย ชุมชนที่มีการพัฒนาเครือข่ายลักษณะนี้คือ กลุ่มโรงสีข้าวชุมชน และกลุ่มผลิตพันธุ์ข้าวชุมชน บ้านวังยาว ตำบลเทียงแท้ อำเภอสรรคบุรี จังหวัดชัยนาท และกลุ่มวิสาหกิจชุมชนตำบลบ้านไร่ อำเภอเทพสถิต จังหวัดชัยภูมิ ดังแสดงในแผนผังเครือข่าย

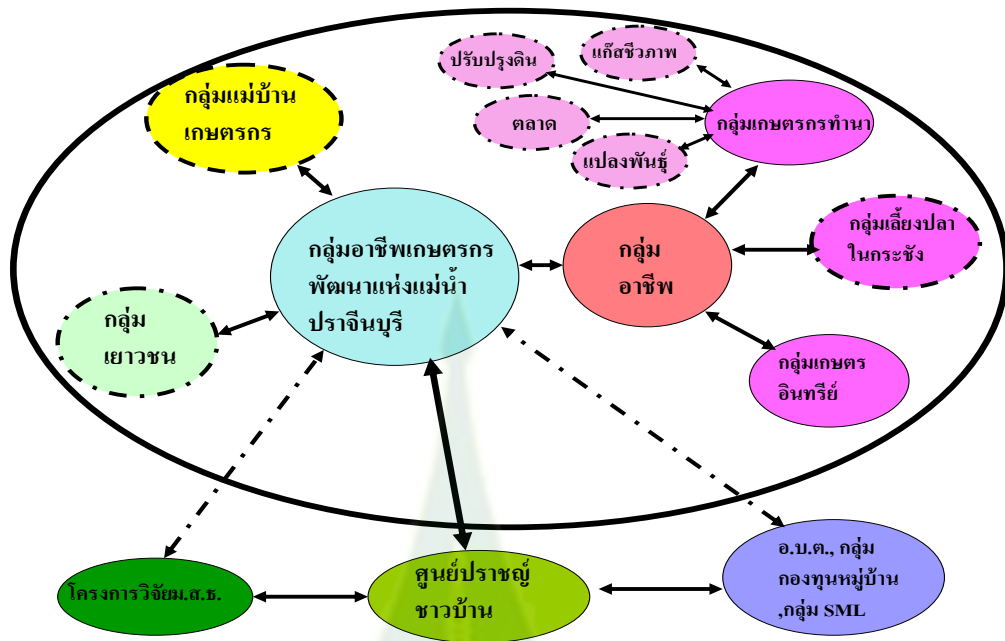

ภาพที่ 4.4 เครือข่ายกลุ่มโรงสีข้าวชุมชนและกลุ่มผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวชุมชนบ้านวังยาว

ภาพที่ 4.5 เครือข่ายกลุ่มวิสาหกิจชุมชน ต.บ้านไร่ อ.เทพสถิต จ.ชัยภูมิ

3) การพัฒนาเครือข่ายแบบผสม มี 2 รูปแบบ คือจากกลุ่มเล็กที่มีอยู่แล้วในชุมชน เชื่อมโยงกันเป็นกลุ่มใหญ่ โดยกลุ่มใหญ่เป็นแกนกลางในการเชื่อมโยง และแยกกิจกรรมออกเป็น กลุ่มย่อยตามสภาพปัญหาของกลุ่ม กลุ่มอาชีพเกษตรกรพัฒนาแห่งแม่น้ำปราจีนบุรี ต.ท่าแกม ต.ดงพระราม อ.เมือง จ.ปราจีนบุรี เป็นกลุ่มที่มีการพัฒนาเครือข่ายแบบผสม ดังภาพ

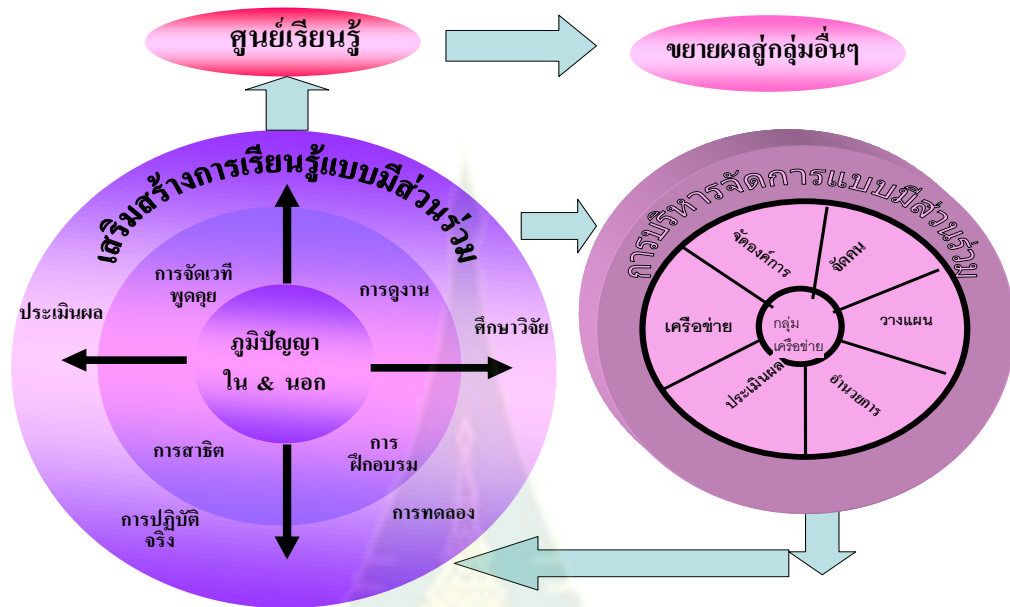

ภาพที่ 4.6 กลุ่มอาชีพเกษตรกรพัฒนาแห่งแม่น้ำปราจีนบุรี

1.4 รูปแบบการบริหารองค์กรชาวบ้านและเครือข่ายแบบบูรณาการที่เหมาะสม

การบริหารองค์กรชาวบ้านและเครือข่ายแบบบูรณาการที่เหมาะสมนั้น จะต้องเน้นการบริหารจัดการกลุ่มแบบมีส่วนร่วม โดยให้คนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนของการบริหารจัดการโดยมีส่วนร่วมในการจัดองค์กร สมาชิกกลุ่มต้องมีส่วนร่วมในการจัดโครงสร้างของกลุ่ม การกำหนดที่มาของผู้นำ คณะกรรมการดำเนินการ และบทบาทหน้าที่ในกลุ่ม รวมทั้งการกำหนดคุณสมบัติของสมาชิกที่ชัดเจน การจัดการสมาชิก สมาชิกต้องมีส่วนร่วมในการจัดคนทำงานกลุ่ม โดยพิจารณาจากความสามารถและความเต็มใจของสมาชิก สมาชิกต้องได้รับผลประโยชน์จากกลุ่มและการพัฒนาอย่างเท่าเทียมกัน เช่นมีการฝึกอบรมให้ความรู้เพื่อพัฒนาสมาชิกกลุ่ม พาไปดูงานตลอดจนการให้สมาชิกมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมกลุ่มเท่าที่กลุ่มจะสามารถจัดการได้ การวางแผน สมาชิกต้องมีส่วนร่วมในที่ประชุมกลุ่มเพื่อกำหนดเป้าหมายและวัตถุประสงค์ของกลุ่มร่วมกัน มีการวางแผนสอดคล้องกับเป้าหมายและวัตถุประสงค์ จัดทำแผนเป็นลายลักษณ์อักษร แผนการดำเนินงานที่ชัดเจน ซึ่งสามารถนำไปสู่การปฏิบัติได้และส่งผลประโยชน์ต่อสมาชิกกลุ่มทุกคนอย่างทั่วถึง การอำนวยการ สมาชิกกลุ่มต้องมีส่วนร่วมในการกำหนดผู้รับผิดชอบดำเนินงานตามแผนและมีการมอบอำนาจหน้าที่ในการทำงาน ซึ่งอาจเป็นสมาชิกกลุ่มหรือคณะกรรมการกลุ่ม ทั้งนี้คณะกรรมการกลุ่มจะต้องให้คำปรึกษาแก่สมาชิกตลอดจนการประสานงานและแก้ไขปัญหาในการดำเนินงาน การประเมินผลองค์กร กลุ่มจะประสบความสำเร็จได้ ต้องมีการประเมินผลการทำกิจกรรมกลุ่มแบบมีส่วนร่วม โดยเปิดโอกาสให้

สมาชิกและคณะกรรมการเข้ามาดูแลและติดตามความก้าวหน้าของการดำเนินงาน การประเมินผลความสำเร็จของกลุ่ม เพื่อใช้เป็นข้อมูลในการพัฒนากลุ่มให้เจริญก้าวหน้าต่อไป

ภาพที่ 4.7 รูปแบบการบริหารองค์กรชาวบ้าน และเครือข่ายแบบบูรณาการ

การจัดการเครือข่าย กลุ่มควรมีการเชื่อมโยงเครือข่ายกับกลุ่มทั้งในชุมชนและนอกชุมชน เพื่อร่วมกันทำงานและ แลกเปลี่ยนเรียนรู้ในประเด็นต่างๆที่เกี่ยวกับการทำกิจกรรมกลุ่ม เป็นการเสริมสร้างพลังในการดำเนินงานกลุ่ม โดยมีการปรึกษาหารือกับกลุ่มอื่นๆ และจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้อย่างสม่ำเสมอ ทั้งนี้ในการบริหารจัดการที่เน้นการมีส่วนร่วมในประเด็นดังกล่าว นั้น จะต้องมีการเสริมสร้างการเรียนรู้ภูมิปัญญาภายในและภูมิปัญญาภายนอกชุมชนโดยวิธีการต่างๆ ได้แก่ การจัดเวทีพูดคุยแลกเปลี่ยนอย่างสม่ำเสมอ การพาไปดูงาน การสาธิต การฝึกอบรม การทดลอง/ทดสอบ การปฏิบัติจริง การศึกษาวิจัย และการประเมินผลแบบมีส่วนร่วม เมื่อกลุ่มและเครือข่ายเข้มแข็งก็จะพัฒนาไปสู่การเป็นศูนย์เรียนรู้และขยายผลไปสู่ชุมชนอื่นๆต่อไป

1.5 ผลการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากการวิจัยและพัฒนา

จากการวิจัยและพัฒนาสรุปได้ว่า ทั้งผู้นำกลุ่มและเครือข่าย ใน 4 ชุมชนที่ศึกษาเกิดการเปลี่ยนแปลงในประเด็นต่างๆดังรายละเอียดในภาพที่ 5.9 จากการวิจัยและพัฒนาสามารถสรุปถึงผลการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับคนในชุมชน กลุ่มและเครือข่าย จนนำไปสู่การพึ่งตนเองได้ของชุมชนได้หลายประการ ดังนี้

1.5.1 ผลการเปลี่ยนแปลงต่อผู้นำ เกิดการเปลี่ยนแปลงหลายด้านด้วยกัน คือ ในด้านบุคลิกภาพส่วนตัว ทำให้ผู้นำ กล้าแสดงออกมากขึ้น มีความเชื่อมั่นมากขึ้น มีสำนึกต่อชุมชนมาก

ขึ้น ได้รับการพัฒนาทักษะอาชีพ และผู้นำสตรีมีบทบาทมากขึ้น ในด้านการทำงาน ผู้นำมีการบริหารจัดการดีขึ้นในหลายประเด็น ได้แก่ ความสามารถในการวางแผนการทำงานกลุ่ม การปรับวิธีการทำงาน สร้างและพัฒนาทีมงาน การจัดการเกี่ยวกับการเงิน รู้จักแก้ปัญหาและตัดสินใจในการดำเนินกิจกรรมกลุ่ม มีการพัฒนากิจกรรมอย่างต่อเนื่อง ส่วนในด้านบริหารสังคม ผู้นำมีการเปลี่ยนแปลงในประเด็นต่างๆ ได้แก่ ผู้นำมีการพบกันในกลุ่มมากขึ้น เรียนรู้กันในชุมชนและระหว่างชุมชนมากขึ้น เกิดการสร้างชุมชน กลุ่มและเครือข่าย และชุมชนเข้าใจในตัวผู้นำมากขึ้น นอกจากนี้ยังเกิดการพัฒนาเยาวชนขึ้นมาเป็นผู้นำ

1.5.2 ผลการเปลี่ยนแปลงต่อกลุ่ม จากการวิจัยและพัฒนาใน 4 ชุมชน ทำให้เกิดผลการเปลี่ยนแปลงต่อกลุ่มหลายประการ ได้แก่ **ในด้านของสมาชิก** สมาชิกเกิดพลังใจสามัคคี มีส่วนร่วม ช่วยคิดช่วยทำกิจกรรมกลุ่ม มีพลังในการต่อรองทั้งด้านการผลิตและจำหน่าย มีอาชีพเสริม มีทางเลือกในการทำอาชีพมากขึ้น ทำให้สมาชิกมีรายได้ **ในด้านกฎกติกา** มีการกำหนดกฎกติกา กลุ่มร่วมกัน ทำให้กฎกติกาชัดเจนเป็นที่พอใจของสมาชิก **ในด้านเป้าหมายกลุ่ม** เกิดการกำหนดเป้าหมายกลุ่มร่วมกัน มีการวางแผนเพื่อให้บรรลุเป้าหมายร่วมกัน **ในการจัดการ** กลุ่มมีการระดมทุนจากหุ้นของสมาชิกและจัดสรรทุนเพื่อมาใช้ประโยชน์ในกิจกรรมกลุ่ม **ในกิจกรรมกลุ่ม** กลุ่มมีการทำกิจกรรมต่อเนื่อง มีการแก้ปัญหาและตัดสินใจร่วมกัน โดยใช้กระบวนการวิจัย เกิดกิจกรรมการเสริมกระบวนการเรียนรู้ในหลากหลายวิธีอย่างต่อเนื่อง มีการจัดสวัสดิการแก่สมาชิก **ในการสืบสานและการฟื้นฟูภูมิปัญญา** กลุ่มมีการฟื้นฟูภูมิปัญญา เช่น การฟื้นฟูภูมิปัญญาการทอผ้าของกลุ่มสตรีทอผ้าย้อมสีธรรมชาติ และ**ในด้านเครือข่าย** เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันระหว่างสมาชิกด้วยกัน ระหว่างกลุ่มในและนอกชุมชน และกับองค์กรต่างๆ ที่ทำงานเกี่ยวข้องกับกลุ่ม

1.5.3 ผลการเปลี่ยนแปลงต่อเครือข่าย จากการวิจัย พัฒนาทำให้เกิดผลการเปลี่ยนแปลงต่อการจัดการเครือข่ายหลายประการ ได้แก่ มีการประสานกิจกรรมระหว่างกลุ่มและเครือข่าย เกิดการรวมทุน เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน เกิดพลังต่อรอง มีการขยายกิจกรรมและอาชีพเสริมเพิ่มขึ้นทำให้มีทางเลือกมากขึ้น เสริมหนุนการทำกิจกรรมระหว่างกัน เกิดการพึ่งพากันในเครือข่าย เพิ่มโอกาสในการแก้ปัญหาของกลุ่มละเครือข่าย และเกิดความร่วมมือกันทั้งในและนอกชุมชน

2. รูปแบบการจัดการความรู้แบบบูรณาการของชุมชน

ผลการวิจัยและพัฒนา รูปแบบการจัดการความรู้แบบบูรณาการของชุมชน สรุปผลดังนี้

2.1 การสร้างองค์ความรู้และการจัดการความรู้ชุมชน จากที่ผ่านมาจนถึงปัจจุบัน สามารถสรุป ได้ดังนี้

2.1.1 ภาพรวมการสร้างความรู้ชุมชนที่ผ่านมาจนถึงปัจจุบัน

- 1) การเกิดปัญหาที่จำเป็นต้องแก้ไข หรือ ความต้องการที่จำเป็นต้องตอบสนอง ความรู้ชุมชนจะสร้างขึ้น เพื่อแก้ไขหรือตอบสนองความต้องการ
- 2) การหาแนวทางแก้ไขปัญหา หรือ สนองความต้องการร่วมกัน โดยสมาชิกในชุมชนอาจตั้งวงสนทนา พูดคุย แลกเปลี่ยนเรียนรู้ และทดลองวิธีการหรือความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาที่สั่งสม สร้างขึ้นเองในชุมชนหรือมาจากชุมชนอื่น
- 3) การถ่ายทอดและการสืบทอดกันเองในชุมชน จะเกิดขึ้นหากข้อ 2) ใช้ได้
- 4) การกลายเป็น “ความรู้ชุมชน” ความรู้ที่ถ่ายทอดและสืบทอด ไม่ใช่ความรู้เฉพาะของใคร เมื่อนำไปใช้ หากเกิดปัญหา สมาชิกในชุมชนจะแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ทำให้ความรู้ถูกยกระดับขึ้นเรื่อย ๆ ผ่านการปฏิบัติ ประยุกต์ และปรับใช้ ตามสภาพแวดล้อมและสถานการณ์ กลายเป็น “ความรู้ชุมชน”

2.1.2 ภาพรวมการจัดการความรู้ชุมชนที่ผ่านมาจนถึงปัจจุบัน สามารถสรุปได้ดังนี้

- 1) การจัดการความรู้ชุมชน เป็นการจัดการเพื่อใช้ประโยชน์จากความรู้ชุมชน ในการประกอบอาชีพ หรือการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน ความรู้ชุมชนมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลง พัฒนา อาจเป็นภูมิปัญญาที่สั่งสม สร้างขึ้นเองในชุมชน หรือมาจากชุมชนอื่น และทำให้เกิดประโยชน์กว้างขวางขึ้น ดีขึ้น เป็นกระบวนการนำทุนทางปัญญา ไปสร้างมูลค่าและเพิ่มคุณค่า โดยใช้ความรู้เป็นเครื่องมือ พัฒนาคน ครอบครัวและชุมชน
- 2) การจัดการความรู้ชุมชนในยุคเริ่มต้น มีลักษณะเรียบง่าย เป็นธรรมชาติ เรียนรู้จากบรรพบุรุษ จากประสบการณ์ที่ช่วยบิดา-มารดา และจากการปฏิบัติ ค่อยเป็น ค่อยไป มีการจำ และถ่ายทอดโดยการบอกเล่า แลกเปลี่ยนเรียนรู้กัน โดยมีคุณลักษณะเด่นอยู่ที่ **ปัญญาปฏิบัติ** ซึ่งเป็นความรู้สำหรับการปฏิบัติ เกิดจากการปฏิบัติหรือการทำงาน เป็นสิ่งที่อยู่ในตัวผู้ปฏิบัติและมีอยู่ในผลสำเร็จที่ดีเยี่ยม (best practices) และเป็นความรู้เฉพาะภายใต้บริบทหนึ่งๆ
- 3) การจัดการความรู้ชุมชนในยุคปัจจุบัน เพิ่มความซับซ้อนขึ้นเรื่อยๆ เนื่องจากความรู้ชุมชนส่วนใหญ่เน้นการผลิตทางการเกษตร เชื่อมโยงสู่การแปรรูปผลผลิต วิสาหกิจชุมชน และสวัสดิการชุมชน ผู้สถาบันการเรียนรู้ ดังนั้นในแต่ละขั้นตอนของกิจกรรม มีการสร้างความรู้ขึ้นใช้งาน มีการนำความรู้ปฏิบัติ มาแลกเปลี่ยนกัน มีการขยายเป็นเครือข่าย ที่เน้นการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ มีความสัมพันธ์ร่วมมือกับภายนอก คือ นักวิชาการ ภาคราชการและภาคธุรกิจ อย่างรู้เท่าทัน รวมทั้งมีการขยายสู่เด็กและเยาวชนที่ไม่ใช่สมาชิกในครอบครัว
- 4) การจัดการความรู้ชุมชนผ่านกลุ่ม สมาชิกกลุ่มจะมีเป้าหมายร่วมกัน เมื่อพบกันจะทักทาย ถามความก้าวหน้าของการประกอบอาชีพ หรือ การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ นำ

ปัญหาหมาล่าสุนัขพัง หาทางแก้ไขปัญหา หรือ ค้นหาแนวทางในการดำเนินงาน ปฏิบัติร่วมกัน ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เกิดความรู้ที่นำไปพัฒนาการประกอบอาชีพ หรือ การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและแก้ไขปัญหาต่างๆ

5) **การจัดการความรู้ชุมชน ผ่านเครือข่าย** สมาชิกเครือข่าย จะมีเป้าหมายร่วมกัน ทำงานแบบช่วยเหลือเกื้อกูล และปรึกษาหารือกัน มีกระบวนการเรียนรู้ เพื่อสนับสนุนการบรรลุเป้าหมายให้ได้สูงสุด มีทุนสนับสนุน (มักจะเป็นทุนความร่วมมือและทุนความรู้ มากกว่าทุนเงิน) และมีส่วนทำให้เกิดการจัดการความรู้แบบบูรณาการของชุมชน

6) **การวิเคราะห์การจัดการความรู้ชุมชนที่ผ่านมาจนถึงปัจจุบัน** เป็นการใช้อยู่นำการพัฒนา พาชุมชนออกจากวิกฤตการณ์ เปลี่ยนชุมชนที่ถูกลดทอนศักยภาพ ชุมชนเข้มแข็ง นำสู่การพึ่งตนเอง โดยมีการปรับปรนระหว่างภูมิปัญญาท้องถิ่นและวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีจากภายนอกชุมชน ซึ่งการปรับปรน คือ การเลือกรับ ปรับเปลี่ยนบางมิติ รวมทั้งปฏิเสธ ละทิ้งบางมิติ ตามเงื่อนไขที่สอดคล้องเหมาะสมกับแนวความคิดและวิถีปฏิบัติที่เป็นกระแสหลัก

2.2 การใช้ภูมิปัญญาในและนอก

ภูมิปัญญาใน หมายถึง ความรู้/องค์ความรู้/ภูมิปัญญาที่คนในชุมชนใช้ในการดำรงชีวิต ประกอบอาชีพ หรือจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในชุมชน

ภูมิปัญญานอก หมายถึง ความรู้/องค์ความรู้/ภูมิปัญญา/วิทยาศาสตร์เทคโนโลยี ที่มีการใช้อยู่นอกชุมชน และมีการนำเข้ามาในชุมชน โดยคนในชุมชน หรือคณะนักวิจัย หรือ องค์กรต่างๆ เพื่อให้คนในชุมชนได้ใช้โดยตรงหรือปรับปรุง คัดแปลงหรือพัฒนาภูมิปัญญาใน ให้เป็นความรู้/องค์ความรู้/ภูมิปัญญาใหม่ ที่สามารถใช้ประโยชน์ได้

การใช้ภูมิปัญญาในและนอก สามารถสรุปเป็นภาพรวม ดังนี้ การดำรงชีวิตของคนในชุมชน มีการใช้ความรู้ หากความรู้เกิดประโยชน์แก่การดำรงชีวิตหรือแก้ไขปัญหาได้ จะได้รับการยอมรับเป็นภูมิปัญญาในหรือภูมิปัญญาของชุมชน ที่มีได้เกิดจากบุคคลใดบุคคลหนึ่ง แต่เกิดจากการสั่งสม กระจายความรู้ และการเข้าถึงตัวความรู้ หรือการบริการความรู้นั้น โดยผ่านกระบวนการเรียนรู้ตามธรรมชาติในลักษณะต่างๆ

เมื่อชุมชนเกิดปัญหาใหม่หรือยังหาทางออกไม่ได้ คนในชุมชนจะหาทางพัฒนาและปรับปรุงภูมิปัญญาในที่กำลังใช้อยู่ อาจนำภูมิปัญญาจากภายนอกเข้ามาในชุมชน เป็นภูมิปัญญา นอก ซึ่งอาจนำมาใช้แทนภูมิปัญญาเดิมหรืออาจนำมาพัฒนาและปรับปรุงภูมิปัญญาในที่กำลังใช้อยู่ ทำให้เกิดองค์ความรู้ (ภูมิปัญญาใหม่) ที่เหมาะสมต่อสภาพทรัพยากรและสภาพสังคมในขณะนั้น แล้วนำไปใช้ในการดำรงชีวิตและแก้ปัญหา ดังนั้นภูมิปัญญาจึงมีการเปลี่ยนแปลง มีวิวัฒนาการตาม

สภาพแวดล้อม ตามปฏิสัมพันธ์ที่มีกับวัฒนธรรมอื่นๆ กับสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป จึงมีการผสมผสาน การบูรณาการ และการประยุกต์เกิดขึ้นตลอดเวลา เพื่อให้สามารถใช้ในการดำรงชีวิต และแก้ไขปัญหาใหม่ได้อย่างเหมาะสม

2.3 การดำรงอยู่และสืบทอดภูมิปัญญาของชุมชน สามารถสรุปภาพรวม ได้ดังนี้

2.3.1 มีการถ่ายทอดความรู้ 2 ลักษณะ กล่าวคือ

2.3.1.1 การถ่ายทอดความรู้ทางตรง จากรุ่นหนึ่งสู่รุ่นหนึ่งตามกระบวนการธรรมชาติ ภายในครอบครัวหรือเพื่อนบ้านใกล้เคียง เช่น บิดามารดาสั่งสอนบุตร และ การเป็นลูกมือช่วยงาน ซึ่งวิธีการถ่ายทอดความรู้ทางตรง มีดังนี้

- 1) ได้ดูตัวอย่างของจริงหรือดูงาน ทำให้ได้สัมผัสงาน
- 2) เห็นแบบอย่างและสังเกตการปฏิบัติงานหรือการสาธิตให้ดูของผู้ถ่ายทอดเป็นประจำในชีวิตประจำวัน
- 3) ผู้รับการถ่ายทอดจึงจดจำได้ มีการทำเลียนแบบ
- 4) การฝึกฝนและลงมือปฏิบัติด้วยตนเอง โดยการเรียนรู้จะเป็นการรับการถ่ายทอดที่เกิดจากการทำงานจริง
- 5) เริ่มจากงานที่ง่ายไปสู่งานที่ยากตามลำดับ
- 6) การได้รับการบอกกล่าวและแนะนำจากผู้ถ่ายทอดเพิ่มเติมอีก ทำให้เกิดความชำนาญและความสามารถผลิตผลงานที่มีคุณภาพดีเทียบเท่ากับผลงานของผู้ถ่ายทอด
- 7) การฝึกอบรมอย่างเป็นทางการ มีการจัดเนื้อหาสาระของหลักสูตรตามความต้องการของผู้เข้าอบรม

2.3.1.2 การถ่ายทอดความรู้ทางอ้อม เป็นการถ่ายทอดความรู้ใน 2 ลักษณะ คือ ในลักษณะของความเคยชิน และการรู้เห็น ซึมซับจากการดำเนินชีวิตในหมู่บ้าน ซึ่งมีประเพณีหรือพิธีกรรมต่างๆ และรูปแบบนิทาน/เพลงกล่อมเด็ก/เรื่องเล่า/ตำนาน โดยในอดีตความรู้เรื่องต่างๆ จะสอดแทรกอยู่ในสิ่งเหล่านี้

2.3.2 มีการถ่ายทอดให้แก่เยาวชนหรือ เด็กที่ไม่ใช่สมาชิกในครอบครัว ทำให้เกิดความรูสึกถึงคุณค่า ความรักและความห่วงใย

2.3.3 มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกันของกลุ่มอาชีพเดียวกัน ในชุมชนเดียวกัน

2.3.4 มีการถ่ายทอด/สืบทอด/แพร่ขยายเป็นเครือข่าย เป็นกระบวนการถ่ายทอดความรู้สู่กันและกันดังกล่าวเป็นการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ร่วมกันของคนและชุมชน รวมทั้งชุมชนอื่นด้วย ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นกระบวนการเรียนรู้ในลักษณะที่ไม่เป็นทางการ เครือข่ายการเรียนรู้สามารถรักษาภูมิปัญญาท้องถิ่นได้ โดยบุคคลหรือชุมชนนั้นๆ พยายามอนุรักษ์ความรู้ดั้งเดิม และ

เลือกรับวิทยาการความรู้ ทักษะ และความชำนาญใหม่ๆ โดยนำมาปรับใช้ในสังคมได้อย่างเหมาะสมหรือชาวนฉลาด

2.3.5 มีการกระตุ้นเสริมจากกิจกรรมต่างๆ ของคณะนักวิจัย และองค์กรต่างๆ แล้วคืนข้อมูลสู่ชุมชน

2.3.6 มีความรู้ ความเข้าใจ ตระหนักในความสำคัญและห่วงแหวน เช่น ทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อให้สามารถใช้ประโยชน์ต่อไปได้อย่างยั่งยืน

2.3.7 มีการพัฒนาและปรับปรุงภูมิปัญญาที่กำลังใช้อยู่ให้สามารถแก้ไขปัญหาใหม่ เมื่อมีปัญหายุ่งยากทางออกไม่ได้ จึงเกิดการพัฒนาและปรับปรุงภูมิปัญญาที่กำลังใช้อยู่ให้สามารถแก้ไขปัญหาใหม่ ทำให้เกิดองค์ความรู้ (ภูมิปัญญาใหม่) ภูมิปัญญาจึงมีการเปลี่ยนแปลง มีวิวัฒนาการตามสภาพแวดล้อม ตามปฏิสัมพันธ์ที่มีกับวัฒนธรรมอื่นๆ กับสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป จึงมีการผสมผสาน การบูรณาการ การประยุกต์เกิดขึ้นตลอดเวลา

อาจสรุปได้ว่า ภูมิปัญญาของชุมชน เป็นการสะสมความรู้และประสบการณ์อันยาวนาน และมีการสืบทอด ถ่ายทอดโดยผ่านกระบวนการเรียนรู้ลักษณะต่างๆ ในการปรับตัวเพื่อให้เข้ากับธรรมชาติและสังคมมนุษย์ด้วยกัน กระบวนการเรียนรู้ตามธรรมชาติไม่ว่าจะโดยวิธีใดก็ตาม ถือเป็นศักยภาพที่ก่อให้เกิดดำรงอยู่และสืบทอดภูมิปัญญาของชุมชน

2.4 รูปแบบการจัดการความรู้ชุมชนที่ดี (best practice)

รูปแบบการจัดการความรู้ชุมชนที่ดีของชุมชนปฏิบัติการ ทั้ง 4 แห่ง มีขั้นตอนที่แสดงรูปแบบการจัดการความรู้ชุมชนที่ดีของชุมชนปฏิบัติการ 9 ขั้นตอนเหมือนกัน แต่อาจมีรายละเอียดในแต่ละขั้นตอนแตกต่างกันบ้างไม่มากนัก จึงขอสรุปภาพรวม ดังนี้

2.4.1 การวิเคราะห์ความต้องการความรู้ของสมาชิกในกลุ่มหรือชุมชน อาจดำเนินการอย่างเป็นทางการ ในลักษณะเวทีชุมชน หรือไม่เป็นทางการ เช่น การตั้งวงสนทนาพูดคุยกัน หรืออภิปราย แลกเปลี่ยนความคิดเห็นกัน ก็ได้ ซึ่งความรู้ที่สมาชิกในกลุ่มหรือคนในชุมชนต้องการส่วนใหญ่จะเป็นความรู้ที่นำมาใช้ประกอบอาชีพและอาชีพเสริม อาจมีความรู้เกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม บ้าง

ภาพที่ 4.8 รูปแบบการจัดการความรู้ชุมชนที่ดี

2.4.2 การร่วมกันกำหนดเป้าหมายและวัตถุประสงค์ อาจจะดำเนินการพร้อมกับการวิเคราะห์ความต้องการความรู้ของสมาชิกในกลุ่มหรือชุมชน ก็ได้

2.4.3 การสำรวจความรู้เดิมที่มีอยู่ ว่าเพียงพอต่อความต้องการ หรือไม่ หากชุมชนมีความรู้เดิมอยู่ และไม่ได้ใช้ ก็จะมีการฟื้นฟูความรู้เดิม หากความรู้เดิมที่มีอยู่ ไม่เพียงพอ คนในชุมชนก็จะแสวงหาความรู้เพิ่มเติม หากชุมชนไม่มีความรู้เดิมอยู่ ก็จะแสวงหาความรู้ภายนอกที่มีความเหมาะสมกับตนเอง

2.4.4 การสำรวจแหล่งความรู้และรวบรวม เพื่อเพิ่มพูนความรู้ส่วนที่ขาด โดยการสำรวจทั้งในชุมชนและนอกชุมชน

2.4.5 การจัดกิจกรรมแลกเปลี่ยนความรู้ เช่น บอกเล่า พูดคุย แลกเปลี่ยนความคิดเห็น จัดเวที ฯลฯ กิจกรรมแลกเปลี่ยนความรู้จะเกิดขึ้นหลังจากได้ลงมือปฏิบัติ เมื่อคนในชุมชนเริ่มปฏิบัติ ทำให้มีประสบการณ์เป็นของตนเอง จากนั้นจึงมีการแลกเปลี่ยนความรู้กันทั้งโดยแบบธรรมชาติ ที่เมื่อเพื่อนในกลุ่มเจอกัน ทักทายกัน และจะเล่าสู่กันฟัง และทั้งเกิดจากการจัดเวที พูดคุย แสดงความคิดเห็น เพื่อสรุปบทเรียนร่วมกัน

2.4.6 การนำความรู้มาใช้ประโยชน์ ความรู้ที่ได้จากการแสวงหาความรู้ และจากการปฏิบัติของแต่ละคน มีการนำความรู้มาใช้แตกต่างกันตามบทเรียนของตนเองที่สรุปได้ จึงเกิดเป็นความรู้ที่มีการประยุกต์ของแต่ละคน

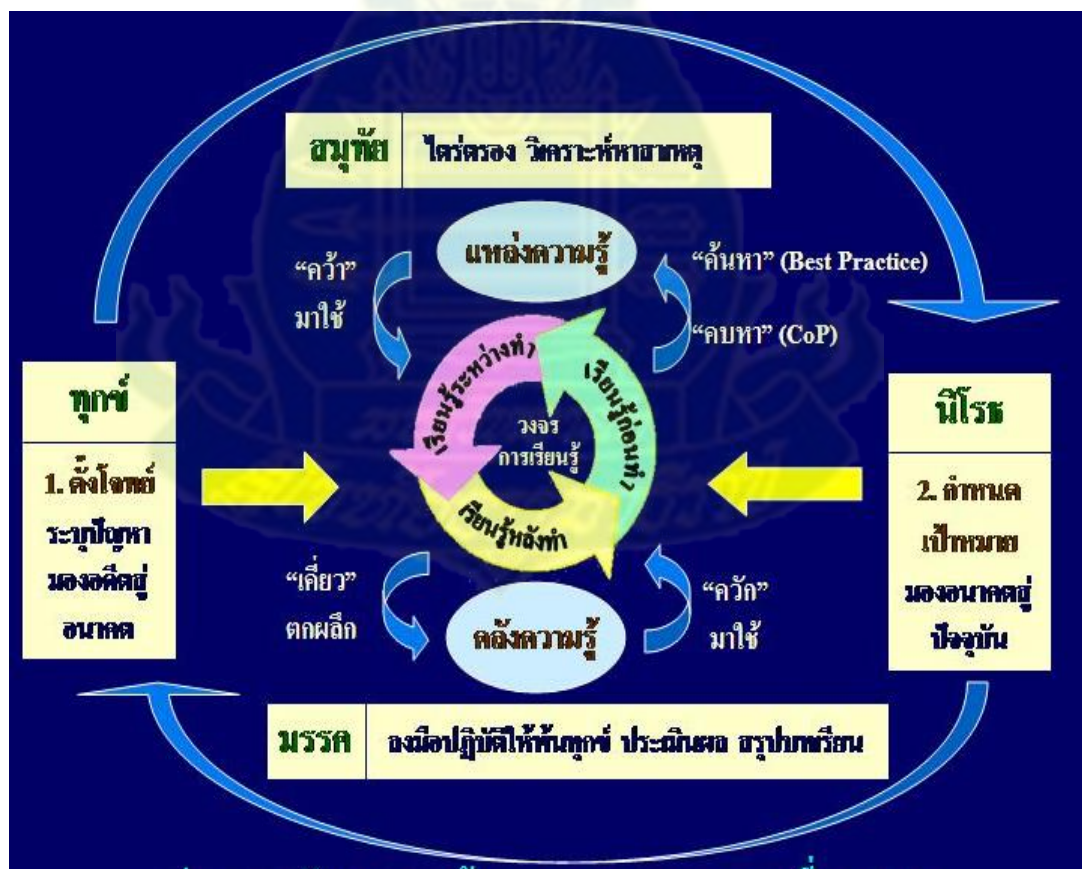
2.4.7 การจัดเก็บความรู้ เช่น จำ จดบันทึก บันทึกภาพ และเสียง ฯลฯ ซึ่งการจัดเก็บความรู้ส่วนใหญ่ จะอยู่ในรูปแบบของการจดจำ และการจดบันทึกในสมุดบันทึกของตนเอง

2.4.8 การสรุปเป็นแนวทางในการปฏิบัติ เมื่อคนในชุมชนได้ทดลองหรือปฏิบัติจริง จะเกิดการเรียนรู้ ทราบถึงสิ่งที่ถูกผิด แล้วสรุปเป็นบทเรียนของตนเอง

2.4.9 การคัดเลือกความรู้ที่ดีเก็บไว้ ความรู้ที่ดี ที่มีเหมาะสมกับสภาพของคนในชุมชนหรือท้องถิ่น จะถูกคัดเลือก และเก็บไว้ อาจอยู่ในลักษณะการจำเป็นส่วนใหญ่ และอาจมีการจดบันทึกและบันทึกภาพ บ้าง

2.5 รูปแบบการจัดการความรู้แบบบูรณาการของชุมชนที่เหมาะสม

ในด้านรูปแบบการจัดการความรู้แบบบูรณาการของชุมชนที่เหมาะสมใน 4 ชุมชนปฏิบัติการ ประกอบด้วย รูปแบบการจัดการความรู้ชุมชน ที่ใช้หลักอริยสัจ 4 พร้อมกับวงจรการเรียนรู้ “ก่อน-ระหว่าง-หลังทำ” วงจรการ “หา-คว้า-นำความรู้มาปรับใช้” และ วงจรการ “สร้างคลังความรู้-ปรับใช้” ที่มีการบูรณาการเชิงเนื้อหาและเชิงวิธีการ ให้เหมาะสมกับปัญหา ความจำเป็น หรือความต้องการของคนในชุมชน รวมทั้งสอดคล้องกับบริบทภายในและภายนอกชุมชนด้วย ดังนั้นจึงขอสรุปในภาพรวม ดังภาพและรายละเอียด ต่อไปนี้

ภาพที่ 4.9 รูปแบบการจัดการความรู้แบบบูรณาการของชุมชนที่เหมาะสม

2.5.1 การใช้หลักอริยสัจ 4 ประกอบด้วย

1) **ทุกข์** เกิดจากปัญหาและความต้องการต่างๆ ประกอบด้วยในการจัดการความรู้แบบบูรณาการของชุมชน ดำเนินการ โดยการตั้งโจทย์ หรือระบุปัญหาที่ต้องการการแก้ไขให้ชัดเจน ซึ่ง ส่วนใหญ่จะเป็นปัญหาเกิดจากหนี้สินและความยากจนของครัวเรือน เครือญาติ เพื่อนบ้านและชุมชนโดยรวม มีการพิจารณาจากอดีต มาสู่ปัจจุบัน

2) **สมุทัย** เป็นการตระหนักถึงสาเหตุที่มาแห่งความทุกข์ ในการจัดการความรู้แบบบูรณาการของชุมชน ดำเนินการโดย

(1) การไต่ตรอง วิเคราะห์สาเหตุของปัญหา โดย ผู้นำชุมชน สมาชิกชุมชน ที่เข้าร่วมกิจกรรม นักวิชาการ จากภาคราชการ อาจมีภาคเอกชนด้วย

(2) การวิเคราะห์ความรู้ที่ชุมชนจำเป็นต้องมี โดยวิเคราะห์ว่า ความรู้ที่ชุมชนจำเป็นต้องมี เพื่อใช้ในการแก้ไขปัญหาหรือสนองความต้องการ คือ ความรู้เรื่องอะไร

3) **นิโรธ** เป็นการตระหนักถึงความคิดและความสามารถของคนหรือกลุ่ม และพลังชุมชน ในการแก้ไขปัญหาหรือสนองความต้องการ ในการจัดการความรู้แบบบูรณาการของชุมชน ดำเนินการโดย

(1) กำหนดเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ โดยมองอนาคต สู่ปัจจุบัน

(2) การสำรวจความรู้ชุมชนเดิมที่มีอยู่ โดยพิจารณาถึงความเพียงพอต่อความต้องการในการปฏิบัติ เพื่อการแก้ไขปัญหาหรือสนองความต้องการ

(3) การสำรวจแหล่งความรู้และรวบรวม เพื่อเพิ่มพูนความรู้ในส่วนที่ขาดหรือส่วนที่ต้องการพัฒนา - มีการใช้วงจรการ “หา-คว้า-นำความรู้มาปรับใช้” ในส่วนของการ “หา-คว้า”ความรู้ จากแหล่งความรู้ ดังนี้

ก) ความรู้จากภายในชุมชน ประกอบด้วย การ “หา”ความรู้ โดยการ “ค้นหา” Best Practice และการ “คบหา” บุคคลที่เป็นผู้มีประสบการณ์ ผู้รู้ ผู้ชำนาญการ ปราชญ์ชาวบ้าน หรือชุมชนนักปฏิบัติ (Community of Practice : CoP)

ข) ความรู้จากภายนอกชุมชน เป็นการ “คว้า” ความรู้ที่ต้องการจากภายนอกชุมชน

4) **มรรค** เป็นการปฏิบัติหรือดำเนินการแก้ไขปัญหาหรือสนองความต้องการ เพื่อให้บรรลุตามเป้าหมายที่วางไว้ ในการจัดการความรู้แบบบูรณาการของชุมชน ดำเนินการโดย

(1) การนำความรู้มาปรับใช้ เป็นการใช้วงจรการ “หา-คว้า-นำความรู้มาปรับใช้” ในส่วนสุดท้าย คือการ “นำความรู้มาปรับใช้” เป็นการนำความรู้ที่ชุมชนต้องการ โดยผ่าน

การ “หา-คว้า” ความรู้ เพื่อนำมาปรับใช้ให้เหมาะสมกับ ปัญหา ความต้องการและสภาพแวดล้อม ของชุมชน หากความรู้ที่ได้มาไม่เหมาะสม อาจมีการสร้างความรู้ให้ตรงกับความต้องการ โดย การบูรณาการความรู้ชุมชน โดยมีการปรับปรนระหว่างภูมิปัญญาในหรือภูมิปัญญาท้องถิ่นกับ วิทยาศาสตร์เทคโนโลยีหรือภูมิปัญญานอกชุมชน ที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกัน และสามารถทำ ให้บรรลุเป้าหมาย

(2) การจัดการเรียนรู้ เป็นการใช่วงจรการเรียนรู้ “ก่อน-ระหว่าง-หลังทำ” ดังนี้ ก) การเรียนรู้ก่อนทำ โดยบอกเล่า พูดคุย แลกเปลี่ยนความคิดเห็น จัดเวที ฯลฯ ข) การจัด กิจกรรมแบ่งปัน แลกเปลี่ยนเรียนรู้ เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ระหว่างทำ และการเรียนรู้หลังทำ

(3) การประเมินผล สรุปบทเรียน เพื่อการปรับปรุงและพัฒนา

ก) การประเมินผล เป็นการประเมินผลการปฏิบัติในการแก้ไขปัญหา ความสนใจหรือสนองความต้องการว่า บรรลุตามเป้าหมายที่วางไว้ หรือไม่ หากไม่บรรลุเป้าหมาย จะได้หาแนวทางต่อไป ดังนั้น การประเมินผล ทำให้ได้แนวทางในการปฏิบัติ

ข) การสรุปบทเรียน เป็นการสรุปบทเรียนในเรื่องต่อไปนี้ คือ ทำ กิจกรรมอะไรบ้าง เพื่อให้บรรลุเป้าหมาย ผลที่เกิดขึ้น สำเร็จหรือไม่สำเร็จ เพราะอะไร บทเรียน สำคัญที่เรียนรู้ มีอะไรบ้าง

(4) การจัดเก็บความรู้ที่เหมาะสมและมีประโยชน์ - เป็นการใช่วงจรการ “สร้างคลังความรู้-ปรับใช้” ดังนี้

ก) การ “สร้างคลังความรู้” ทำคลังความรู้ เพื่อสะดวกในการ “ควัก” ความรู้ ที่ดี เหมาะสมและมีประโยชน์ในการแก้ไขปัญหาหรือสนองความต้องการของชุมชน ให้ สามารถนำมาปรับใช้ได้ทัน ในเวลาที่ต้องการ

ข) การ “เกี่ยว” ความรู้ เป็นการคัดเลือก หรือคัดกรองความรู้ที่ดี ที่ เหมาะสมและมีประโยชน์ในการแก้ไขปัญหาหรือสนองความต้องการของชุมชน ให้ตกผลึกเพื่อ เพิ่มพูนองค์ความรู้และเพื่อการจัดเก็บ ต่อไป

ค) การจัดเก็บความรู้ ที่เหมาะสมและมีประโยชน์ เข้าคลังความรู้ ซึ่งอาจ เป็นภูมิปัญญาในหรือภูมิปัญญานอก หรือการบูรณาการภูมิปัญญาในและภูมิปัญญานอก เพื่อให้ เหมาะสมและมีประโยชน์ในการแก้ไขปัญหาหรือสนองความต้องการของชุมชน โดยการจำ จด บันทึกลง บันทึกลงภาพ/เสียง หรือพัฒนาระบบข้อมูล จัดทำศูนย์ข้อมูลให้เป็นระบบ

2.5.2 วงจรการเรียนรู้ “ก่อน-ระหว่าง-หลังทำ”

การจัดการความรู้แบบบูรณาการของชุมชนที่เหมาะสม ให้ความสำคัญกับการเรียนรู้จาก การปฏิบัติจริง (learning by doing) เป็นวงจรการเรียนรู้ ที่เกิดขึ้นในทุกขั้นตอนของการทำงาน ดังนี้

1) การเรียนรู้ก่อนทำ ก่อนเริ่มงานจะต้องมีการศึกษาทำความเข้าใจในสิ่งที่กำลังจะทำ จะเป็นการเรียนรู้ด้วยตัวเองหรืออาศัยความช่วยเหลือจากเพื่อนร่วมงาน (peer assist) มีการศึกษาวิธีการและเทคนิคต่าง ๆ ที่ใช้ได้ผลพร้อมทั้งค้นหาเหตุผลด้วยว่าเป็นเพราะอะไร และจะสามารถนำสิ่งที่ได้เรียนรู้มาใช้กับงานที่กำลังจะทำได้อย่างไร

2) การเรียนรู้ระหว่างทำ ในระหว่างที่ทำงานอยู่ จะมีการทบทวน (review) การทำงานหรือเป็นการเรียนรู้ที่ได้จากการทบทวนกิจกรรมย่อยในทุก ๆ ขั้นตอน หรือใช้เครื่องมือที่เรียกว่า After Action Review (AAR) คือ หมั่นตรวจสอบอยู่เสมอว่า จุดมุ่งหมายของงานที่ทำอยู่นี้คืออะไร กำลังเดินไปถูกทางหรือไม่ เพราะเหตุใด มีปัญหาอะไรหรือไม่ จะต้องทำอะไรให้แตกต่างไปจากเดิมหรือไม่อย่างไร

3) การเรียนรู้หลังทำ เมื่อเสร็จสิ้นการทำงาน ก็จะต้องมีการทบทวนสิ่งต่าง ๆ ที่ได้ทำมาแล้ว โดยใช้เครื่องมือที่เรียกว่า Retrospect ว่ามีอะไรบ้างที่ทำได้ดี มีอะไรบ้างที่ต้องปรับปรุงแก้ไขหรือรับไว้เป็นบทเรียน (lesson learned) ซึ่งการเรียนรู้ทั้ง 3 ขั้นตอนนี้ถือว่าเป็นหัวใจของกระบวนการเรียนรู้ที่เป็นวงจรอยู่ตรงส่วนกลางของรูปแบบการจัดการความรู้แบบบูรณาการของชุมชนที่เหมาะสม

2.5.3 วงจรการ “หา-คว้า-นำความรู้มาปรับใช้” เป็นวงจรที่อยู่ด้านบนของวงจรการเรียนรู้ ประกอบด้วย

1) การ “หา” ความรู้ เป็นการสำรวจแหล่งความรู้ต่าง ๆ (Source of Knowledge : SoK) ที่เป็นความรู้หรือภูมิปัญญาในชุมชน ซึ่งสามารถค้นหาในลักษณะต่างๆ ดังนี้

(1) การ “ค้นหา” การปฏิบัติที่ดีหรือวิธีปฏิบัติชั้นเยี่ยม (best practice)

(2) การ “ค้นหา” บุคคลที่เป็นผู้มีประสบการณ์ ผู้รู้ ผู้ชำนาญการ ประชาชนชาวบ้าน หรือชุมชนนักปฏิบัติ (Community of Practioners: CoP) เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ทั้งโดยแบบธรรมชาติ ที่พบกัน ทักทายกัน และเล่าสู่กันฟัง และทั้งเกิดจากการจัดเวที พูดคุย แสดงความคิดเห็น เพื่อสรุปบทเรียนร่วมกัน

2) การ “คว้า” เป็นการรวบรวมความรู้จากวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีหรือภูมิปัญญานอกชุมชน โดยพิจารณาจากที่ความรู้ที่ชุมชนต้องการนำมาปรับใช้ เพื่อเพิ่มพูนความรู้ในส่วนที่ขาดหรือส่วนที่ต้องการพัฒนา และมีการตรวจสอบความถูกต้องเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมของชุมชนด้วย

3) การ “นำมาปรับใช้” เป็นการนำความรู้ที่ชุมชนต้องการ โดยผ่านการ “หา-คว้า” ความรู้ เพื่อนำมาปรับใช้ให้เหมาะสมปัญหา ความต้องการและสภาพแวดล้อมของชุมชน

2.5.4 วงจรการ “สร้างคลังความรู้-ปรับใช้” เป็นวงจรอยู่ใต้วงจรการเรียนรู้ ประกอบด้วย

1) การ “สร้างคลังความรู้” เป็นการทำคลังความรู้ (knowledge assets) เพื่อจัดเก็บองค์ความรู้ (Body of Knowledge : BoK) ซึ่งอาจเป็นความรู้ ภูมิปัญญาในชุมชนที่มีอยู่ หรือ ภูมิปัญญานอกชุมชน หรือความรู้ที่เกิดจากการบูรณาการภูมิปัญญาในและนอกชุมชน โดยผ่านการตรวจสอบและปรับใช้ให้เหมาะสม มีประโยชน์ในการแก้ไขปัญหาหรือสนองความต้องการของชุมชน เพื่อให้เกิดความสะดวกในการ “ลวก” ความรู้หรือองค์ความรู้ เหล่านั้น ให้สามารถนำมาปรับใช้ได้ทัน ในเวลาที่ต้องการ

2) การ “เลี้ยว” ความรู้ เมื่อวงจรการเรียนรู้หมุนไปได้ ในที่สุดแล้วจะมีขั้นตอนการ “เลี้ยว” โดยการวิเคราะห์ สังเคราะห์ และคัดเลือกหรือคัดกรอง สิ่งที่ได้เรียนรู้ ความรู้ที่ดีที่เหมาะสมและมีประโยชน์ในการแก้ไขปัญหาหรือสนองความต้องการของชุมชน ให้ตกผลึก เกิดเป็นองค์ความรู้ที่เพิ่มพูนขึ้นมา ให้เกิดประโยชน์ในการจัดเก็บ และนำมาใช้ต่อไป

3) การจัดเก็บความรู้ ที่เหมาะสมและมีประโยชน์ ที่ผ่านการ “เลี้ยว” เข้าคลังความรู้ ซึ่งอาจเป็นภูมิปัญญาในหรือภูมิปัญญานอก หรือการบูรณาการภูมิปัญญาในและภูมิปัญญา นอก เพื่อให้เหมาะสมและมีประโยชน์ในการแก้ไขปัญหาหรือสนองความต้องการของชุมชน โดยการจำ หรือจดบันทึกในสมุดบันทึก หรืออาจมีการบันทึกภาพ/เสียง บ้าง

2.5.5 รูปแบบการบูรณาการที่เหมาะสมในการจัดการความรู้ของชุมชน ประกอบด้วย

1) รูปแบบการบูรณาการเชิงเนื้อหา เป็นการบูรณาการที่เหมาะสมในการจัดการความรู้เชิงเนื้อหา โดย 4 ชุมชนปฏิบัติการ มีการจัดการความรู้ในรูปแบบการบูรณาการเชิงเนื้อหา เกี่ยวกับการประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่เหมาะสมและสอดคล้องกับปัญหา ความจำเป็นหรือความต้องการของแต่ละชุมชน เช่น ด้านการผลิตทางการเกษตร ด้านการแปรรูปและหัตถกรรม ด้านการจัดการตลาด และการจัดการความรู้ด้าน วัฒนธรรมประเพณี การอนุรักษ์ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม ที่มีความสัมพันธ์กัน เกื้อกูลกัน มาบูรณาการเข้าด้วยกัน อาจมีการจัดการเครือข่าย ที่เน้นการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ขยายสู่เด็กและเยาวชน โดยที่ในแต่ละขั้นตอนของกิจกรรม อาจมีการสร้างความรู้ใหม่ขึ้นมาใช้งาน และมีการนำความรู้ที่เกิดจากการปฏิบัติ มาแลกเปลี่ยนเรียนรู้กัน

2) รูปแบบการบูรณาการเชิงวิธีการ เป็นการบูรณาการที่เหมาะสมในการจัดการความรู้เชิงวิธีการ ซึ่ง 4 ชุมชนปฏิบัติการ มีการจัดการความรู้ในรูปแบบการบูรณาการเชิงวิธีการที่ใช้วิธีการที่หลากหลาย ได้แก่ การบอกเล่า พูดคุย แลกเปลี่ยนความรู้ การจัดเวทีชุมชน เพื่อระดมความคิดเห็น การจัดเวทีเครือข่าย 4 ชุมชน เพื่อประชุมสัมมนาและเสนอผลงาน การจัดกิจกรรมแบ่งปันแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การทัศนศึกษาดูงาน การฝึกอบรม การสาธิต การทดลอง/ทดสอบ การปฏิบัติจริง การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม การ “ค้นหา” best practice และการ “คบหา” บุคคลที่เป็นผู้มีประสบการณ์ ผู้รู้ รวมทั้งการ บูรณาการบุคลากรที่ปฏิบัติงาน เพื่อให้เหมาะสม

สอดคล้องกับเนื้อหาความรู้ โดยคำนึงถึงบริบทภายในและภายนอกชุมชน ลักษณะการประกอบอาชีพ รวมทั้งการใช้เวลาของสมาชิกชุมชนในการดำเนินชีวิตที่ผันไปตามฤดูกาล เป็นต้น โดยการบูรณาการเชิงวิधि อาจมีลักษณะเป็นทางการหรือไม่เป็นทางการก็ได้ เช่น การจัดกิจกรรมแบ่งปันแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เพื่อสนับสนุนความรู้ด้านการประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจ หรือ การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม การจัดเวทีชุมชน การทัศนศึกษาดูงาน และการหาหรือพูดคุยแบบไม่เป็นทางการ เพื่อการพัฒนาในด้านกลุ่มและเครือข่าย เป็นต้น

2.5.6 ตัวชี้วัดการจัดการความรู้แบบบูรณาการของชุมชนที่เหมาะสม คือ ความสามารถในการแก้ไขปัญหา ความจำเป็นหรือสนองความต้องการสำคัญของคนในชุมชน และ ความสอดคล้องกับบริบทภายในและภายนอกชุมชน หากการจัดการความรู้แบบบูรณาการของชุมชนนั้น สามารถแก้ไขปัญหา ความจำเป็นหรือสนองความต้องการสำคัญของคนในชุมชนได้ และมีความสอดคล้องกับบริบทภายในและภายนอกชุมชน แสดงว่า การจัดการความรู้ที่มีการบูรณาการที่เหมาะสม ในทางตรงกันข้าม หากไม่สอดคล้องกับบริบทภายในและภายนอกชุมชน หรือไม่ สามารถแก้ไขปัญหา ความจำเป็นหรือสนองความต้องการได้ ก็แสดงว่า รูปแบบนั้นไม่เหมาะสม สมาชิกชุมชนจะต้องบูรณาการใหม่ต่อไป

2.5.7. รูปแบบการจัดการความรู้แบบบูรณาการของชุมชนที่เหมาะสม ไม่มีสูตรสำเร็จรูป และเป็นพลวัตรหรือมีการเคลื่อนที่ เนื่องจากการจัดการความรู้แบบบูรณาการของชุมชนที่เหมาะสมนั้น เหมาะสมกับสภาพปัญหา ความจำเป็นหรือความต้องการของคนในชุมชน และสอดคล้องกับบริบทภายในและภายนอกชุมชนด้วย ดังนั้น รูปแบบการจัดการความรู้แบบบูรณาการของชุมชนที่เหมาะสม จะประกอบด้วย รูปแบบการจัดการความรู้ชุมชน ที่ใช้หลักอริยสัจ 4 พร้อมกับวงจรการเรียนรู้ “ก่อน-ระหว่าง-หลังทำ” วงจรการ “หา-คว้า-นำความรู้มาปรับใช้” และวงจร “สร้างคลังความรู้-ปรับใช้” ที่มีการบูรณาการเชิงเนื้อหาและเชิงวิधिकาร ให้เหมาะสมกับปัญหา ความจำเป็น หรือความต้องการของคนในชุมชน รวมทั้งสอดคล้องกับบริบทภายในและภายนอกชุมชน แต่ไม่สามารถระบุเป็นสูตรตายตัวได้ว่า จะต้องใช้หรือนำเนื้อหาวิชาการอะไรมาบูรณาการ หรือจะใช้วิธีการใดเป็นหลักในการบูรณาการเชิงวิधिकารนั้น เพราะในแต่ละชุมชนอาจจะมีบริบทภายในและภายนอกชุมชนที่แตกต่างกัน รวมทั้งปัญหา ความจำเป็นและความต้องการของคนในชุมชนแต่ละแห่ง อาจเหมือนหรือแตกต่างกันก็ได้ ดังนั้นเนื้อหาวิชาการและวิธีการหลักที่จะนำมาบูรณาการกับวิธีการอื่นๆ นั้น จะต้องเลือกใช้ให้เหมาะสมกับสภาพปัญหา ความจำเป็นหรือความต้องการของคนในชุมชน และสอดคล้องกับบริบทภายในและภายนอกชุมชนด้วย

นอกจากนั้น ในชุมชนเดียวกันแต่เป็นคนละห้วงเวลา บริบทภายในและภายนอกชุมชน อาจมีการเปลี่ยนแปลง หรือสภาพปัญหา ความจำเป็นหรือความต้องการของคนในชุมชน อาจมีการเปลี่ยนแปลง ดังนั้น รูปแบบการจัดการความรู้แบบบูรณาการของชุมชนที่เหมาะสม ก็อาจต้องเปลี่ยนแปลงไปตามห้วงเวลา ตามสภาพปัญหา ความจำเป็นหรือความต้องการของคนในชุมชน ที่เปลี่ยนแปลงไป ดังนั้น รูปแบบการจัดการความรู้แบบบูรณาการของชุมชนที่เหมาะสม จึงมีรูปแบบการบูรณาการเชิงเนื้อหาและเชิงวิธีการที่เป็นพลวัตหรือมีการเคลื่อนที่

การจัดการความรู้แบบบูรณาการของชุมชนที่เหมาะสม ตามรูปแบบที่ยึดหลักอริยสัจ 4 และ วงจร 3 วงจร ได้แก่วงจรการเรียนรู้ ก่อน-ระหว่าง-หลังทำ วงจรการ “หา-คว้า-นำความรู้มาปรับใช้” และวงจรการ “สร้างคลังความรู้-ปรับใช้” ที่มีการบูรณาการเชิงเนื้อหาและเชิงวิธีการ ให้เหมาะสมกับปัญหา ความจำเป็น หรือความต้องการของคนในชุมชน รวมทั้งสอดคล้องกับบริบท ภายในและภายนอกชุมชน มีรูปแบบการบูรณาการเชิงเนื้อหาและเชิงวิธีการที่เป็นพลวัต (dynamics) คือมีการเคลื่อนที่ จะเป็นผลให้เกิดการพัฒนาการจัดการความรู้แบบบูรณาการของชุมชน ส่งผลดีต่อกัน และชุมชน ทำให้เกิดการพึ่งพาตนเองอย่างยั่งยืน อันจะนำไปสู่การเป็นชุมชนที่เข้มแข็ง ต่อไป

2.6 ผลการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากการวิจัยและพัฒนา

เนื่องจากแหล่งความรู้ในการทำกิจกรรมอาชีพ ซึ่งเป็นกิจกรรมหลักและวิธีการถ่ายทอดความรู้ที่สำคัญของการจัดการความรู้ชุมชน ดังนั้นคณะนักวิจัยได้ศึกษาเปรียบเทียบเพื่อพิจารณาการเปลี่ยนแปลงของชุมชนปฏิบัติการระหว่างก่อน-หลังดำเนิน โครงการวิจัย และเปรียบเทียบเพื่อพิจารณาการเปลี่ยนแปลงระหว่างชุมชนปฏิบัติการกับชุมชนควบคุม ผลการวิจัยปรากฏดังนี้

2.6.1 แหล่งความรู้ในการทำกิจกรรมอาชีพของชุมชนปฏิบัติการ

การทำกิจกรรมอาชีพ เป็นกิจกรรมสำคัญที่ทำให้สมาชิกชุมชนเกิดรายได้ กิจกรรมอาชีพจึงเป็นส่วนสำคัญของการจัดการความรู้ชุมชน เพราะ การจัดการความรู้ชุมชน เพื่อนำความรู้มาใช้ประโยชน์ในกิจกรรมอาชีพนั้น จำเป็นต้องมีแหล่งความรู้ คณะนักวิจัยจึงได้ศึกษาเปรียบเทียบเพื่อพิจารณาการเปลี่ยนแปลงของชุมชนปฏิบัติการระหว่างก่อนและหลังดำเนิน โครงการวิจัย ว่า แหล่งความรู้ในการทำกิจกรรมอาชีพระหว่างก่อนและหลังดำเนิน โครงการวิจัย ของชุมชนปฏิบัติการ ทั้ง 4 ชุมชน พบว่า

การเปลี่ยนแปลงจากน้อยเป็นมาก แหล่งความรู้ในการทำกิจกรรมอาชีพของชุมชนปฏิบัติการที่มีการเปลี่ยนแปลงจากระหว่างก่อนและหลังดำเนินการ โครงการวิจัย คือ วิทยากรจากหน่วยงานต่างๆ และ ฝึก / คิดด้วยตนเอง ของชุมชนตำบลท่างาม อำเภอเมือง จังหวัดปราจีนบุรี เนื่องจากโครงการวิจัยได้จัดเวทีชุมชนที่ทำให้วิทยากรจากหน่วยงานต่างๆ มีโอกาสมา

แลกเปลี่ยนเรียนรู้กับสมาชิกในชุมชน โดยเฉพาะที่ชุมชนตำบลท่างาม มีการบูรณาการการปฏิบัติงานกับหน่วยงานต่างๆ มากกว่าที่ชุมชนปฏิบัติการอื่น ทำให้สมาชิกในชุมชนมีโอกาสได้รับความรู้จากแหล่งความรู้ที่เป็นวิทยากรจากหน่วยงานต่างๆ ซึ่งเดิมมีน้อย จึงเปลี่ยนเป็นมาก และในขณะเดียวกันก็มีโอกาสที่จะ ฝึก / คิดด้วยตนเอง เพิ่มขึ้นด้วย สำหรับการเปลี่ยนแปลงในเรื่องการฝึก / คิดด้วยตนเอง เป็นสิ่งที่น่ายินดี เพราะ จะมีผลต่อการพึ่งพาตนเอง ในที่สุด

การเปลี่ยนแปลงจากปานกลางเป็นมาก แหล่งความรู้ในการทำกิจกรรมอาชีพของชุมชนปฏิบัติการที่มีการเปลี่ยนแปลงจากระหว่างก่อนและหลังดำเนินการโครงการวิจัย คือ ฝึก / คิดด้วยตนเอง ของชุมชนปฏิบัติการ ที่เหลืออีก 3 แห่ง คือ ชุมชนบ้านวังยาว เทียงแท้ ชัยนาท ชุมชนบ้านห้วยหินดำ ป่าผากและห้วยขนุน สุพรรณบุรี และ ชุมชนบ้านเทพนา ชัยภูมิ สำหรับการฝึก / คิดด้วยตนเอง ที่มีการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้นทั้ง 3 ชุมชนนั้น เป็นสิ่งที่น่ายินดี เพราะ จะมีผลต่อการพึ่งพาตนเอง ในที่สุด

การเปลี่ยนแปลงจากน้อยเป็นปานกลาง ทั้ง 4 ชุมชน แหล่งความรู้ในการทำกิจกรรมอาชีพของชุมชนปฏิบัติการที่มีการเปลี่ยนแปลงจากระหว่างก่อนและหลังดำเนินการโครงการวิจัย คือ ครู / นักวิจัย ที่มีการเปลี่ยนแปลงเหมือนกันทั้ง 4 ชุมชน แสดงว่า ครู / นักวิจัยเป็นแหล่งความรู้ที่มีการเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่เพิ่มบทบาทมากขึ้น ทั้งนี้ อาจเป็นเพราะ คณะนักวิจัยส่วนใหญ่เป็นครูหรืออาจารย์ ซึ่งเข้าร่วมกิจกรรมกับสมาชิกชุมชนทั้ง 4 ชุมชนตลอดโครงการ ทำให้สมาชิกชุมชนมีโอกาสได้รับความรู้ในด้านต่างๆ เพิ่มมากขึ้น และคณะนักวิจัยได้นำอาจารย์จากสถาบันการศึกษามาเป็นวิทยากรในการถ่ายทอดความรู้ด้วย

การเปลี่ยนแปลงจากน้อยเป็นปานกลาง แหล่งความรู้ในการทำกิจกรรมอาชีพของชุมชนปฏิบัติการที่มีการเปลี่ยนแปลงจากระหว่างก่อนและหลังดำเนินการโครงการวิจัย คือ สมาชิกในกลุ่ม ของชุมชนด่านช้าง สุพรรณบุรี ชุมชนท่างาม ปราจีนบุรี และชุมชนเทพนา ชัยภูมิ รวมทั้งสมาชิกในชุมชน / เพื่อนบ้าน ของชุมชนท่างาม ปราจีนบุรี และชุมชนเทพนา ชัยภูมิ ทั้งนี้ อาจเป็นเพราะ โครงการวิจัยได้จัดกิจกรรมเกี่ยวกับการเรียนรู้มาก ทั้งมีการพูดคุยอย่างไม่เป็นทางการ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และเวทีชุมชนระหว่างสมาชิกในกลุ่มและสมาชิกในชุมชน จึงทำให้การใช้แหล่งความรู้ จาก สมาชิกในกลุ่มและสมาชิกในชุมชน เพิ่มความสำคัญมากขึ้น และอาจเป็นเพราะสมาชิกชุมชนเห็นประโยชน์ของการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ดังนั้น สมาชิกจึงใช้แหล่งความรู้จากเพื่อนบ้านเพิ่มมากขึ้น

แหล่งความรู้ที่ไม่มีการเปลี่ยนแปลง แต่เป็นแหล่งความรู้ที่ใช้มากเหมือนกันทั้ง 4 ชุมชน คือ คือ ครอบครัว(บิดา มารดา พี่น้อง)และ ใช้ปานกลางไม่เปลี่ยนแปลง คือ สื่อมวลชน

ส่วนผู้อาวุโสในชุมชน นั้น เป็นแหล่งความรู้ที่ไม่เปลี่ยนแปลงเช่นกัน คือ เป็นแหล่งความรู้ที่ใช้ปานกลาง ที่ชุมชนด่านช้างสุพรรณบุรี ส่วนอีก 3 ชุมชนที่เหลือ ใช้น้อย

ผลการศึกษาดังกล่าวข้างต้น แสดงให้เห็นว่า โครงการวิจัยมีส่วนที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับแหล่งความรู้ในการทำกิจกรรมอาชีพของชุมชนปฏิบัติการ โดยเปรียบเทียบระหว่าง ก่อนและหลังโครงการวิจัยดำเนินการ

2.6.2 วิธีการถ่ายทอดความรู้ของสมาชิกในชุมชนเกี่ยวกับกิจกรรมอาชีพ

วิธีการถ่ายทอดความรู้ของสมาชิกในชุมชนแก่บุคคลต่างๆ เป็นส่วนที่ทำให้บุคคลที่ได้รับการถ่ายทอด มีความรู้ ที่อาจนำไปใช้ประโยชน์ได้ และเมื่อโครงการวิจัยไปดำเนินการวิจัยใน 4 ชุมชนปฏิบัติการแล้ว คณะนักวิจัยจึงประเมินผลโดยศึกษาเปรียบเทียบเพื่อพิจารณาการเปลี่ยนแปลงของชุมชนปฏิบัติการกับชุมชนควบคุม พบว่า

การบอกเล่า เป็นวิธีการถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับกิจกรรมอาชีพแก่บุคคลเป้าหมาย ที่ชุมชนทั้งที่เป็นชุมชนปฏิบัติการและชุมชนควบคุม ทั้ง 4 จังหวัด ใช้น้อยเหมือนกัน

การฝึกปฏิบัติ เป็นวิธีการถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับกิจกรรมอาชีพแก่บุคคลเป้าหมาย ที่ชุมชนทั้งที่เป็นชุมชนปฏิบัติการและชุมชนควบคุม ทั้ง 4 จังหวัด ใช้น้อยต่างกัน โดยชุมชนปฏิบัติการของจังหวัดชัยนาท จังหวัดสุพรรณบุรี และ จังหวัดชัยภูมิ มีการใช้น้อย และชุมชนปฏิบัติการของจังหวัดปราจีนบุรี มีการใช้ปานกลาง แต่ชุมชนควบคุม ทั้ง 4 จังหวัด ใช้น้อยเหมือนกัน

การศึกษา/ดูงาน เป็นวิธีการที่ชุมชนปฏิบัติการใช้ในการถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับกิจกรรมอาชีพแก่บุคคลเป้าหมาย ทั้งที่เป็นชุมชนปฏิบัติการและชุมชนควบคุม ทั้ง 4 จังหวัด ใช้น้อยต่างกัน โดยชุมชนปฏิบัติการ ทั้ง 4 จังหวัด ใช้ปานกลาง แต่ชุมชนควบคุม ทั้ง 4 จังหวัด ใช้น้อย เนื่องจาก ต้องเสียค่าใช้จ่ายค่อนข้างมาก

การฝึกอบรม เป็นวิธีการที่ชุมชนปฏิบัติการใช้ในการถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับกิจกรรมอาชีพแก่บุคคลเป้าหมาย ทั้งที่เป็นชุมชนปฏิบัติการและชุมชนควบคุม ทั้ง 4 จังหวัด ใช้น้อยต่างกัน โดยชุมชน 4 จังหวัด ใช้ปานกลาง แต่ชุมชนควบคุม ทั้ง 4 จังหวัด ใช้น้อย เนื่องจาก ต้องเสียค่าใช้จ่ายค่อนข้างมาก

ผลการศึกษาดังกล่าวข้างต้น แสดงให้เห็นว่า โครงการวิจัยมีส่วนที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับวิธีการถ่ายทอดความรู้ในการทำกิจกรรมอาชีพของชุมชนปฏิบัติการ โดยเปรียบเทียบระหว่าง ชุมชนปฏิบัติการและชุมชนควบคุม ทั้งนี้อาจเป็นเพราะ โครงการวิจัยไปดำเนินการวิจัย ซึ่งมีการจัดกิจกรรมเกี่ยวกับการฝึกปฏิบัติ การศึกษา/ดูงาน และการฝึกอบรม

ให้แก่สมาชิกในชุมชนปฏิบัติการ จึงทำให้สมาชิกในชุมชนปฏิบัติการ ในโอกาสมากกว่าสมาชิกในชุมชนควบคุม

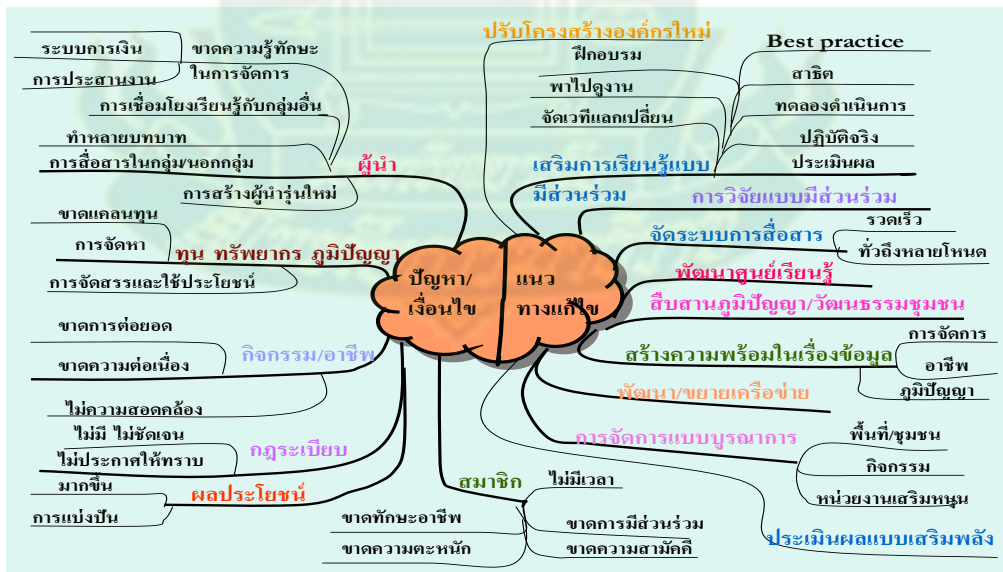
ปัจจัยและเงื่อนไขในการบริหารองค์กรชาวบ้าน รวมทั้งการจัดการความรู้แบบบูรณาการของชุมชนเพื่อการพึ่งพาตนเองอย่างยั่งยืน

1. ปัญหา เงื่อนไข แนวทางในการพัฒนาและปัจจัยในการบริหารองค์กรชาวบ้านเพื่อการพึ่งพาตนเองอย่างยั่งยืน

1.1 ปัญหา เงื่อนไข และแนวทางแก้ไข การบริหารกลุ่มและเครือข่าย จากการวิจัยและพัฒนาใน 4 ชุมชน สรุปได้ว่ามีปัญหาและเงื่อนไขในการพัฒนาผู้นำ การบริหารกลุ่มและเครือข่าย และแนวทางในการดำเนินการแก้ไขในประเด็นต่างๆอยู่หลายประการ สรุปได้ดังนี้

1.1.1 ปัญหาและเงื่อนไขเกี่ยวกับผู้นำ ประกอบด้วย ปัญหาเกี่ยวกับ การที่ผู้นำทำหลายบทบาทเนื่องจากมีสถานภาพเป็นผู้ใหญ่บ้านและเป็นผู้นำกลุ่มด้วย ขาดผู้นำที่เป็นแกนกลางในการบริหารจัดการเครือข่ายที่ชัดเจน ผู้นำมีการกระจายอำนาจการตัดสินใจน้อย ขาดการสร้างผู้นำเพื่อมาสืบทอดกิจกรรมกลุ่ม ขาดการเชื่อมโยงเรียนรู้กับกลุ่มอื่น ขาดความรู้และทักษะในการจัดการเงิน ขาดการประสานงานกับหน่วยงานอื่น และผู้นำขาดทักษะในการสื่อสาร

1.1.2 ปัญหาและเงื่อนไขเกี่ยวกับการบริหารกลุ่มและเครือข่าย ประกอบด้วยปัญหาดังนี้

ภาพที่ 4.10 สรุปปัญหาและเงื่อนไขและแนวทางในการพัฒนาผู้นำ การบริหารกลุ่มและเครือข่าย

ด้านของสมาชิก สมาชิกขาดความรู้ในการประกอบอาชีพ สมาชิกไม่มีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์จากกลุ่ม และสมาชิกไม่มีเวลา ขาดความสามัคคี **ด้านกฎกติกา** กลุ่ม ไม่มีเกณฑ์ในการแบ่งปันผลประโยชน์อย่างชัดเจน ทำให้สมาชิกเกิดความลังเลใจในการรวมกลุ่ม **ด้านเป้าหมาย** ขาดการกำหนดแผนกิจกรรมกลุ่มที่ชัดเจนและ ขาดการบูรณาการแผนร่วมกัน **ด้านการจัดการ** ขาดแคลนทุนในการบริหารจัดการกิจกรรมกลุ่ม **ด้านกิจกรรม** ส่วนมากกลุ่มมักจะเน้นการทำกิจกรรมร่วมกันแบบเฉพาะกิจ กิจกรรมอาชีพขาดการต่อยอดและขาดความต่อเนื่อง ขาดการจัดระบบข้อมูล ขาดการจดบันทึก โดยเฉพาะระบบบัญชีกลุ่ม ขาดการติดตามประเมินผลสำเร็จของกลุ่ม **ด้านการสืบสานและการฟื้นฟูภูมิปัญญา** กิจกรรมที่ทำมักไม่มาจากภูมิปัญญาและวัสดุในท้องถิ่น และ**ด้านเครือข่าย** กิจกรรมในกลุ่มย่อยที่เป็นเครือข่ายกันยังไม่สนับสนุนกัน การเชื่อมโยงกลุ่มและเครือข่ายยังไม่ชัดเจน .และการสื่อสารถึงกันต้องผ่านผู้นำจากภายนอก

1.1.3 แนวทางแก้ไข จากสภาพปัญหาและเงื่อนไขดังกล่าว ได้ใช้แนวทางในการดำเนินการแก้ไข ดังนี้

- 1) เสริมสร้างการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม โดยเน้นให้เห็นของจริงได้ปฏิบัติด้วยตนเอง เช่นพาไปดูงาน จัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ อบรมให้ความรู้ และทดลอง/ทดสอบโดยชุมชน
- 2) การปรับโครงสร้างองค์กรใหม่ โดยกำหนดบทบาทหน้าที่ของผู้นำ สมาชิก กฎกติกา กลุ่ม การกระจายผลประโยชน์ให้ชัดเจนขึ้น
- 3) การจัดการแบบบูรณาการ โดยเน้นการบริหารจัดการที่มีการบูรณาการทั้งกิจกรรม พื้นที่ และหน่วยงานเสริมหนุนทั้งในและนอกชุมชน
- 4) สืบสานภูมิปัญญาและวัฒนธรรมดั้งเดิม เน้นการพัฒนาที่เริ่มจากภูมิปัญญาและวัฒนธรรมดั้งเดิม ซึ่งเป็นสิ่งที่มีอยู่ในชุมชน
- 5) พัฒนาศูนย์การเรียนรู้ เพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ทั้งภายในและภายนอกชุมชน
- 6) ส่งเสริมกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เพื่อให้ผู้นำและสมาชิกได้เรียนรู้ปัญหาที่แท้จริงและแก้ปัญหาอย่างเป็นระบบด้วยตนเอง
- 7) ส่งเสริมให้มีการติดตามประเมินผลกลุ่ม แบบเสริมพลัง โดยการจัดเวทีชุมชนให้สมาชิกกลุ่มช่วยกันระบุถึงปัญหาและสิ่งที่ควรปรับปรุงในการดำเนินกิจกรรมกลุ่ม
- 8) พัฒนาระบบข้อมูล โดยการสร้างความพร้อมในเรื่องข้อมูล มีการรวบรวมข้อมูลและจัดทำศูนย์ข้อมูลให้เป็นระบบ
- 9) จัดระบบการสื่อสารให้ทั่วถึงและรวดเร็ว โดยให้มีจุดเชื่อมการสื่อสารหลายจุดให้อยู่ในรูปของดาวกระจาย มากกว่าเป็นการสื่อสารแบบรวมศูนย์

10) พัฒนาขยายเครือข่ายทั้งในและนอกชุมชน เพื่อการเสริมพลังและแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกันและกัน

1.2 ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการกลุ่มและเครือข่ายอย่างยั่งยืน

แบ่งเป็นปัจจัยภายในองค์กรและปัจจัยภายนอกองค์กร ดังนี้

1.2.1 ปัจจัยภายในกลุ่ม จากการศึกษาวิจัยและพัฒนาสามารถสรุปปัจจัยภายในกลุ่มและเครือข่ายที่เกี่ยวข้องกับการจัดการกลุ่มและเครือข่ายอย่างยั่งยืน ออกเป็น 2 ส่วน คือ

1) **ปัจจัยเอื้อ** ปัจจัยสำคัญภายในกลุ่มและเครือข่ายที่เอื้อต่อการจัดการกลุ่มและเครือข่ายให้ยั่งยืน ได้แก่ ความร่วมมือร่วมใจของสมาชิกกลุ่ม ความเข้มแข็งของผู้นำกลุ่ม ความชัดเจนของเป้าหมายและทิศทางของกลุ่ม มีการกำหนดกฎระเบียบกลุ่มที่เหมาะสม การไหลลื่นของข้อมูลข่าวสาร ต้องมีชุมทางหลากหลาย ท้าถึงและรวดเร็ว การพบปะกันอย่างต่อเนื่องของสมาชิกกลุ่ม การมีพันธะสัญญาที่หนักแน่นระหว่างกัน การจัดสรรผลประโยชน์อย่างเท่าเทียมกัน มีวัฒนธรรมชุมชนที่เข้มแข็งและกลุ่มย่อยต้องมีความเข้มแข็งจะช่วยเสริมให้กลุ่มและเครือข่ายเข้มแข็งไปด้วย

2) **ปัจจัยอุปสรรค** ปัจจัยสำคัญภายในกลุ่มและเครือข่ายที่เป็นอุปสรรคต่อการจัดการกลุ่มและเครือข่ายให้ยั่งยืน ได้แก่ ความขัดแย้งด้านอาชีพหรือผลประโยชน์ของสมาชิก ไม่รวมมือกันของสมาชิก สมาชิกขาดความสามัคคี ไม่เสียสละ ไม่ทำตามกฎระเบียบกลุ่ม สมาชิกไม่มีเวลาร่วมกิจกรรมกลุ่ม ขาดความเข้าใจในการจัดการและกิจกรรมกลุ่ม

1.2.2 ปัจจัยภายนอกกลุ่ม

1) **ปัจจัยเอื้อ** ปัจจัยสำคัญภายนอกกลุ่มและเครือข่ายที่เอื้อต่อการจัดการกลุ่มและเครือข่ายให้ยั่งยืน ได้แก่ ความร่วมมือร่วมใจของรัฐ เอกชน และชุมชน การเสริมความรู้ ข้อมูลต่างๆจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง การประชาสัมพันธ์ การปรับเปลี่ยนทัศนคติของเจ้าหน้าที่ ความสนใจของคนภายนอก ทูน ทรัพยากรที่เสริมหนุนจากภายนอก และการรับฟังข้อมูลข่าวสารความคิดเห็นจากชุมชน

2) **ปัจจัยอุปสรรค** ปัจจัยสำคัญภายนอกกลุ่มและเครือข่ายที่เป็นอุปสรรคต่อการจัดการกลุ่มและเครือข่ายให้ยั่งยืน ได้แก่ อิทธิพลที่กดดันกดดัน การขัดผลประโยชน์กับชุมชนอื่น งบประมาณสนับสนุนกิจกรรมไม่มีหรือไม่เพียงพอ ความไม่จริงจังของเจ้าหน้าที่ การทำงานที่ไม่ประสานกันของหน่วยงาน การทำงานที่ไม่ต่อเนื่องของเจ้าหน้าที่

2. ปัญหา เจ็อนไข แนวทางการแก้ปัญหา และปัจจัยในการจัดการความรู้แบบบูรณาการของชุมชนเพื่อการพึ่งพาตนเองอย่างยั่งยืน สามารถสรุปได้ดังนี้

2.1 ปัญหา เจื่อนใจและแนวทางแก้ปัญหาในการจัดการความรู้แบบบูรณาการ

การของชุมชน

2.1.1 ปัญหา การจัดการความรู้แบบบูรณาการของชุมชน

1) การจัดการความรู้โดยใช้วิธีการถ่ายทอดโดยตรงผ่านคนในครอบครัว ไม่ได้ผลดีเท่าที่ผ่านมา เนื่องจากคนในชุมชนไปทำงานและไปศึกษานอกหมู่บ้านของคนในท้องถิ่น ทำให้ระยะเวลาในการถ่ายทอดความรู้ภายในชุมชนนั้นอยู่ในช่วงระยะเวลาที่จำกัด

2) ความรู้สูญหาย จึงไม่ก่อให้เกิดการถ่ายทอดความรู้ต่อไปในชุมชนเพราะการไม่จดบันทึกความรู้เป็นลายลักษณ์อักษร แต่ถ่ายทอดความรู้เป็นลักษณะบอกเล่าปากเปล่า ทำให้ยากแก่การจัดทำเป็นหมวดหมู่และศึกษาต่อไปในระยะยาว ไม่มีการจดบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร ทำให้ความรู้บางเรื่องสูญหายไปพร้อมกับการเสียชีวิตของผู้รู้ หรือปราชญ์ ดังนั้น จึงไม่ก่อให้เกิดการถ่ายทอดความรู้ต่อไปในชุมชน

3) ผู้นำขาดความรู้ความสามารถในการบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพ เพื่อขับเคลื่อนงานการจัดการความรู้แบบบูรณาการ ที่ซับซ้อนกว่าการจัดการความรู้โดยทั่วไป ในบางพื้นที่ เช่น ชุมชนบ้านห้วยหินดำ ป่าผากและห้วยขนุน อำเภอด่านช้าง ซึ่งเป็นเครือข่ายวิสาหกิจท่องเที่ยวเชิงเกษตร ผู้นำชุมชน ยังไม่สามารถรับภารกิจงานได้ทั้งหมด จึงต้องเป็นภาระของเจ้าหน้าที่ส่งเสริมที่กระตุ้นผลักดันให้เกิดการจัดการความรู้แบบบูรณาการ

4) หนี้สินจากการประกอบการเกษตร หรือ จากการมีต้นทุนการผลิตที่สูงและจำหน่ายได้ราคาต่ำ

5) การสร้างรายได้เพื่อยังชีพ

6) กลุ่มขาดเป้าหมายที่ชัดเจน

7) การแก้ปัญหาแบบแยกส่วน ไม่สามารถแก้ไขปัญหาคือเป็นองค์รวมได้

2.1.2 เจื่อนใจ

1) **ชุมชน** กล่าวคือ เกษตรกรควรทำความรู้จักซึ่งกันและกัน ความเข้าใจซึ่งกันและกัน การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และความร่วมมือร่วมใจกันของคนในชุมชนในการสร้างและใช้ความรู้ชุมชนเพื่อแก้ปัญหาและพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ โดยมี “การจัดการความรู้” เป็นกลไกสำคัญ

2) **สมาชิกในชุมชน** การจัดการความรู้จะเกิดขึ้นได้ต่อเมื่อวัฒนธรรมการทำงานของสมาชิกในชุมชนปรับเปลี่ยนมาสู่การมีการศึกษา ค้นคว้า เรียนรู้ ตลอดชีวิต การยอมรับฟังความคิดเห็นของคนอื่น การมีพลังในการคิดสร้างสรรค์ การมีความขยันอดทน การมีจิตสำนึกของการเป็น “ผู้ให้” และการมีจิตใจเป็นประชาธิปไตย

2..1.3 แนวทางการแก้ปัญหาของชุมชน

1) การปรับวิธีการและเนื้อหาสาระที่จะทำการถ่ายทอดให้สอดคล้องกับวิถีชีวิต และกระแสการเปลี่ยนแปลงที่เข้ามาของสังคมภายนอกให้มากขึ้น เช่น ร่วมมือกับโรงเรียนให้มีส่วนร่วมในการถ่ายทอดให้เด็กที่อยู่ในวัยเรียน หรือนำภูมิปัญญาท้องถิ่น/ความรู้ชุมชนที่มีประโยชน์บรรจุในหลักสูตรท้องถิ่น

2) การปรับรูปแบบการบันทึก เริ่มมีการบันทึก ในลักษณะเป็นภาพ การจดบันทึก เป็นลายลักษณ์อักษรโดยบันทึกในสมุดบันทึกของตนเอง แต่ก็ยังมีไม่มากนัก

3) ผู้นำมีการพัฒนาผู้นำใหม่ๆ โดยการเพิ่มพูนความรู้ในการทำงาน เพื่อช่วยแบ่งเบาภารกิจของผู้นำชุมชน แต่ก็ยังมีไม่มาก

2.2 ปัจจัยส่งเสริมการจัดการความรู้แบบบูรณาการของชุมชน

1) ผู้นำ เห็นความสำคัญและให้การสนับสนุนอย่างจริงจังและควรสร้างวัฒนธรรมแห่งความไว้วางใจและการแบ่งปันความรู้ให้เกิดขึ้น เพื่อก่อให้เกิดความมุ่งมั่นร่วมกัน

2) แผนงานชัดเจน ชุมชนควรมีแผนงานที่ชัดเจนและมาจากการมีส่วนร่วมของทุกฝ่ายที่มีส่วนเกี่ยวข้อง เพื่อเป็นแนวทางในการดำเนินงานให้บรรลุเป้าหมาย

3) บรรยากาศและวัฒนธรรมการทำงาน ได้แก่ การมีการศึกษา ค้นคว้า เรียนรู้ ตลอดชีวิต การยอมรับฟังความคิดเห็นของคนอื่น การมีพลังในการคิดสร้างสรรค์ การมีความขยันอดทน การมีจิตสำนึกของการเป็น "ผู้ให้" และการมีจิตใจเป็นประชาธิปไตย

4) เทคโนโลยีและกระบวนการ ที่เอื้อและสามารถสนับสนุนการทำงานและการเรียนรู้ของสมาชิก รวมทั้ง เอื้อต่อการจัดการข้อมูล สารสนเทศ องค์กรความรู้ ก่อให้เกิดความสะดวก รวดเร็ว และง่ายต่อการใช้งาน

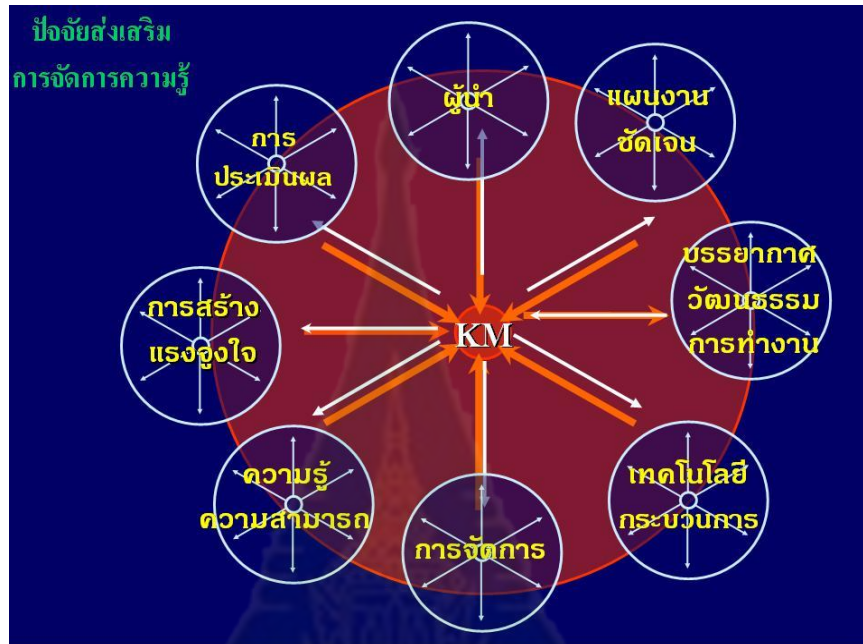
5) การจัดการ หลังจากที่ได้กำหนดทิศทางและเลือกทำสิ่งที่ถูกต้องแล้ว ควรมีทีมจัดการที่สามารถจัดการให้เกิดขึ้นจริงตามแผนงานได้

6) ความรู้ ทักษะ และขีดความสามารถ ผู้ที่เกี่ยวข้องทุกฝ่าย ควรได้รับความรู้เรื่อง การจัดการความรู้และการใช้เทคโนโลยี เพื่อให้มีความรู้ ทักษะ และขีดความสามารถที่เกี่ยวข้องกับการจัดการองค์ความรู้

7) การสร้างแรงจูงใจ อาจใช้การยอมรับ เพื่อสร้างแรงจูงใจต่อพฤติกรรมที่พึงประสงค์ เพราะการที่ผู้รู้จะแบ่งปันหรือถ่ายทอดองค์ความรู้ของตนออกมา ควรเกิดจากการสมัครใจเป็นหลักและจะเป็นจริงได้ต้องมีแรงเกื้อหนุนและจูงใจเป็นสำคัญ

8) การประเมินผล เพื่อจะได้ทราบว่า บรรลุตามเป้าหมายหรือไม่ มีปัญหาหรืออุปสรรคที่ควรได้รับการแก้ไข / ปรับปรุงกระบวนการให้ดีขึ้นได้ ควรมีการระบุตัวชี้วัดที่ชัดเจน

ผลไปใช้ เพื่อสร้างแรงขับเคลื่อนให้สมาชิกต้องการเรียนรู้และมีส่วนร่วมในการสร้างฐานความรู้ให้เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง

ภาพที่ 4.11 ปัจจัยส่งเสริมการจัดการความรู้แบบบูรณาการของชุมชน

แนวทางการพัฒนาการพึ่งพาตนเองอย่างยั่งยืนของชุมชน

ผลการศึกษาวิจัยแนวทางการพัฒนาการพึ่งพาตนเองอย่างยั่งยืนของชุมชน ประกอบด้วย การประเมินสภาพทั่วไปของชุมชนแต่ละชุมชนตามTERMS ตัวชี้วัดการพึ่งพาตนเองของชุมชน แนวทางการพัฒนาการพึ่งพาตนเองของชุมชนอย่างยั่งยืน และปัญหาเงื่อนไขและการแก้ไขปัญหาในการพัฒนาการพึ่งพาตนเองของชุมชนอย่างยั่งยืน ดังนี้

1 การประเมินสภาพทั่วไปของชุมชน

ชุมชนที่ศึกษาประกอบด้วยชุมชนปฏิบัติการ ได้แก่ บ้านวังยาว ตำบลเที่ยงแท้ อำเภอสรรคบุรี จังหวัดชัยนาท ชุมชนห้วยหินดำ ป่าผากและห้วยขนุน ตำบลวังยาว อำเภอด่านช้าง จังหวัดสุพรรณบุรี ชุมชนบ้านท่างาม ตำบลท่างาม อำเภอเมือง จังหวัดปราจีนบุรี และ ชุมชนบ้านเทพนา ตำบลบ้านไร่ อำเภอเทพสถิต จังหวัดชัยภูมิ และบ้านควมคุมตำบลละหมู่บ้าน ผลการศึกษาในแต่ละบ้าน โดยเฉพาะชุมชนปฏิบัติการ การประเมินทางด้านเทคโนโลยี เศรษฐกิจ ทรัพยากร จิตใจ และสังคม ของชุมชนปฏิบัติการ เป็น ดังนี้

1.1 บ้านวังยาว ตำบลเที่ยงแท้ อำเภอสรรคบุรี จังหวัดชัยนาท

ตารางที่ 4.1 การประเมินทางด้านเทคโนโลยี เศรษฐกิจ ทรัพยากร จิตใจ และสังคม ของชุมชนบ้านวังยาว อำเภอสรรคบุรี จังหวัดชัยนาท

ปัจจัยสำคัญ	ประเด็นหลัก	รายละเอียด
ด้านเทคโนโลยี	การปรับปรุงดิน	- ฝึกอบรมหมอดินประจำหมู่บ้าน - ตรวจสอบสภาพดินในหมู่บ้าน เพื่อการปรับปรุงพัฒนาดินในชุมชน - หมักฟางเพื่อทำปุ๋ยพืชสด และทำลายวัชพืช
	การทำปุ๋ยชีวภาพ	- ได้รับการอบรมในการทำปุ๋ยหมักชีวภาพเพื่อใช้ในการเพาะปลูก และปรับปรุงดิน ลดอัตราการใช้น้ำเคมี - อบรมการทำจุลินทรีย์จากหน่อกล้วยและทดสอบการใช้
	ทำโรงสีข้าวชุมชน	- ตั้งกลุ่มโรงสีข้าวชุมชน - การบริหารโดยคณะกรรมการ - มีเครื่องสีข้าวตั้งอยู่ประจำในชุมชน
	การใช้เครื่องจักรในการทำนา	- ใช้เครื่องจักรในการเตรียมดิน และเก็บเกี่ยว
	การผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวของชุมชน	- การคัดเลือกเมล็ดพันธุ์ - การเตรียมดิน - การดูแลรักษา และการเก็บเกี่ยว - การเก็บรักษา
ด้านเศรษฐกิจ	รายได้จากอาชีพหลัก	- การปลูกข้าว เฉลี่ยปีละ 174,947 บาท - เฉลี่ยรวมปีละ 444,437 บาท
	รายได้จากอาชีพรอง	- รับจ้าง ปลูกผัก และค้าขาย เฉลี่ยรวม ปีละ 120,866 บาท
	รายได้อื่นๆ	- จากการรับบริการ และ การค้าขาย ถูกส่งมาให้ - เฉลี่ยรวม ปีละ 104,660 บาท
	รายได้รวมทั้งหมด	เฉลี่ยรวมปีละ 669,873 บาท
	ค่าใช้จ่ายจากอาชีพหลัก	- จากการปลูกข้าวเฉลี่ยปีละ 71,115 บาท - เฉลี่ยรวมปีละ 275,115 บาท
	ค่าใช้จ่ายจากอาชีพรอง	- เฉลี่ยรวม 116,650 บาท
	ค่าใช้จ่ายอื่นๆ	- จากการบริโภค ค่าเช่าเรียนลูก และซ่อมแซมอุปกรณ์มากที่สุด - เฉลี่ยรวม 115,150 บาท
	ค่าใช้จ่ายรวมทั้งหมด	เฉลี่ย 504,915 บาท
	สินทรัพย์และหนี้สิน	- สินทรัพย์ส่วนมากเป็นที่ดินและบ้าน และอุปกรณ์ประกอบอาชีพ

ปัจจัยสำคัญ	ประเด็นหลัก	รายละเอียด
		- มีหนี้สินร้อยละ 76.4 เป็นหนี้สินที่ใช้ในการเกษตร มากที่สุด รองลงมาเป็นใช้จ่ายในครัวเรือน
	การออม	- มีเงินออมร้อยละ 40. ผ่ากับธนาคาร และ ธ.ก.ส. ตามลำดับ
ด้าน ทรัพยากร	ดิน	- มีความอุดมสมบูรณ์ปานกลาง ใช้ประโยชน์จากการทำนา อย่างเต็มที่ - ให้ความสำคัญกับการมกดินและปรับปรุงดินและจำกัดวัชพืชโดยวิธีธรรมชาติ
	น้ำ	- อยู่ใกล้เขื่อน พื้นที่ชลประทาน ปริมาณน้ำเพียงพอต่อการเกษตร - มีการจัดการน้ำ โดยจัดตั้งหมอน้ำของชุมชนเพื่อดูแลคุณภาพของน้ำในชุมชน
	ป่า	- ไม่มีป่า เป็นเพียงต้นไม้หัวไร่ปลายนาน่า่นั้น
	อากาศ	- ไม่มีปัญหาที่รุนแรง แต่มีการเผาขยะและเผาตอซังข้าว เริ่มที่จะลดการเผาตอซังโดยวิธีธรรมชาติ
	สภาพแวดล้อมอื่นๆ	- ขยะมูลฝอยในชุมชน การเลี้ยงปลาในแม่น้ำน้อยทำให้มีผลกระทบต่อคุณภาพน้ำในแม่น้ำน้อย
ด้านจิตใจ	การประเมินโดยชุมชนในประเด็นค่านิยมที่ดีของชุมชนโดยเน้นการพึ่งพาตนเองของชุมชน	- โดยเฉลี่ยอยู่ในเกณฑ์ปานกลางข้างไปทางมาก - ที่มากที่สุดได้แก่ ความรู้สึกที่ตนเองเป็นเจ้าของชุมชนและภูมิใจที่เป็นคนในชุมชน การรู้ว่าตนเองและทุกคนในชุมชนมีหน้าที่ที่จะทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็งและพึ่งพาตนเองได้ - ที่น้อยที่สุด ได้แก่ การมีความคิดริเริ่มเรื่องใหม่ๆที่เป็นประโยชน์ ต่อครอบครัว/ชุมชน และการกล้าแสดงความคิดเห็นที่แตกต่าง จากกลุ่มหรือสมาชิกในชุมชน
	การเปรียบเทียบ	- ก่อนและหลังการปฏิบัติการมีการเปลี่ยนแปลงเพิ่มขึ้นเล็กน้อยใกล้เคียงกับบ้านควบคุม
	การมีประเพณีวัฒนธรรมอันดีงาม ได้แก่ ประเพณีที่ดีของชุมชน	- สงกรานต์ประเพณีใหญ่ที่ลูกหลานกลับมารดน้ำดำหัวพ่อแม่และสรงน้ำพระ - เข้าพรรษา และออกพรรษา - งานฉลองหลวงพ่อบาน(มรณภาพ 700ปีกว่า) จัดตอนเดือน 7 ของทุกปี มีความศักดิ์สิทธิ์และเป็นที่พึ่ง - รำมะนา มีการร้องรำกล่ายลำตัด ใช้กลองรำมะนา
	ค่านิยมที่ดีของชุมชน	- ชุมชนต้องพึ่งตนเอง - การดูแลผู้สูงอายุ - การบวชทดแทนบุญคุณพ่อแม่

ปัจจัยสำคัญ	ประเด็นหลัก	รายละเอียด
ด้านสังคม	การอนุรักษ์ประเพณี ค่านิยม	- มีปัญหาในด้านการสืบทอดประเพณี-ค่านิยมเพราะลูกหลานไม่ค่อยนิยมกลับบ้านต่อไปอาจจะมีแต่คนสูงอายุ
	การสื่อสารและการมีส่วนร่วม ร่วมของชุมชน	- สื่อสารระหว่างคนต่อคน ปากต่อปาก - มีการประชุมในชุมชนเป็นประจำทุกเดือน และตามวาระที่สำคัญ - การไหลเวียนของข่าวสารมักจะมาจากผู้นำชุมชนกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน - มีหอกระจายข่าวประจำชุมชน - การใช้วิทยุชุมชน ประสานกับวัด พระ และกลุ่มเยาวชนใน โรงเรียน
	ข่าวสารและนวัตกรรม	- การรับข่าวสารและการจัดการสื่อ โทรทัศน์ วิทยุชุมชน และหอ กระจายข่าว - การติดต่อกับภายนอกชุมชน การศึกษาดูงานระหว่างชุมชน(ส่วน ใหญ่เป็นผู้นำชุมชน) - ชุมชนอื่นมาศึกษาดูงาน
	ระบบสังคม	- องค์การบริหารส่วนตำบล - กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน - กรรมการกลุ่มต่างๆ - การเสริมหนุนจากส่วนราชการอื่นๆ

1.2 ชุมชนห้วยหินดำ ป่าผากและห้วยขมุน ตำบลวังยาว อำเภอด่านช้าง จังหวัดสุพรรณบุรี

ตารางที่ 4.2 การประเมินทางด้านเทคโนโลยี เศรษฐกิจ ทรัพยากร จิตใจ และสังคม ของชุมชน บ้านป่า
ผาก บ้านห้วยหินดำ และบ้านห้วยขมุน ตำบลวังยาว อำเภอด่านช้าง จังหวัดสุพรรณบุรี

ปัจจัยสำคัญ	ประเด็นหลัก	รายละเอียด
ด้าน เทคโนโลยี	การเลี้ยงแพะ	มีการผสมผสานทั้งการเลี้ยงแบบพื้นบ้านและเลี้ยงแบบพัฒนา
	การทอผ้า	มีการใช้เทคโนโลยีพื้นบ้านของชุมชน ตั้งแต่การย้อม การทอ และ การออกแบบลาย
	การปลูกผักปลอดภัย	มีการเรียนรู้การปลูกผักปลอดภัย การใช้สมุนไพรพื้นบ้าน
	รายได้จากอาชีพหลัก	- การปลูกพืชไร่ เฉลี่ยปีละ 94,770 บาท - เฉลี่ยรวมปีละ 1,206,603 บาท
	รายได้จากอาชีพรอง	- รับจ้าง ปลูกพืชไร่ และเลี้ยงแพะ เฉลี่ยรวม ปีละ 71,393 บาท
	รายได้อื่นๆ	- จากการรับบริการ และ การค้าขาย ถูกส่งมาให้

ปัจจัยสำคัญ	ประเด็นหลัก	รายละเอียด
ด้านเศรษฐกิจ		- เฉลี่ยรวม ปีละ 160,992 บาท
	รายได้รวมทั้งหมด	เฉลี่ยรวมปีละ 1,438,988 บาท
	ค่าใช้จ่ายจากอาชีพหลัก	- จากการปลูกข้าว เฉลี่ยปีละ 62,208 บาท - เฉลี่ยรวมปีละ 218,958 บาท
	ค่าใช้จ่ายจากอาชีพรอง	- เฉลี่ยรวม 165,746 บาท
	ค่าใช้จ่ายอื่นๆ	- จากการบริโภค ค่าเล่าเรียนลูก และ ดอกเบี้ยเงินกู้ - เฉลี่ยรวม 101,063 บาท
	ค่าใช้จ่ายรวมทั้งหมด	เฉลี่ย 485,767 บาท
	สินทรัพย์และหนี้สิน	- สินทรัพย์ส่วนมากเป็นที่ดินและบ้าน และอุปกรณ์ประกอบอาชีพ - มีหนี้สินร้อยละ 83.8 เป็นหนี้สินที่ใช้ในการเกษตร มากที่สุด รองลงมาเป็นใช้จ่ายในครัวเรือน
การออม	- มีเงินออมร้อยละ 62.2 ผกกับกลุ่มออมทรัพย์	
ด้านทรัพยากร	ดิน	- มีความอุดมสมบูรณ์ปานกลาง ยังไม่มีหมอดิน - มีการพังทลายของดิน เนื่องจากการไถที่ดินไม่ถูกหลักคือไถตามความลาดชันของดินทำให้ดินถูกชะล้างลงสู่แม่น้ำ - ยังไม่มีการจัดการแก้ไขปัญหาดินที่เป็นรูปธรรม
	น้ำ	- มีลำห้วยตะพัง เป็นลำห้วยหลัก โดยมีห้วยผา ห้วยขนุน ห้วยโป่ง ห้วยหินดำ เป็นลำห้วยย่อย เริ่มต้นเขินขึ้น - น้ำใช้ในหมู่บ้าน ใช้น้ำบ่อ น้ำประปาหมู่บ้าน
	ป่า	- มีป่าอุทยานแห่งชาติพุเตย ป่าห้วยขนุน ป่าห้วยยอดหินดำ ป่าห้วยยาง มีพื้นที่กว่า 12,000 ไร่ สภาพป่าอุดมสมบูรณ์ดี - มีการจัดตั้งกลุ่มป่าชุมชนเพื่อการอนุรักษ์
	อากาศ	- อากาศดีตลอดปี - อากาศตรงตามฤดูกาล แต่มีการเผาป่าในหน้าแล้งบ้าง
	สภาพแวดล้อมอื่นๆ	- ขยะมูลฝอยในชุมชนมีปริมาณมากขึ้น - ขาดต้นไม้ใหญ่ในพื้นที่ ยกเว้นที่บ้านห้วยหินดำ
	ทรัพยากรอื่นๆ	- มีการอพยพเข้ามาในชุมชนของบุคคลภายนอก - ขยายการทำไร่มากขึ้น ครอบครัวย้ายใช้ทรัพยากรมากขึ้น - ขาดระบบป้องกันทรัพยากรธรรมชาติ
การประเมินโดยชุมชนในประเด็นค่านิยมที่ดีของชุมชนโดยเน้นการ	- โดยเฉลี่ยอยู่ในเกณฑ์ปานกลางข้างไปทางมาก - ที่มากที่สุดได้แก่ ความรู้สึกว่าเป็นเจ้าของชุมชนและภูมิใจที่เป็นคนในชุมชน และ ในการทำงานร่วมกันของ	

ปัจจัยสำคัญ	ประเด็นหลัก	รายละเอียด
ด้านจิตใจ	พึ่งพาตนเองของชุมชน	สมาชิกในชุมชนยึดหลักความโปร่งใสตรงไปตรงมา ตรวจสอบได้ - ที่น้อยที่สุด ได้แก่ การมีความคิดริเริ่มเรื่องใหม่ๆที่เป็นประโยชน์ต่อครอบครัว/ชุมชน และการกล้าแสดงความคิดเห็นที่แตกต่างจากกลุ่มหรือสมาชิกในชุมชน
	การเปรียบเทียบ	-ก่อนและหลังการปฏิบัติการมีการเปลี่ยนแปลงเพิ่มขึ้นเล็กน้อยสูงกว่าบ้านควบคุม
ด้านสังคม	การมีประเพณี วัฒนธรรมอันดีงาม ได้แก่ ประเพณีที่ดีของชุมชน	- ประเพณีลอยกระทง เป็นงานระดับอำเภอ เป็นงานประเพณีใหญ่ของชุมชน - ทำบุญค้ำดันไม้ กลางเดือนเมษายนหลังสงกรานต์ เป็นความเชื่อในการสืบชะตา ต่อชะตา - ทำบุญข้าวใหม่ บูชาแม่โพสพ กลางเดือนสาม(กุมภาพันธ์) - ผูกข้อมือเป็นการรับขวัญ สุขุขัญ
	ความเชื่อของชุมชน	- พิธีทิ้งกระจาด ในกรณีคนตามมาก ทำพิธีปีครึ่งควาย แต่ไม่ได้ทำทุกปี - การค้ำดันไม้ มีความเชื่อจากคนที่ถูกทำนายว่าจะเสียชีวิต ทำการค้ำดันไม้อายุจะยืนยาว
	ค่านิยมของชุมชน	- ความมีน้ำใจต่อกัน การชวนกินข้าวใหม่ การหยอดข้าวประมาณเดือนมิถุนายน - ความพอเพียงการอยู่อย่างพอเพียง - รู้จักธรรมชาติ มีการอนุรักษ์ป่าไม้ สิ่งแวดล้อม การใช้ประโยชน์แบบมีหลักการ - ความมีศีลธรรม การเข้าวัด ยึดหลักศาสนาศาสนาพุทธ 99 %
	การอนุรักษ์ประเพณี ค่านิยม	-มีการสืบต่อเยาวชน โดยนำเยาวชนเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชน และมีการอบรมสั่งสอน - มีการจัดงานประเพณี
	การสื่อสารและการมีส่วนร่วมของชุมชน	- มีหอกระจายข่าว โดยผู้ใหญ่ใจดี - มีศูนย์ถ่ายทอด - มีการประชุมตามสถานการณ์ - การถ่ายทอดระหว่างบุคคล และเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตร - การมีส่วนร่วมของชุมชนในการทำแผนชุมชน และการตระหนักถึงการมีส่วนร่วม
	ข่าวสารและนวัตกรรม	-การรับข่าวสารและการจัดการสื่อ โทรทัศน์โดยใช้จาน

ปัจจัยสำคัญ	ประเด็นหลัก	รายละเอียด
ด้านสังคม		<p>ดาวเทียม วิทยุ แต่ยังไม่มีการจัดการอย่างเป็นระบบ</p> <p>-การติดต่อกับภายนอกชุมชน เจ้าหน้าที่ชวนการศึกษาดูงานระหว่างชุมชน ชุมชนอื่นมาศึกษาดูงาน</p> <p>- การคมนาคมสะดวก</p> <p>- การยอมรับนวัตกรรม ชาวบ้านคิดเอง ประชุมตัดสินใจร่วมกัน และเจ้าหน้าที่เกษตร</p>
	ระบบสังคม	<p>-องค์การบริหารส่วนตำบล</p> <p>- กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน</p> <p>- กรรมการกลุ่มต่างๆ</p> <p>- การเสริมหนุนจากส่วนราชการอื่นๆ</p>

1.3 ชุมชนตำบลท่างาม อำเภอเมืองปราจีนบุรี จังหวัดปราจีนบุรี

ตารางที่ 4.3 การประเมินทางด้านเทคโนโลยี เศรษฐกิจ ทรัพยากร จิตใจ และสังคม ของชุมชน ตำบลท่างาม อำเภอเมือง จังหวัดปราจีนบุรี

ปัจจัยสำคัญ	ประเด็นหลัก	รายละเอียด
ด้านเทคโนโลยี	การไกลกดต่อขงข้าว	เพื่อลดการเผาตอซัง เป็นการปรับปรุงสภาพพื้นที่ทำนา เพื่อทำลายวัชพืชและเป็นปุ๋ยพืชสดด้วย
	การปลูกพืชปลอดสารพิษ	การถ่ายทอดการทำสารชีวภาพในกลุ่ม
	การเก็บเกี่ยวและคัดเลือกเมล็ดพันธุ์ข้าว	เริ่มทำแปลงข้าวพันธุ์โดยการคัดเลือกเมล็ดจากแปลงที่สมบูรณ์เพื่อเป็นเมล็ดพันธุ์ของชุมชนเพื่อการขยายต่อไป
	การทำก๊าซชีวภาพจากมูลสัตว์	เรียนรู้ที่จะทำก๊าซชีวภาพจากมูลสัตว์เพื่อใช้เป็นพลังงานในชุมชนจากนักวิชาการและทดลองดำเนินการ
ด้านเศรษฐกิจ	รายได้จากอาชีพหลัก	- การปลูกข้าว เฉลี่ยปีละ 122,300 บาท - เฉลี่ยรวมปีละ 123,300 บาท
	รายได้จากอาชีพรอง	- รับจ้าง เฉลี่ยรวม ปีละ 120,000 บาท
	รายได้อื่นๆ	- จากการค้าขายและปลูกผักไว้กินเอง เฉลี่ยรวมปีละ 158,300 บาท
	รายได้รวมทั้งหมด	เฉลี่ยรวมปีละ 401,600 บาท
	ค่าใช้จ่ายจากอาชีพหลัก	- จากการปลูกข้าวเฉลี่ยปีละ 58,100 บาท - เฉลี่ยรวมปีละ 58,100 บาท
	ค่าใช้จ่ายจากอาชีพรอง	- เฉลี่ยรวม 39,200 บาท
ค่าใช้จ่ายอื่นๆ	- จากการบริโภค ค่าเล่าเรียนลูก และและอุปโภค	

ปัจจัยสำคัญ	ประเด็นหลัก	รายละเอียด
		- เฉลี่ยรวม 181,850 บาท
	ค่าใช้จ่ายรวมทั้งหมด	เฉลี่ย 279,150 บาท
	สินทรัพย์และหนี้สิน	- สินทรัพย์ส่วนมากเป็นที่ดินและบ้าน และอุปกรณ์ประกอบอาชีพ - มีหนี้สินร้อยละ 88.0 เป็นหนี้สินที่ใช้ในการเกษตร มากที่สุด รองลงมาเป็นใช้จ่ายในครัวเรือน
	การออม	- มีเงินออมร้อยละ 64.0 ผกกับกลุ่มออมทรัพย์
ด้านทรัพยากร	ดิน	- สภาพดินเปรี้ยว ต้องใช้สารเคมีมาก และใช้ปุ๋ยเคมีมาก - มีสารตกค้างในดิน - มีการขุดหน้าดินไปขาย
	น้ำ	- มีแม่น้ำปราจีนเป็นหลัก มีคลองตาเต็งผ่านเข้ามาในชุมชน - สภาพน้ำเป็นน้ำเปรี้ยว - มีการเลี้ยงปลามาก และอุตสาหกรรมปล่อยน้ำเสีย ทำให้น้ำเสีย - บ้างปีน้ำท่วมรุนแรง
	ป่า	- ไม่มีพื้นที่ป่า ส่วนมากมีต้นไม้ตามหัวไร่ปลายนา
	อากาศ	- อากาศยังมีปัญหาไม่รุนแรง มักเกิดจากการเผาตอซังข้าว
	สภาพแวดล้อมอื่นๆ	- ปัญหาด้านสารตกค้างในดิน และน้ำเสียจากโรงงาน
	ทรัพยากรอื่นๆ	- มีการเลี้ยงปลาในกระชังยังไม่มีการควบคุม
	ด้านจิตใจ	การประเมินโดยชุมชน ในประเด็นค่านิยมที่ดี ของชุมชนโดยเน้นการ พึ่งพาตนเองของชุมชน
การเปรียบเทียบ		- ก่อนและหลังการปฏิบัติการไม่มีการเปลี่ยนแปลงเพิ่มขึ้นค่าเฉลี่ย

ปัจจัยสำคัญ	ประเด็นหลัก	รายละเอียด
ด้านสังคม	การมีประเพณี วัฒนธรรมอันดีงาม ได้แก่ ประเพณีที่ดีของ ชุมชน	- สงกรานต์ รดน้ำดำหัวพ่อแม่ สร้างน้ำพระ - การเข้าพรรษา และออกพรรษา - การเรียกขวัญข้าวในนา - สารทไทย(กวนกระยาสารทใส่บาตร) - สารทจีน - การถือแรงช่วยหว่านข้าว
	ความเชื่อของชุมชน	- หลวงปู่ผิว(รักษากระดูก มรณภาพมา 24-25 ปี) ไหว้เพื่อเป็นสิริมงคล อธิษฐาน - เจ้าแม่ตะเคียนเงิน ทอง นาค วัดสง่า
	ค่านิยมของชุมชน	- เชื่อผู้นำท้องถิ่น - กองทุน SML ทำให้เกิดหนี้สิน
	การอนุรักษ์ประเพณี ค่านิยม	- ปฏิบัติให้ดูเป็นตัวอย่าง - บางคนยังไม่รู้ซึ่งเชิงวัฒนธรรม - กลุ่มเกษตรกรมีการช่วยกันลงแขกแต่ยังไม่ประจำ - ไปวัดทำบุญ - มีการดึงเยาวชนมาร่วมกิจกรรมเช่นดนตรี และทอดผ้าป่า การศึกษาในโรงเรียนประจำหมู่บ้าน
	การสื่อสารและการมี ส่วนร่วมของชุมชน	- ผู้นำ - วิทยุชุมชน - หอกระจายข่าว - ผ่านทางบุคคล การบอกกล่าว - มีส่วนรวมในการพัฒนาชุมชนแต่ยังไม่มีส่วนร่วมในการ วางแผนชุมชน
	ข่าวสารและนวัตกรรม	- การรับข่าวสารและการจัดการด้านข่าวสาร โทรทัศน์ วิทยุ และหอกระจายข่าว - การยอมรับนวัตกรรมของชุมชนส่วนใหญ่รับง่ายเพราะมี ตัวอย่าง มีการทดลองก่อนที่จะยอมรับ ช่วยกันคิดก่อนที่จะ ยอมรับ และมีการปรึกษาหารือและเขียนแบบ - การติดต่อภายนอก การประชุมที่อำเภอ และมีเจ้าหน้าที่ เกษตรเข้ามาในพื้นที่ประจำ
ด้านสังคม	ระบบสังคม	- องค์กรบริหารส่วนตำบล - กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน - กรรมการกลุ่มต่างๆ

ปัจจัยสำคัญ	ประเด็นหลัก	รายละเอียด
		- การเสริมหนุนจากส่วนราชการอื่นๆ - มีศูนย์เรียนรู้ของชุมชนที่บ้านอาจารย์ ดร.เพิ่มศักดิ์ มกรากิรมย์

1.4 ชุมชนบ้านเทพนา ตำบลบ้านไร่ อำเภอเทพสถิต จังหวัดชัยภูมิ

ตารางที่ 4.4 การประเมินทางด้านเทคโนโลยี เศรษฐกิจ ทรัพยากร จิตใจ และสังคม ของชุมชน บ้านเทพนา ตำบลบ้านไร่ อำเภอเทพสถิต จังหวัดชัยภูมิ

ปัจจัยสำคัญ	ประเด็นหลัก	รายละเอียด
ด้านเทคโนโลยี	การทำบ้านดิน	การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นและสมัยใหม่ในการทำบ้านดินเพื่อเป็นจุดดึงดูดเพื่อการท่องเที่ยวและเพื่อการอยู่อาศัยของคนในชุมชน
	การทำปุ๋ยหมักชีวภาพ	มีการรับการถ่ายทอดจากเจ้าหน้าที่และนำมาปฏิบัติในชุมชน
ด้านเศรษฐกิจ	รายได้จากอาชีพหลัก	- การปลูกพืชไร่ เฉลี่ยปีละ 91,750 บาท - เฉลี่ยรวมปีละ 261,016 บาท
	รายได้จากอาชีพรอง	- เลี้ยงสัตว์ เฉลี่ยรวม ปีละ 76,367 บาท
	รายได้อื่นๆ	- จากการรับบริการ - เฉลี่ยรวม ปีละ 112,131 บาท
	รายได้รวมทั้งหมด	เฉลี่ยรวมปีละ 449,514 บาท
	ค่าใช้จ่ายจากอาชีพหลัก	- จากการปลูกพืชไร่ เฉลี่ยปีละ 27,200 บาท - เฉลี่ยรวมปีละ 154,500 บาท
	ค่าใช้จ่ายจากอาชีพรอง	- จากการปลูกข้าว เฉลี่ยรวม 56,450บาท
	ค่าใช้จ่ายอื่นๆ	- จากการบริโภค อุปโภค และค่าเล่าเรียนลูก - เฉลี่ยรวม 68,252 บาท
	ค่าใช้จ่ายรวมทั้งหมด	เฉลี่ย 272,202 บาท
	สินทรัพย์และหนี้สิน	- สินทรัพย์ส่วนมากเป็นที่ดินและบ้าน และอุปกรณ์ประกอบอาชีพ - มีหนี้สินร้อยละ 75.9 เป็นหนี้สินที่ใช้ในการเกษตร มากที่สุด รองลงมาเป็นใช้จ่ายในครัวเรือน
	การออม	- มีเงินออมร้อยละ 89.7 ฝากกับกลุ่มออมทรัพย์
ดิน	ดิน	- เป็นดินร่วนปนทราย มีความสมบูรณ์ต่ำ - ขาดต้นไม้และพืชปกคลุมดิน จึงทำให้การกัดเซาะที่ตื้นสูง
	น้ำ	- มีลำห้วยผ่านหมู่บ้าน - ใช้น้ำจากบ่อ ใช้น้ำซับ จากฝาย - การใช้สามารถสูบขึ้นมาใช้ได้โดยอิสระตลอดปี

ปัจจัยสำคัญ	ประเด็นหลัก	รายละเอียด
ด้านทรัพยากร	ป่า	- เป็นชุมชนใกล้ป่า - ใช้ประโยชน์จากป่าและการหาของป่า และพัฒนาเป็นการท่องเที่ยวของชุมชน - มีการปลูกป่าเพื่อรักษาต้นน้ำลำธาร - มีการกำหนดระเบียบของชุมชนในการดูแลรักษาป่าไม้ - มีการกำหนดห้ามเผาป่า
	อากาศ	- อากาศเย็นสบายตลอดทั้งปี มีอากาศสดชื่น - ปัจจุบันอากาศเริ่มแปรปรวน - มีมลภาวะบ้างจากการเผาป่าเพื่อการเลี้ยงสัตว์และการเผาเพื่อเตรียมพื้นที่สำหรับการเพาะปลูก
	สภาพแวดล้อมอื่นๆ	- มีการเผาป่าเพื่อการเลี้ยงสัตว์
ด้านจิตใจ	การประเมินโดยชุมชน ในประเด็นค่านิยมที่ดี ของชุมชนโดยเน้นการ พึ่งพาตนเองของชุมชน	- โดยเฉลี่ยอยู่ในเกณฑ์ปานกลางข้างไปทางมาก - ที่มากที่สุด ได้แก่ ความรู้สึกที่ตนเองเป็นเจ้าของชุมชน และภูมิใจที่เป็นคนในชุมชน และการยึดหลัก “ตนเป็นที่พึ่งแห่งตน” (ไม่พึ่งพาปัจจัยภายนอก/ไม่เป็นการระของใคร/ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรที่มี) - ที่น้อยที่สุด ได้แก่ การกล้าแสดงความคิดเห็นที่แตกต่างจาก กลุ่มหรือสมาชิกในชุมชน มีการให้คำปรึกษากับเพื่อนบ้าน
	การเปรียบเทียบ	- ก่อนและหลังการปฏิบัติการมีการเปลี่ยนแปลงเพิ่มขึ้นเล็กน้อย
ด้านสังคม	การมีประเพณี วัฒนธรรมอันดีงาม ได้แก่ ประเพณีที่ดีของ ชุมชน	- งานบวช งานบุญ - การเข้าวัดทำบุญ - วันเข้าพรรษา ออกพรรษา - ลอยกระทง - ประเพณีแรกนาขวัญ - ประเพณีสงกรานต์ - ประเพณีการสร้างบ้านดิน - วันกลับคืนถิ่นแผ่นดินแม่
	ความเชื่อของชุมชน	- ศาลตาปู่บ้าน - เจ้าพ่อขุนดำ - ศาลพระภูมิประจำบ้าน - ความเชื่อในเรื่องโชคชะตาและดวงชะตา
	ค่านิยมของชุมชน	- ก่อนผู้อื่นช่วยเราเราต้องช่วยตนเอง
	การอนุรักษ์ประเพณี	- การทำตนเป็นตัวอย่าง

ปัจจัยสำคัญ	ประเด็นหลัก	รายละเอียด
ด้านสังคม	คำนิยาม	
	การสื่อสารและการมีส่วนร่วมของชุมชน	<ul style="list-style-type: none"> - การบอกกล่าว - ผ่านผู้นำชุมชน - หอกระจายข่าว - การประชุมหารือ - การประชุมศาลากลางบ้าน - การมีส่วนร่วมใช้กระบวนการบอกกล่าว การร่วมกันสร้างบ้านดิน และ การร่วมกันพัฒนาพื้นที่ส่วนรวม
	ข่าวสารและนวัตกรรม	<ul style="list-style-type: none"> - การรับข่าวสารและการจัดการด้านสื่อสารผ่านผู้นำ/อบต. - การยอมรับนวัตกรรมของชุมชนคิดทบทวนก่อนการรับเทคโนโลยี และการใช้ภูมิปัญญาดั้งเดิม - การติดต่อกับชุมชนภายนอกศึกษาดูงานศิลปาชีพ พี่สาวโลก โสมสเด็จพระการทองเที้ยว - การแลกเปลี่ยนกับชุมชนอื่น
ระบบสังคม	<ul style="list-style-type: none"> - กลุ่มเยาวชน - กลุ่มแม่บ้าน - กลุ่มออมทรัพย์ - กลุ่มวิสาหกิจชุมชน - องค์การบริหารส่วนตำบล - กลุ่มเกษตรกร - การมีความรักสามัคคี เป็นพี่น้อง ไม่ทะเลาะกัน - การเสริมหนุนจากส่วนราชการอื่นๆ 	

2 ตัวชี้วัดการพึ่งพาตนเองของชุมชน

การพัฒนาตัวชี้วัดการพึ่งพาตนเองของชุมชน พิจารณาองค์ประกอบ ด้านเทคโนโลยี เศรษฐกิจ ทรัพยากร จิตใจ และสังคม หรือ TERMS โดยสรุปดังภาพที่ 5.12

จากองค์ประกอบด้านต่างๆของ TERMS แต่ละด้านประกอบด้วยประเด็นสำคัญ ดังนี้

ด้านเทคโนโลยี เป็นแนวคิดและวิธีการที่ชุมชนใช้ทั้งที่เป็นเทคโนโลยีพื้นบ้านและไม่ปฏิเสธเทคโนโลยีสมัยใหม่เพื่อการพัฒนาการพึ่งพาตนเอง ตลอดจนแหล่งความรู้ ซึ่งพิจารณาทั้งเทคโนโลยีด้านพืชและด้านสัตว์ และอื่นๆที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตของชุมชน ชุมชนที่มีการใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมและสอดคล้องกับการดำเนินชีวิตได้ดีกว่าน่าจะพึ่งพาตนเองได้ดีกว่า

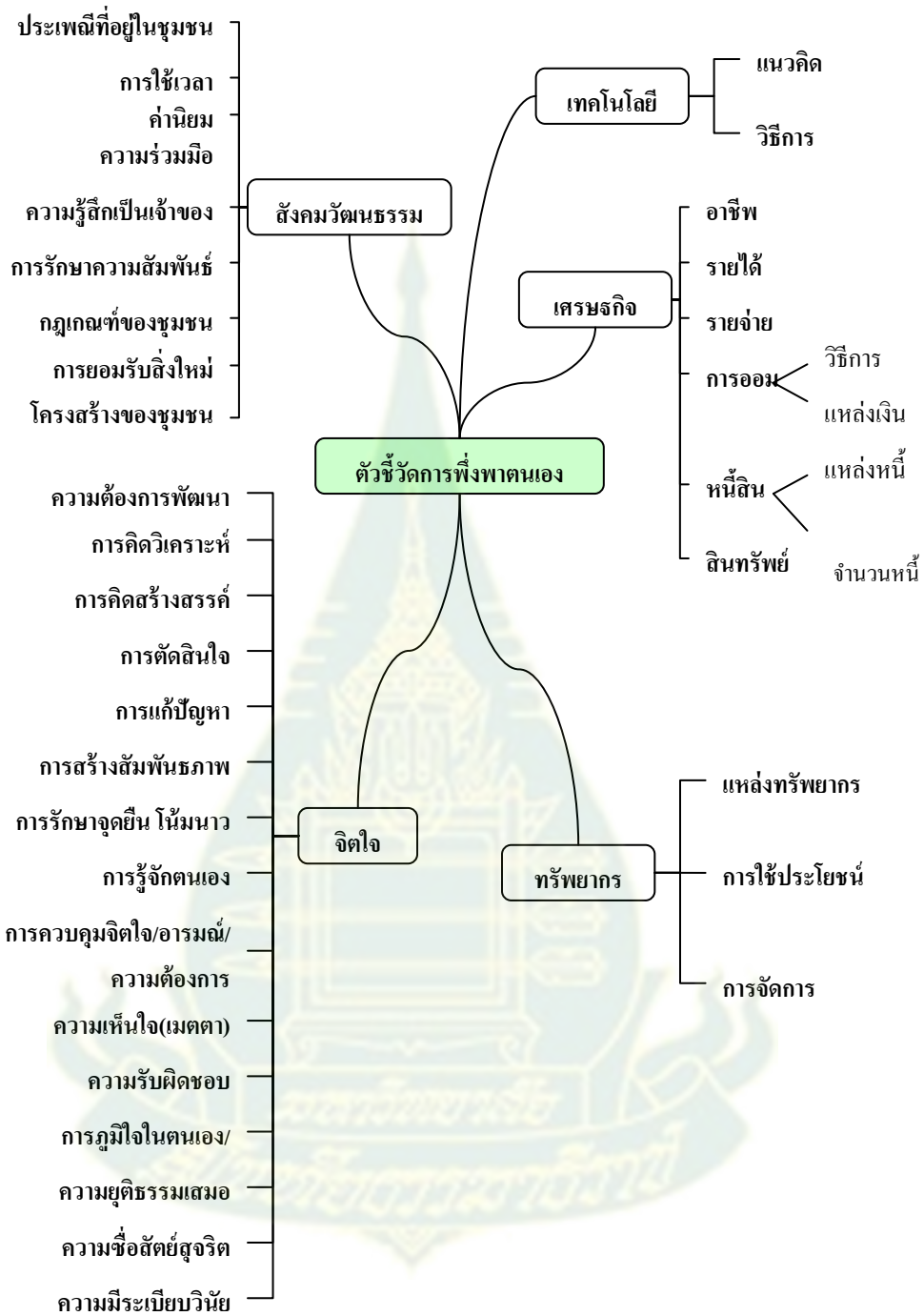
ด้านเศรษฐกิจ เป็นการเข้ามาหาเงินของชุมชนในด้านอาชีพทั้งที่เป็นตัวเงินและไม่เป็นตัวเงิน รายได้ รายจ่าย การออม ซึ่งรวมถึงวิธีการออมและแหล่งเงินออมของชุมชน ตลอดจนหนี้สิน ซึ่งรวมถึงแหล่งหนี้สินและจำนวนหนี้สิน รวมถึงทรัพย์สินด้วย

ด้านทรัพยากร เป็นการอยู่ร่วมกับธรรมชาติซึ่งประกอบด้วย แหล่งทรัพยากรธรรมชาติ การใช้ประโยชน์ และการจัดการที่เหมาะสม ทรัพยากรดังกล่าว ได้แก่ ดิน น้ำ ป่า อากาศ และสภาวะแวดล้อมทั่วไป

ด้านจิตใจ เป็นจิตใจใฝ่คุณธรรม ซึ่งประกอบด้วย ความต้องการพัฒนา การคิดวิเคราะห์ การคิดสร้างสรรค์ การตัดสินใจ การแก้ปัญหา การสร้างสัมพันธ์ภาพ การรักษาจุดยืน(โน้มน้าวใจ / การต่อรอง) การรู้จักตนเอง การควบคุมจิตใจ/อารมณ์/ความต้องการ การเห็นใจ(เมตตา) การรับผิดชอบ การภูมิใจในตนเอง/กลุ่ม ความยุติธรรมเสมอภาค ความซื่อสัตย์สุจริต และความมีระเบียบวินัย และ ซึ่งแปลงมาเป็น 15 ตัวชี้วัดด้วยกันได้แก่

- 1) การยึดหลักการพึ่งพาตนเอง “ตนเป็นที่พึ่งแห่งตน”
- 2) การมีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ที่จะเป็นประโยชน์ต่อชุมชนและครอบครัว
- 3) การรู้จักวิเคราะห์แยกแยะปัญหา การรู้สาเหตุของปัญหาและแนวทางการแก้ปัญหา
- 4) การรู้จักการแสวงหาข้อมูลข่าวสารเพื่อประกอบการตัดสินใจ
- 5) การรู้จักการต่อรองต่อสิ่งใหม่ที่จะกระทบต่อการดำเนินชีวิต
- 6) การมีความเป็นตัวของตัวเองและรู้จักการแสดงออก
- 7) การยอมรับนับถือจากเพื่อนบ้านในชุมชน
- 8) การช่วยเหลือเกื้อกูลเพื่อนบ้าน
- 9) การตระหนักถึงการมีส่วนร่วมของชุมชนทำให้ชุมชนเข้มแข็งหรืออ่อนแอ
- 10) ยึดหลักการดำเนินชีวิตที่โปร่งใส ตรงไปตรงมา และตรวจสอบได้
- 11) การดำเนินชีวิตหรือกิจกรรมต่างๆตามกฎกติกาและระเบียบของชุมชน
- 12) การยอมรับในความรู้ความสามารถในการดำเนินงานและดำเนินชีวิต
- 13) มีการถ่ายทอด แลกเปลี่ยนข่าวสาร ความรู้กันในชุมชน
- 14) การตระหนักในหน้าที่และความรับผิดชอบต่อตนเองและต่อชุมชนและเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็ง
- 15) การมีความรักในชุมชนและภูมิใจที่เป็นคนในชุมชน เป็นเจ้าของชุมชน

ด้านสังคมวัฒนธรรม ประกอบด้วยการมีประเพณีวัฒนธรรมอันดีงาม ได้แก่ ประเพณีที่อยู่ในชุมชน การใช้เวลา ค่านิยม ความร่วมมือ ความรู้สึกเป็นเจ้าของชุมชน กฎเกณฑ์ของชุมชน การยอมรับสิ่งใหม่(นวัตกรรม) และโครงสร้างของชุมชน

ภาพที่ 4.12 ตัวชี้วัดการพัฒนาการพึ่งพาตนเองของชุมชนอย่างยั่งยืน

3 แนวทางการพัฒนาการพึ่งพาตนเองของชุมชนอย่างยั่งยืน

การดำเนินการโครงการวิจัยชุดโครงการและโครงการพึ่งพาตนเองอย่างยั่งยืนจากการศึกษาวิจัยบริบทของชุมชนทั้งหมดและการพัฒนาตัวชี้วัดการพึ่งพาตนเองของชุมชนอย่างยั่งยืนนั้น

แนวทางในการพัฒนา กิจกรรมและเวทีดำเนินงานต่างของชุมชนตลอดระยะเวลาการดำเนินงานแต่ละชุมชนมีแนวทางการพัฒนาที่แตกต่างกัน ได้แก่

3.1 แนวทางการพึ่งพาตนเองของแต่ละชุมชน

1) บ้านวังยาว ตำบลเที่ยงแท้ อำเภอสรรคบุรี จังหวัดชัยนาท แนวทางการพัฒนาการพึ่งพาตนเองของชุมชนอย่างยั่งยืน โดยการดำเนินกิจกรรม 5 ด้าน พร้อมกับเวที ชุมชน โดยมุ่งเพื่อการพัฒนา TERMS ของคนในชุมชน ดังภาพที่ 5.13 ซึ่งสะท้อนแนวทางการพัฒนาการพึ่งพาตนเองของชุมชนเน้นการกิจกรรมการพัฒนาของชุมชนทั้ง 5 ด้าน ได้แก่ การผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวของชุมชน การปรับปรุงบำรุงดิน เพื่อลดต้นทุนการผลิต การจัดการศัตรูพืชโดยชีววิถี การพัฒนาแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง และการพัฒนากลุ่มและเครือข่าย โดยอาศัยเวทีการดำเนินงานร่วมกันของชุมชนอย่างต่อเนื่องเพื่อการพัฒนา TERMS ของชุมชน ผลการศึกษาแต่ละด้าน ดังนี้

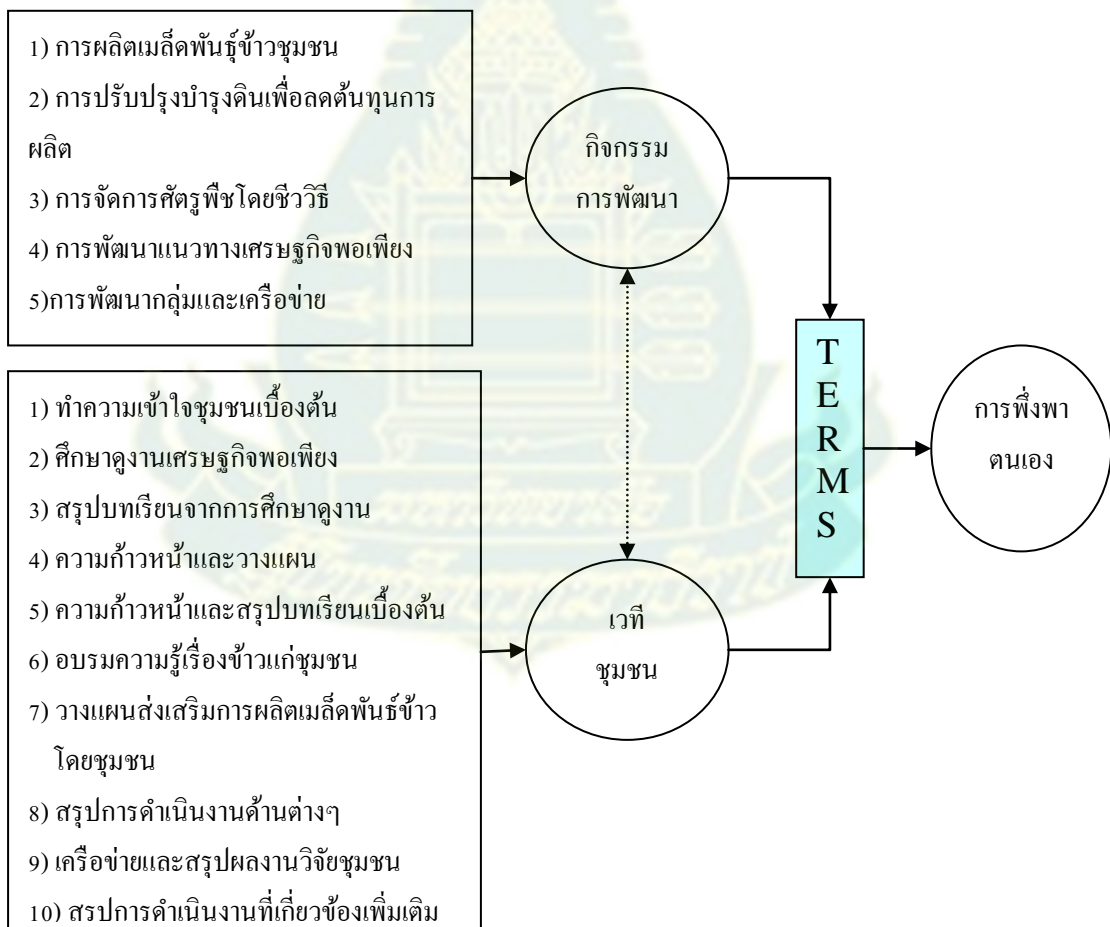
ด้านเทคโนโลยี ชุมชนได้เรียนรู้ที่จะใช้ภูมิปัญญาเดิมของคนในชุมชนและพัฒนาภูมิปัญญาสมัยใหม่มาปรับใช้ในการทำการเกษตรเพิ่มมากขึ้นพิจารณาได้จากการ การเรียนรู้ที่จะพัฒนาแปลงเมล็ดพันธุ์ข้าวของชุมชนและขยายไปสู่เพื่อนบ้านมากยิ่งขึ้นเนื่องจากการทำแปลงเมล็ดพันธุ์ข้าวต้องใช้ความละเอียดอ่อนในการดูแลรักษาตั้งแต่เริ่มแรกจนถึงการเก็บเกี่ยวและการดูแลรักษา ชุมชนพัฒนาที่จะปรับปรุงดินควบคู่กันไปด้วยการลดต้นทุน รวมถึงการจัดการศัตรูพืชโดยชีววิถี การทำสารชีวภัณฑ์จากหน่อกล้วย และยังมีกิจกรรมโรงสีข้าวของชุมชนด้วย ซึ่งนอกจากจะเป็นการประหยัดต้นทุนค่าใช้จ่ายแล้ว ยังเป็นการนำทรัพยากรในชุมชนมาใช้ประโยชน์มากยิ่งขึ้น และเสริมด้านจิตใจให้คนในชุมชนได้เรียนรู้ร่วมกัน

ด้านเศรษฐกิจ จากการประเมินข้อมูลทางด้านเศรษฐกิจของชุมชน ด้านรายได้ค่าใช้จ่ายในการผลิต การบริโภค หนี้สิน และการออมของคนในชุมชน แม้ว่าข้อมูลเชิงปริมาณไม่เปลี่ยนแปลง เนื่องจากระยะเวลาการเก็บรวบรวมข้อมูลก่อน และหลังปฏิบัติการมีระยะเวลาไม่ห่างกันมากนัก และด้วยบริบทของชุมชนที่ทำนาเป็นอาชีพหลักตลอดทั้งปี และชุมชนได้เรียนรู้กิจกรรมอื่นๆที่จะช่วยในการพัฒนาการผลิตให้ดีขึ้นและพยายามที่จะลดต้นทุนการผลิต และได้เรียนรู้การพัฒนาตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงร่วมกันและจะนำมาใช้ในชุมชน รวมถึงการพัฒนาเมล็ดพันธุ์ข้าวของชุมชนเพื่อลดการจัดหาจากภายนอกชุมชน และพัฒนากลุ่มและเครือข่ายเพื่อการรวมพลังของชุมชนมากขึ้นอาจจะทำให้เศรษฐกิจของชุมชนจะไม่ต้องพึ่งพาภายนอกมากนักในอนาคต

ด้านทรัพยากร ดิน น้ำ และสภาพแวดล้อมโดยทั่วไปของชุมชนยังอยู่ในสภาพที่เอื้อต่อการดำเนินชีวิตของชุมชน และจากการพัฒนาเทคโนโลยีต่างๆที่ใช้ภูมิปัญญาของชุมชนลดการใช้ทรัพยากรจากภายนอกชุมชน และใช้ทรัพยากรของชุมชนอย่างมีคุณค่ามากขึ้น และการ

เรียนรู้ตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงก็เป็นอีกแนวทางหนึ่งที่จะทำให้ชุมชนใช้ทรัพยากรของชุมชนอย่างมีคุณค่าและไม่ทำลายสิ่งแวดล้อมของชุมชน

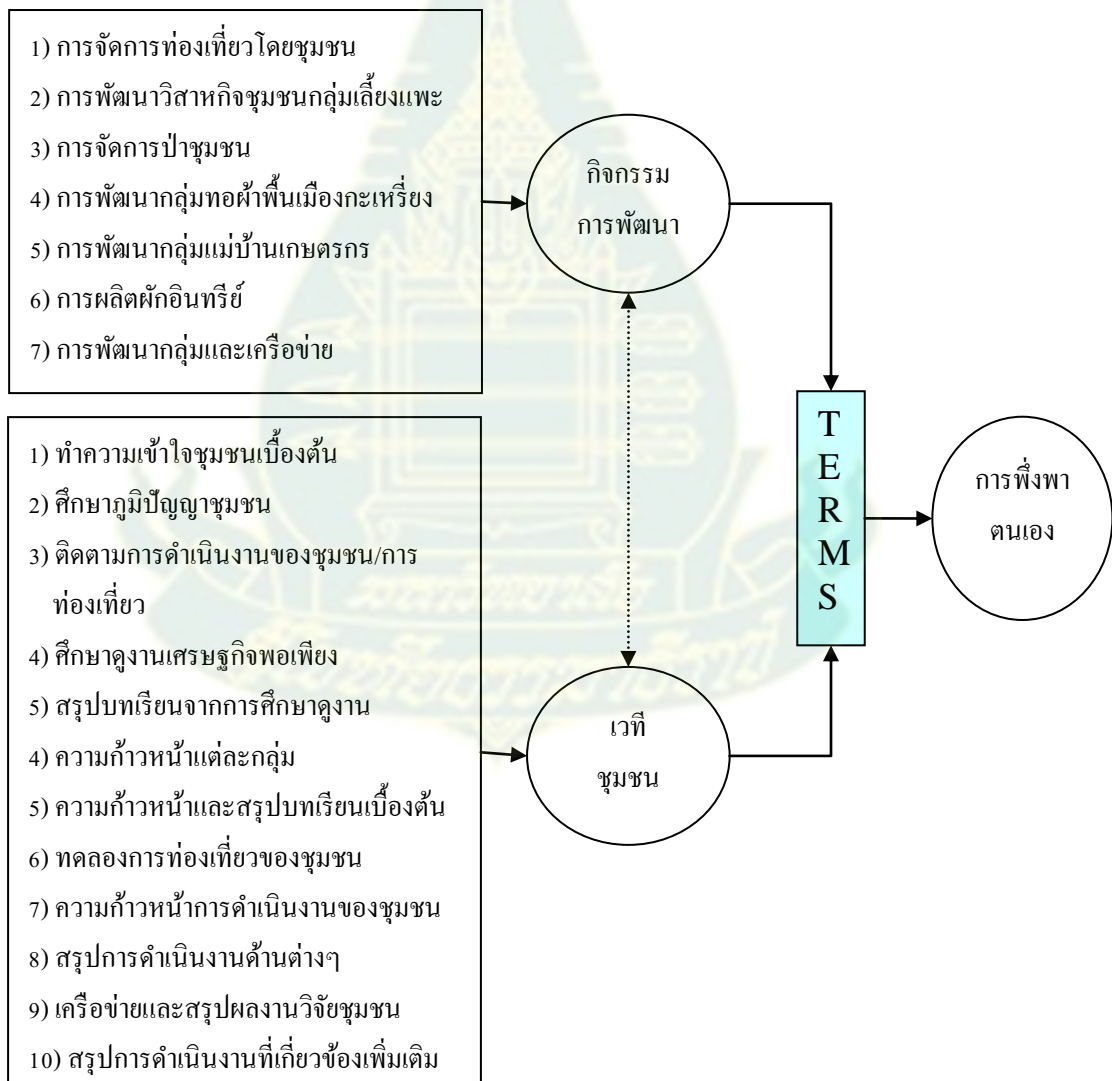
ด้านจิตใจ การประเมินด้านจิตใจของชุมชนซึ่งเป็นค่านิยมที่ดีของชุมชนซึ่งเน้นการพึ่งพาตนเองของชุมชนตามตัวชี้วัดทั้งหมด แม้มาก่อนและหลักการประเมินจะมีการเปลี่ยนแปลงเพิ่มขึ้นไม่มากนัก ประเด็นที่ชุมชนมีมากที่สุดได้แก่ ความรู้สึกที่ตนเองเป็นเจ้าของชุมชนและภูมิใจที่เป็นคนในชุมชนนี้ และการรู้ว่าตนเองและทุกคนในชุมชนมีหน้าที่ที่จะทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็งและพึ่งพาตนเองได้ ซึ่งเป็นจุดเด่นที่จะทำให้ชุมชนจะสามารถพัฒนาต่อไปอย่างยั่งยืน นอกจากนี้ประเด็นอื่นๆส่วนใหญ่อยู่ในระดับปานกลาง มีน้อยใกล้เคียงปานกลางอยู่ 4 ประเด็น ได้แก่ ก) การมีความคิดริเริ่มเรื่องใหม่ที่เป็นประโยชน์ต่อครอบครัว/ชุมชน ข) การกล้าแสดงความคิดเห็นที่แตกต่างจากกลุ่มหรือสมาชิกในชุมชน ค) มีการให้คำปรึกษากับเพื่อนบ้าน และ ง) มีการต่อรองก่อนที่จะยอมรับหรือปฏิเสธถ้ามีสิ่งใหม่ที่มีผลกระทบต่อการดำเนินชีวิตของตัวเองหรือชุมชน ซึ่งจะเป็นลักษณะทั่วไปของคนในชุมชน

ภาพที่ 4.13 แนวทางการพัฒนาการพึ่งพาตนเองของชุมชนบ้านวังยาว

ด้านสังคม ชุมชนยังมีประเพณีวัฒนธรรมอันดีงามของชุมชน มีค่านิยมของชุมชน การอนุรักษ์ประเพณีค่านิยม นอกจากนั้นในชุมชนยังมีการสื่อสารและการมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมอยู่เนืองๆ มีการติดต่อสื่อสารที่สะดวก และยังมีระบบสังคมที่เอื้อต่อการพัฒนากลุ่มและเครือข่าย

2) บ้านห้วยขมิ้น บ้านป่าผาก บ้านห้วยหินดำ ตำบลวังยาว อำเภอเด่นช้าง จังหวัดสุพรรณบุรี แนวทางการพัฒนาการพึ่งพาตนเองของชุมชนอย่างยั่งยืน ดำเนินกิจกรรม 7 ด้าน ได้แก่ การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน การพัฒนาวิสาหกิจชุมชนกลุ่มเลี้ยงแพะ การจัดการป่าชุมชน การพัฒนากลุ่มทอผ้าพื้นเมืองกะเหรี่ยง การพัฒนากลุ่มแม่บ้านเกษตรกร การผลิตผักอินทรีย์ และการพัฒนากลุ่มและเครือข่าย โดยอาศัยเวทีการดำเนินงานร่วมกันของชุมชนอย่างต่อเนื่องเพื่อการพัฒนา TERMS ของชุมชน พร้อมกับเวทีชุมชน โดยมุ่งเพื่อการพัฒนา TERMS ของคนในชุมชน ดังภาพ

ภาพที่ 4.14 แนวทางการพัฒนาการพึ่งพาตนเองของชุมชนตำบลวังยาว

ด้านเทคโนโลยี เทคโนโลยีที่ชุมชนใช้เป็นการผสมผสานเทคโนโลยีพื้นบ้านและเทคโนโลยีพัฒนาเพื่อการดำเนินชีวิต ซึ่งแต่เดิมนั้นค่อนข้างเน้นเทคโนโลยีพัฒนามากกว่า ปัจจุบันได้ปรับลดลง เน้นใช้ทรัพยากรในชุมชนมากขึ้น เช่น การนำเทคโนโลยีการเลี้ยงแพะทั้งแพะเนื้อและแพะนม การทอผ้า และการปลูกผักปลอดภัย นอกจากนี้ยังมีการเรียนรู้และถ่ายทอดร่วมกัน

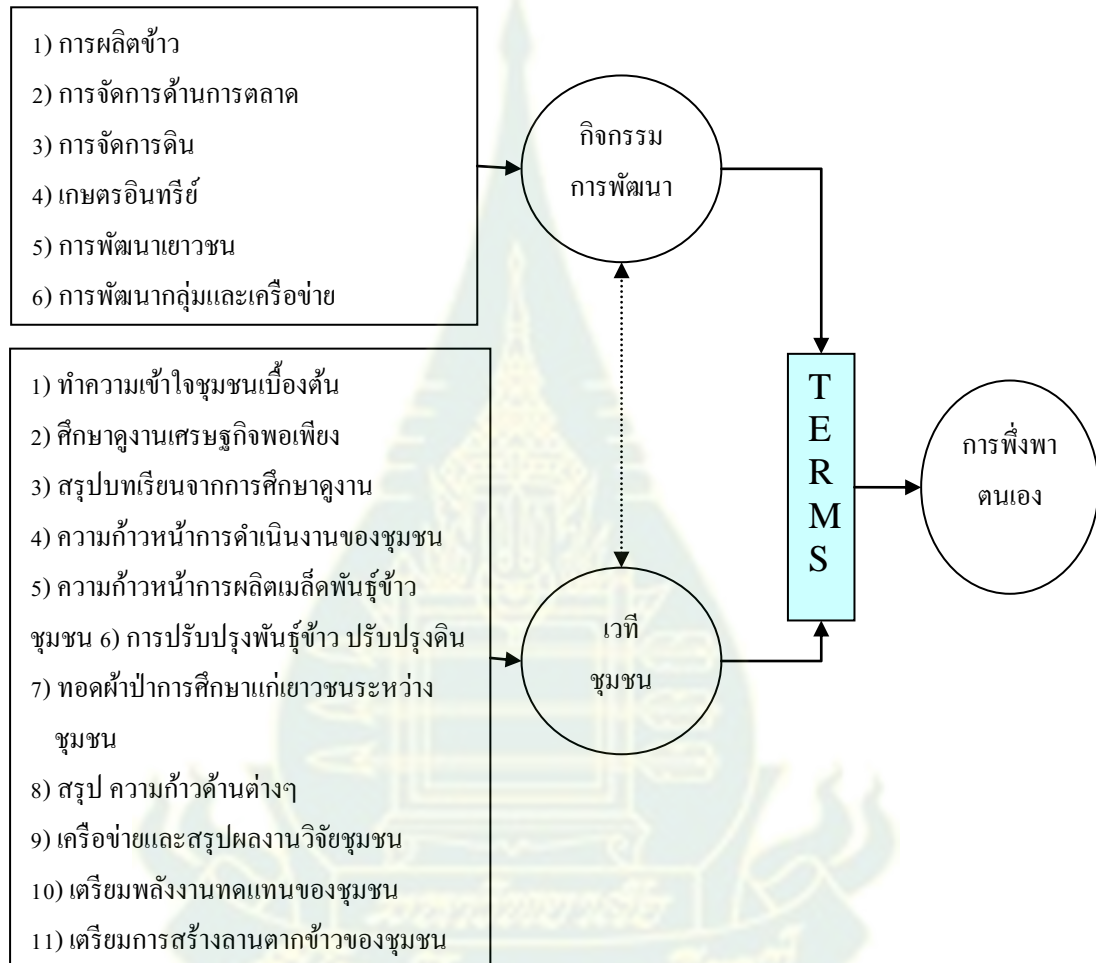
ด้านเศรษฐกิจ จากการประกอบอาชีพหลายอย่างที่สำคัญได้แก่พืชไร่ นอกจากนี้มีการเลี้ยงสัตว์ และ ทำนา และปลูกผัก และยังเป็นชุมชนที่อยู่ใกล้กับป่าชุมชน รายได้ของชุมชนมีทั้งที่เป็นตัวเงินและไม่เป็นตัวเงิน รายได้เฉลี่ยของชุมชนสูงกว่าค่าใช้จ่ายเฉลี่ยมาก และเมื่อเปรียบเทียบรายได้และค่าใช้จ่ายเฉลี่ยหลังดำเนินการมีการเปลี่ยนแปลงเพิ่มขึ้นเล็กน้อย รายได้เฉลี่ยยังสูงกว่าค่าใช้จ่ายเฉลี่ย และส่วนมากมีการออมเงินกับกลุ่มออมทรัพย์เช่นกัน นอกจากนี้กิจกรรมการท่องเที่ยว การผลิตผักอินทรีย์ การพัฒนากลุ่มต่างๆของชุมชนเพื่อการเพิ่มรายได้และประหยัดค่าใช้จ่ายของคนชุมชนและใช้ทรัพยากรของชุมชนเพื่อเป็นแนวทางในการพึ่งพาตนเองต่อไป

ด้านทรัพยากร ทรัพยากรของชุมชนไม่ว่าจะเป็นดิน น้ำ ป่า อากาศ สิ่งแวดล้อมอื่นๆ และทรัพยากรอื่นของชุมชนค่อนข้างจะอยู่ในสภาพที่ดีอยู่ ยังสามารถใช้ประโยชน์เพื่อเอื้อประโยชน์ของชุมชน และอาจจะมีปัญหาเรื่องน้ำบ้างสำหรับการปลูกพืชผักที่ต้องการน้ำสูง มีป่าชุมชนที่ใช้ประโยชน์ได้และมีระบบการจัดการป่าชุมชน

ด้านจิตใจ การประเมินด้านจิตใจของชุมชนซึ่งเป็นค่านิยมที่ดีของชุมชนซึ่งเน้นการพึ่งพาตนเองของชุมชนตามตัวชี้วัดทั้งหมดแม้ว่าก่อนและหลังการประเมินจะมีการเปลี่ยนแปลงเพิ่มขึ้นไม่มากนัก ประเด็นที่ชุมชนมีมากที่สุดได้แก่ ความรู้สึกที่ตนเองเป็นเจ้าของชุมชนและภูมิใจที่เป็นคนในชุมชนนี้ และในการทำงานร่วมกันของสมาชิกในชุมชน ยึดหลักความโปร่งใสตรงไปตรงมา ตรวจสอบได้ ซึ่งเป็นจุดเด่นหนึ่ง ที่จะทำให้ชุมชนจะสามารถพัฒนาต่อไปอย่างยั่งยืน นอกจากนี้ประเด็นส่วนใหญ่อยู่ในระดับปานกลาง มีน้อยใกล้เคียงปานกลางอยู่ 3 ประเด็น ได้แก่ การมีความคิดริเริ่มเรื่องใหม่ๆที่เป็นประโยชน์ต่อครอบครัว/ชุมชน การให้คำปรึกษากับเพื่อนบ้าน และการกล้าแสดงความคิดเห็นที่แตกต่างจากกลุ่มหรือสมาชิกในชุมชน

ด้านสังคม ชุมชนมีวัฒนธรรมที่ดีงาม ไม่ว่าจะเป็นพิธีลอยกระทง การทำบุญค้ำต้นไม้ม การทำบุญข้าวใหม่ ผูกข้อมือ มีความเชื่อของชุมชนที่มีร่วมกัน มีค่านิยมความมีน้ำใจ มีการอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีค่านิยมอันดีงาม มีการติดต่อสื่อสารและทำให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมของชุมชนอย่างต่อเนื่อง การเรียนรู้ร่วมกันทั้งในชุมชนและนอกชุมชน และมีระบบสังคมที่เอื้อต่อการดำเนินชีวิต

3) บ้านท่างาม ตำบลท่างาม อำเภอเมือง จังหวัดปราจีนบุรี แนวทางการพัฒนาการพึ่งพาตนเองของชุมชนอย่างยั่งยืน โดยการดำเนินกิจกรรม 6 ด้าน พร้อมกับเวที ชุมชน โดยมุ่งเพื่อการพัฒนา TERMS ของคนในชุมชน ได้แก่ การผลิตข้าว การจัดการด้านตลาด การจัดการดิน เกษตรอินทรีย์ การพัฒนาเยาวชน การพัฒนากลุ่มและเครือข่าย โดยอาศัยเวทีการดำเนินงานร่วมกันของชุมชนอย่างต่อเนื่องเพื่อการพัฒนา TERMS ของชุมชน ผลการศึกษาแต่ละด้าน ดังนี้

ภาพที่ 4.15 แนวทางการพัฒนาการพึ่งพาตนเองของชุมชนตำบลท่างาม

ด้านเทคโนโลยี เทคโนโลยีที่ชุมชนใช้ส่วนมากเป็นเทคโนโลยีพัฒนาที่มีการใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืชจำนวนมาก ปัจจุบันมีการกลับมาให้ความสนใจกับการนำเทคโนโลยีพื้นบ้านมาปรับใช้เป็นการผสมผสานมากขึ้น โดยให้ความสำคัญการการไถกลบตอซังข้าว การ ปลูกพืชปลอดภัย การเก็บเกี่ยวและคัดเลือกเมล็ดพันธุ์ข้าวของชุมชน และการทำก๊าซชีวภาพจากมูลสัตว์ เพื่อเป็นการลดต้นทุนการผลิตและใช้ทรัพยากรในชุมชน

ด้านเศรษฐกิจ รายได้ของชุมชนส่วนมากจากการทำนาข้าว มีอาชีพรองน้อยมาก ได้แก่ การค้าขาย และรับจ้าง รายได้เฉลี่ยสูงกว่าค่าใช้จ่ายเฉลี่ย แต่ในระยะหลังรายได้เฉลี่ยพอกับค่าใช้จ่ายเฉลี่ย ค่าใช้จ่ายที่สูงได้แก่ค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภค และการศึกษาเล่าเรียนของลูก ส่วนมากมีหนี้สินแต่ก็มีเงินออมบ้าง เศรษฐกิจพึ่งพาพืชเพียงไม่กี่ประเภท ดังนั้นในบางปีที่ประสบปัญหาน้ำท่วมจึงทำให้ชาวบ้านมีหนี้สินติดต่อกัน ที่ดินส่วนมากจึงต้องเช่ากับเจ้าของเพื่อประกอบอาชีพ การตลาดยังต้องพึ่งพาคนกลางอยู่มาก แนวทางเพื่อพัฒนาด้านเศรษฐกิจจากกิจกรรมต่าง ได้แก่ การผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวของชุมชน การดูแลเรื่องตลาด การจัดการที่ดิน การทำเกษตรอินทรีย์ เพิ่มมากขึ้น และมีการดึงเยาวชนและพัฒนาการรวมกลุ่มและเครือข่ายมากขึ้น

ด้านทรัพยากร ทรัพยากรของชุมชนดิน น้ำ ค่าน้ำจะมีปัญหาการใช้เพื่อการเกษตรและกรรมสิทธิ์เป็นของผู้ให้เช่ามากกว่า ป่าไม้ของชุมชนก็ไม่มี ทรัพยากรอื่นมีน้อย แนวทางที่พัฒนาร่วมกันในอนาคตจะจัดทำโครงการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม

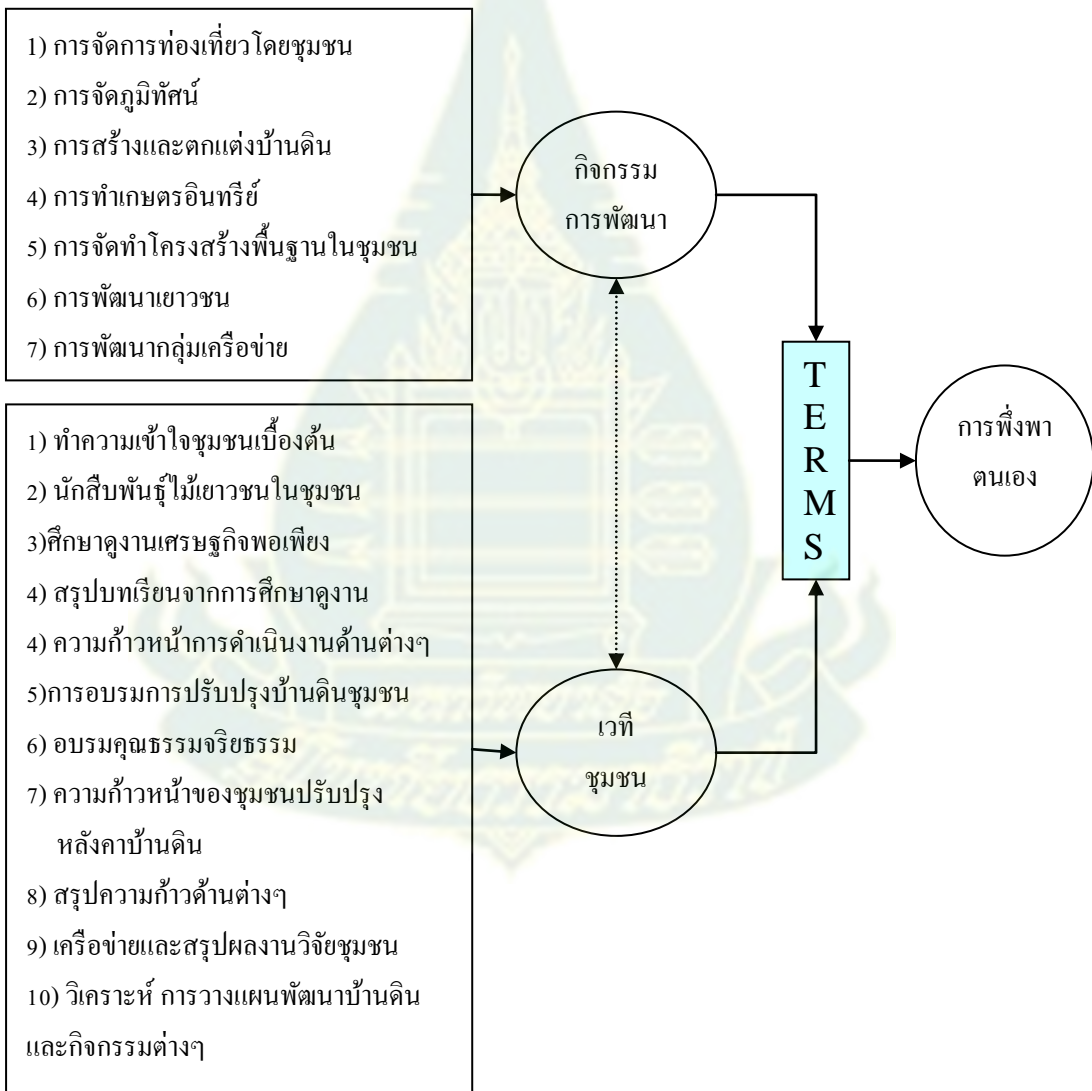
ด้านจิตใจ การประเมินด้านจิตใจของคนในชุมชนซึ่งเป็นค่านิยมที่ดีของชุมชนซึ่งเน้นการพึ่งพาตนเองของชุมชนโดยรวมแล้วค่าเฉลี่ยค่อนข้างมากและมากถึง 4 ได้แก่ ก) การทำงานร่วมกันของสมาชิกในชุมชนยึดหลักความโปร่งใสตรงไปตรงมา ตรวจสอบได้ ข) การดำเนินกิจกรรมต่างๆของชุมชนมีการยึดกฎ/กติกา/ระเบียบของชุมชน ค) การได้รับการยกย่องชมเชยในความรู้ ความสามารถเป็นสิ่งจำเป็นที่ทำให้มีกำลังใจในการทำงานและดำเนินชีวิต และ ง) การรู้ว่าตนเองและทุกคนในชุมชนมีหน้าที่ที่จะทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็งและพึ่งพาตนเองได้ และในขณะเดียวกันก็น้อยมากถึง 2 ด้าน ได้แก่ ก) การมีความคิดริเริ่มเรื่องใหม่ๆที่เป็นประโยชน์ต่อครอบครัว/ชุมชน และ ข) การยึดหลัก “ตนเป็นที่พึ่งแห่งตน” (ไม่พึ่งพาปัจจัยภายนอกไม่เป็นภาระของใคร/ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรที่มี) การประเมินก่อนและหลังไม่มีการเปลี่ยนแปลง

ด้านสังคม ในชุมชนมีประเพณี วัฒนธรรม ความเชื่อที่ฝังาน ค่านิยมที่กระทำร่วมกันเช่นกัน นอกจากนั้นยังมีการสื่อสารและการมีส่วนร่วม การรับข่าวสารและนวัตกรรม และมีระบบสังคมที่เอื้อต่อการดำเนินชีวิตตามสมควรแต่ประเด็นการรวมกลุ่มเครือข่ายอย่างต่อเนื่องยังมีน้อย การตระหนักร่วมถึงการพึ่งพาตนเองได้ในชุมชนยังมีไม่มาก สังคมเป็นสังคมใกล้เมืองมากขึ้น บุตรหลานมักไปทำงานนอกหมู่บ้านมากกว่า เนื่องจากมีโรงงานที่ให้คนไปทำงานได้มาก สังคมลดการทำเกษตรน้อยลงเพราะความไม่แน่นอนของรายได้

4) บ้านเทพนา ตำบลบ้านไร่ อำเภอเทพสถิต จังหวัดชัยภูมิ แนวทางการพัฒนาการพึ่งพาตนเองของชุมชนอย่างยั่งยืน โดยการดำเนินกิจกรรม 7 ด้าน พร้อมกับเวที ชุมชน โดยมุ่งเพื่อการพัฒนา TERMS ของคนในชุมชน ได้แก่ การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน การจัดภูมิ

ทัศน์ การสร้างและตกแต่งบ้านดิน การทำเกษตรอินทรีย์ การจัดทำโครงสร้างพื้นฐานในชุมชน การพัฒนาเยาวชน และการพัฒนากลุ่มเครือข่าย โดยอาศัยเวทีการดำเนินงานร่วมกันของชุมชนอย่างต่อเนื่องเพื่อการพัฒนา TERMS ของชุมชน ผลการศึกษาแต่ละด้าน ดังนี้

ด้านเทคโนโลยี เทคโนโลยีที่ชุมชนใช้มีทั้งเทคโนโลยีพื้นบ้านและเทคโนโลยีพัฒนา เทคโนโลยีที่ใช้ได้แก่การทำบ้านดินโดยใช้ทรัพยากรของชุมชนเป็นการประหยัดค่าใช้จ่าย และมีการถ่ายทอดให้คนในชุมชนทำงานร่วมกันและยังเป็นสิ่งดึงดูดการท่องเที่ยวของชุมชน นอกจากนี้มีการทำปุ๋ยหมักชีวภาพ เพื่อพัฒนาการปลูกพืชหลากหลายชนิดมากขึ้น และพัฒนากิจกรรมท่องเที่ยวและแปรรูปผลิตภัณฑ์ของชุมชน โดยการเรียนรู้และใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้าน

ภาพที่ 4.16 แนวทางการพัฒนาการพึ่งพาตนเองของชุมชนบ้านเทพนา

ด้านเศรษฐกิจ รายได้หลักของชุมชนมาจากการปลูกพืชไร่ พร้อมกับการรับจ้าง นอกจากนี้มีการปลูกข้าวไร่ และเลี้ยงสัตว์บ้าง รายได้เฉลี่ยของชุมชนสูงกว่าค่าใช้จ่ายเฉลี่ยทั้งก่อนและหลังการปฏิบัติการ ค่าใช้จ่ายอื่นๆของชุมชนที่มากที่สุดเป็นค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภค และอุปโภค ส่วนมากมีหนี้สินแต่ก็มีการออมอยู่ด้วย มีการพัฒนากิจกรรมต่างๆเพื่อการเพิ่มรายได้และลดรายจ่ายของชุมชนได้แก่ การจัดการการท่องเที่ยวในชุมชนเพราะมีแหล่งธรรมชาติเพื่อการท่องเที่ยวและอยู่ใกล้กับแหล่งท่องเที่ยวของจังหวัดด้วย การสร้างและตกแต่งบ้านดิน การจัดภูมิทัศน์ การทำเกษตรอินทรีย์ การพัฒนากลุ่มและเครือข่ายเยาวชน และปรับปรุงโครงสร้างพื้นฐาน

ด้านทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า อากาศและทรัพยากรอื่นของชุมชนยังค่อนข้างจะดีอยู่ สามารถพัฒนาเพื่อการเพราะปลูกและใช้ในชุมชนได้อย่างเพียงพอ และมีการเรียนรู้ที่จะพัฒนาและการนำทรัพยากรมาใช้อย่างยั่งยืนต่อไป และมีการนำเยาวชนมาร่วมเรียนรู้ด้วย

ด้านจิตใจ การประเมินด้านจิตใจของชุมชนซึ่งเป็นค่านิยมที่ดีของชุมชนเน้นการพึ่งพาตนเองของชุมชนโดยรวมแล้วค่าเฉลี่ยปานกลางค่อนข้างมาก และเมื่อประเมินหลังปฏิบัติการเพิ่มขึ้นเล็กน้อย ประเด็นที่มีค่าเฉลี่ยสูงได้แก่ ความรู้สึกที่ตนเองเป็นเจ้าของชุมชนและภูมิใจที่เป็นคนในชุมชนนี้ และ ประเด็นที่น้อยได้แก่ การกล้าแสดงความคิดเห็นที่แตกต่างจากกลุ่มหรือสมาชิกในชุมชน แต่ก็ไม่ค่อยก่อนมาทางปานกลาง โดยรวมแล้วส่วนใหญ่มีค่าเฉลี่ยปานกลางถึงมาก ซึ่งแสดงว่าชุมชนค่อนข้างมีความพร้อมที่จะพัฒนาจิตใจในการพึ่งพาตนเองของชุมชนมากยิ่งขึ้น

ด้านสังคม ชุมชนแม้ว่าจะมีความหลากหลายซึ่งส่วนใหญ่ย้ายมาจากถิ่นฐานเดียวกันจากจังหวัดนครราชสีมา ชุมชนมีประเพณีวัฒนธรรมที่ดั้งเดิม มีความเชื่อของชุมชน ค่านิยมของชุมชน การอนุรักษ์ประเพณีค่านิยม และมีการสื่อสารและการมีส่วนร่วมของชุมชน และมีระบบสังคมที่เอื้อต่อการพัฒนาชุมชนมากยิ่งขึ้น แต่ประเด็นที่ยังมีระบบการจัดการองค์กรชุมชนที่ชัดเจนในการดำเนินงานร่วมกันในเรื่องของการจัดการบ้านดินที่เป็นศูนย์กลางของชุมชน การกำหนดกฎกติกาที่ชัดเจนร่วมกัน

3.2 แนวทางการพัฒนาการพึ่งพาตนเองของชุมชน

สำหรับแนวทางการพัฒนาการพึ่งพาตนเองของชุมชน จากการพัฒนาด้านต่างๆของชุมชน ที่ศึกษา แนวทางการพัฒนาการพึ่งพาตนเองนั้น ต้องพิจารณาดังนี้

องค์ประกอบการพัฒนาตนเอง ประกอบด้วย ทางด้านเทคโนโลยี (T) เศรษฐกิจ (E) ทรัพยากร(R) จิตใจ(M) และ สังคม(S) หรือ TERMS ซึ่งการพัฒนาตนเองนั้นทำให้ตนเองหรือข้าเป็นสุข และนำไปสู่การพึ่งกัน คือชุมชนหรือสังคมเป็นสุข ซึ่งเป้าหมาย เพื่อให้ตนเองอยู่ได้ และอยู่รอด และการแบ่งปันสู่ผู้อื่น

ตนเองเป็นสุข หรือเข้าเป็นสุขเป็นการพึ่งตนเอง ในส่วนของตนเองเป็นสุขนั้น ประกอบด้วย การทำด้วยตนเอง การทำจากเล็กไปใหญ่ การคิดและตัดสินใจด้วยตนเอง การไม่ทำ หรือคิดไม่เกินความสามารถของตนเอง การทำด้วยใจ การใช้กำลังความสามารถของตนเอง การช่วยเหลือตนเอง และความพอประมาณในตนเอง(การรู้จักประมาณตน)

ชุมชนเป็นสุข หรือการพึ่งกัน ในส่วนของชุมชนนั้น จะต้องมีการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน มีการแลกเปลี่ยนปรึกษาแก้ไข มีความสามัคคี มีการใช้เทคโนโลยีในชุมชนที่เหมาะสม และการใช้ วัตถุประสงค์หรือทรัพยากรในชุมชนอย่างเหมาะสม

อย่างไรก็ตามการจะนำไปสู่การพึ่งพาตนเองได้นั้น อาจจะมีข้อขัดข้อง ในด้านความไม่พร้อมของบุคคลหรือครอบครัว และทุน ดังภาพ

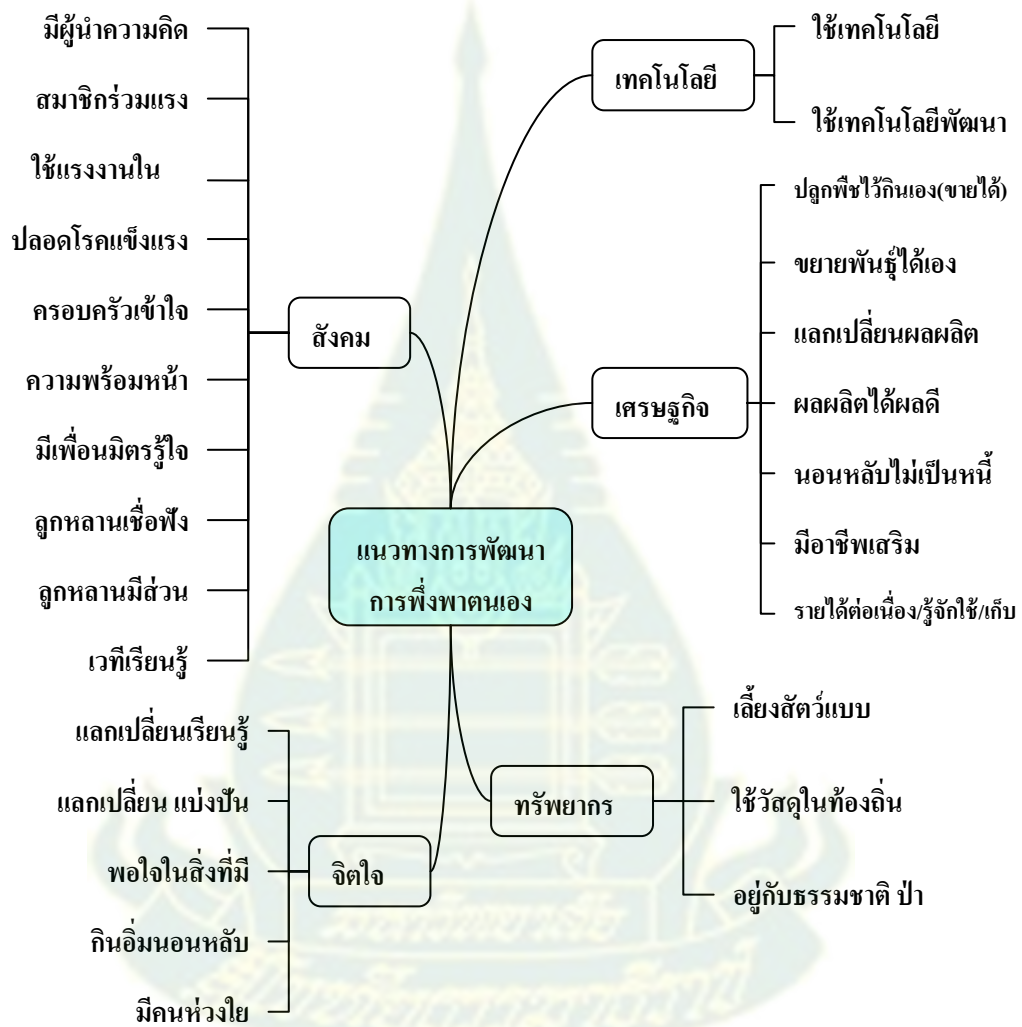

ภาพที่ 4.17 การพึ่งพาตนเองของบุคคลและชุมชน

ส่วนแนวทางการพัฒนาการพึ่งพาตนเองอย่างยั่งยืนของชุมชนตามองค์ประกอบ TERMS นั้นนอกจากชุมชนต้องผสมผสานกิจกรรมต่างๆของชุมชน ตามตัวชี้วัดดังที่กล่าวข้างต้นแล้ว แนวทางเพื่อการพัฒนาการพึ่งพาตนเองอย่างยั่งยืนของชุมชนนั้น มีแนวทาง ดังนี้

ด้านเทคโนโลยี ชุมชนต้องผสมผสานทั้งเทคโนโลยีพื้นฐานและเทคโนโลยีพัฒนาเพื่อการพัฒนาการดำเนินชีวิตในทุกกิจกรรม ซึ่งจะทำได้ หรือลดค่าใช้จ่ายลง ใช้ทรัพยากรในชุมชนอย่างคุ้มค่าและยั่งยืน

ด้านเศรษฐกิจ เพื่อให้ครอบครัวมีรายได้ และลดค่าใช้จ่าย ลดภาระหนี้สินและมีการออม เน้น การปลูกพืชผักไว้กินเอง การขยายพันธุ์พืชและสัตว์เอง มีการแลกเปลี่ยนผลผลิต การผลิตที่ให้ผลผลิตที่ดี การไม่เป็นหนี้ มีอาชีพเสริมนอกจากไว้บริโภค แลกเปลี่ยนและจำหน่ายได้ด้วย กินได้ ขายได้ และทำบุญได้ ทำให้มีรายได้อย่างต่อเนื่อง รู้จักใช้จ่ายและเก็บออม

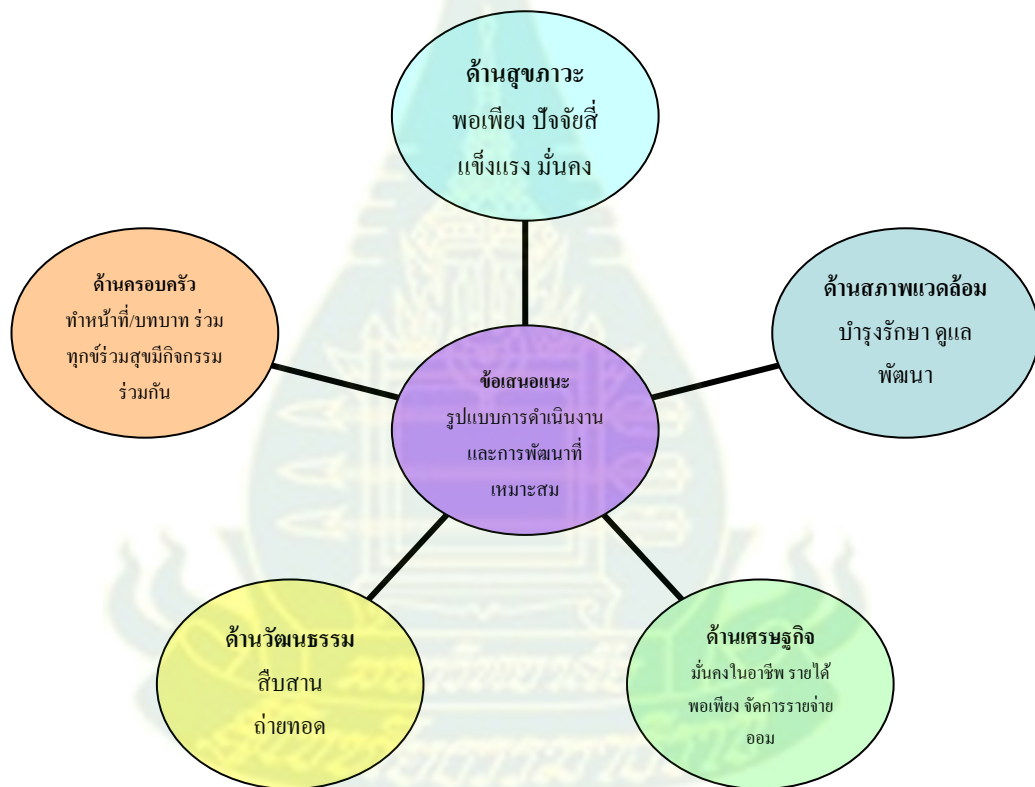
ภาพที่ 4.18 แนวทางการพัฒนาการพึ่งพาตนเองอย่างยั่งยืนของชุมชน

ด้านจิตใจ เน้นการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันของคนในชุมชน แลกเปลี่ยนและแบ่งปันผลผลิต ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน พอใจในสิ่งที่มี ทำจิตใจให้สงบกินอิมและนอนหลับ และมีคนห่วงใยหรือเกื้อกูลกันที่ในครอบครัวและเพื่อนบ้าน

ด้านทรัพยากร เน้นเลี้ยงสัตว์แบบธรรมชาติไม่ทำลายทรัพยากรโดยใช้วัสดุหรือทรัพยากรในท้องถิ่นนั่นเอง อยู่กับป่าหรืออยู่กับทรัพยากรธรรมชาติและมีการอนุรักษ์ ใช้ประโยชน์และรักษา

ด้านสังคม เน้นการมีผู้นำความคิดเป็นผู้มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์สิ่งใหม่ที่จะนำมาพัฒนาการดำเนินชีวิตของครอบครัวและชุมชน และเป็นผู้นำในการดำเนินการต่างๆของชุมชน นอกจากนั้นสมาชิกต้องร่วมแรงร่วมใจกัน และเน้นการใช้แรงงานในครอบครัวหรือคนในชุมชนเป็นหลัก ทำให้ครอบครัวและชุมชน ที่ไม่เจ็บไข้ได้ป่วยหรือปลอดโรค แข็งแรง คนในครอบครัวมีความเข้าใจกัน อยู่กันพร้อมหน้า และมีเพื่อนมิตรที่รู้จักเป็นเพื่อนร่วมชุมชนที่เอื้ออาทรต่อกัน ลูกหลานหรือคนในครอบครัวมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมร่วมกัน และเชื่อฟังกัน ตลอดจนการมีเวทีเรียนรู้ และเปลี่ยนร่วมกันอย่างต่อเนื่อง

ทั้งนี้เพื่อให้การดำเนินงานของคนในชุมชนและครัวเรือนนำไปสู่การดำเนินงานได้มีข้อเสนอแนะรูปแบบการดำเนินงานการส่งเสริมการเกษตรและการพัฒนาที่เหมาะสม ดังภาพ

ภาพที่ 4.19 ข้อเสนอแนะรูปแบบการดำเนินงานการส่งเสริมการเกษตรและการพัฒนาที่เหมาะสม

สำหรับข้อเสนอแนะรูปแบบการดำเนินงานการส่งเสริมการเกษตรและการพัฒนาที่เหมาะสมเพื่อการพึ่งพาตนเองอย่างยั่งยืนนั้น มีประเด็นหลัก 5 ประเด็น ได้แก่ **ด้านสุขภาพ** เน้นความพอเพียง ปังจยสี่ที่แข็งแรง คนในชุมชนมีความมั่นคงทางอารมณ์และสามารถปรับตัวได้ดี **ด้าน**

สภาพแวดล้อม เน้นการบำรุงรักษา ดูแล และพัฒนา ให้เอื้อประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิตของคนในชุมชน **ด้านเศรษฐกิจ** เน้นมีอาชีพที่มั่นคง รายได้พอเพียง มีการจัดการรายได้ที่เหมาะสม และการออม **ด้านวัฒนธรรม** มีการสืบสาน และถ่ายทอดให้คนรุ่นต่อๆมา และ**ด้านครอบครัว** คนในครอบครัวรู้บทบาทหน้าที่ ร่วมทุกข์ร่วมสุข มีกิจกรรมร่วมกัน

3.3. ปัญหาเงื่อนไขและการแก้ไขปัญหาในการพัฒนาการพึ่งพาตนเองของชุมชนอย่างยั่งยืน

ปัญหาเงื่อนไขและการแก้ไขปัญหาในการพัฒนาการพึ่งพาตนเองของชุมชนอย่างยั่งยืนของแต่ละชุมชนจะต่างกันออกไป ชุมชนบ้านวังยาว ตำบลเที่ยงแท้ จังหวัดชัยนาท เน้นกิจกรรมการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวชุมชน การปรับปรุงบำรุงดิน การจัดการศัตรูพืช การพัฒนาตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง และการพัฒนากลุ่มและเครือข่าย ชุมชนตำบลวังยาว จังหวัดสุพรรณบุรี เน้นกิจกรรมการท่องเที่ยว การเลี้ยงแพะนม เกษตรอินทรีย์ ผ้าทอสีธรรมชาติ กลุ่มแม่บ้าน ป่าชุมชน และการพัฒนากลุ่มและเครือข่าย ชุมชนบ้านท่างาม ตำบลท่างาม จังหวัดปราจีนบุรี เน้นกิจกรรมการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าว การตลาด การจัดการที่ดิน เกษตรอินทรีย์ การพัฒนาเยาวชน และการพัฒนา กลุ่มและเครือข่าย และชุมชนบ้านเทพนา ตำบลบ้านไร่ จังหวัดชัยภูมิ เน้นกิจกรรม การจัดการการท่องเที่ยว การจัดภูมิทัศน์ การสร้างและตกแต่งบ้านดิน เกษตรอินทรีย์ โครงสร้างพื้นฐาน การพัฒนากลุ่มเยาวชน และเครือข่าย

ปัญหาเงื่อนไขและการแก้ไขปัญหาในการพัฒนาการพึ่งพาตนเองอย่างยั่งยืนของชุมชนเมื่อพิจารณาร่วมกันทุกชุมชน สรุปได้ดังนี้

ตารางที่ 4.5 สรุปปัญหาเงื่อนไขและการแก้ไขปัญหาในการพัฒนาการพึ่งพาตนเองอย่างยั่งยืนของชุมชน

ปัญหาและเงื่อนไข	แนวทางการแก้ไข
1. ระดับกลุ่ม	
1) การตระหนักถึงความหมายร่วมกันของการพึ่งพาตนเอง ความยั่งยืนของชุมชนที่จะพัฒนาต่อไปอย่าง ที่ให้คนในชุมชนร่วมคิด และร่วมพัฒนา ร่วมกัน และกำหนดกิจกรรมที่จะดำเนินงานร่วมกัน กำหนดเป้าหมายร่วมกัน	1) การจัดให้มีเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ร่วมกัน ร่วมคิด ร่วมกันพัฒนาและแลกเปลี่ยน กำหนดกิจกรรมที่จะ ดำเนินการร่วมกันและ กำหนดเป้าหมาย ร่วมกัน
2) ผู้นำชุมชนที่สำคัญเป็นแกนหลักของชุมชนมีการต้องประสานกับกิจกรรมต่างๆของชุมชนมาก	2) ควรกำหนดบทบาทผู้นำกลุ่มที่ชัดเจน และมีการถ่ายทอดผู้นำกลุ่มรุ่นใหม่ ให้มี

ปัญหาและเงื่อนไข	แนวทางการแก้ไข
<p>เกินไป บางครั้งการดำเนินงานต่างๆของชุมชนขาดความต่อเนื่อง และไม่มีเป้าหมายที่ชัดเจนว่าชุมชนต้องการจะเป็นอย่างไรทั้งระยะสั้น ปานกลาง และระยะยาว</p>	<p>การเรียนรู้และพัฒนาความเป็นผู้นำกลุ่มต่อไป ทั้งระยะสั้น ปานกลาง และระยะยาว</p>
<p>3) การดำเนินงานของกลุ่มองค์กรต่างๆในชุมชนมักไม่มีการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง กิจกรรมต่างๆของกลุ่มมิได้สะท้อนถึงความต้องการของคนในกลุ่ม ทำให้กลุ่มไม่เข้มแข็ง มิได้เป็นที่ช่วยเหลือซึ่งกันและกันของสมาชิกในกลุ่มอย่างแท้จริง และต่อเนื่อง ทำให้สมาชิกในกลุ่มไม่มีความเชื่อถือกลุ่ม</p>	<p>3) จำเป็นต้องพัฒนากลุ่มให้มีความเข้มแข็ง เป็นที่พึ่งพาของสมาชิกกลุ่มได้อย่างแท้จริง ในประเด็นตามวัตถุประสงค์ของกลุ่มและขยายผลของความช่วยเหลือซึ่งกันและกันเพิ่มมากขึ้น</p>
<p>2. ระดับชุมชน</p>	
<p>1) การให้ชุมชนตระหนักถึงความจำเป็นในการพึ่งพาตนเองของครอบครัว และมีผลต่อชุมชนโดยส่วนร่วม เพราะบางครั้งวิถีชีวิตที่ดำเนินการอยู่ก็เป็นแนวทางการพึ่งพาตนเองอยู่แล้วแต่อาจจะไม่เห็นการดำเนินงานอย่างเป็นรูปธรรมและ การดำเนินชีวิตแบบพึ่งพาตนเองนั้นก่อให้เกิดผลดีต่อตนเอง ครอบครัว และชุมชนอย่างไร</p>	<p>1) การเผยแพร่ให้ความรู้ และประการณ์ตรงของคนในชุมชนทั้งโดยตรงและ ส่วนร่วม เพื่อให้เห็นผลที่เกิดจริงจากการพึ่งพาตนเองนั้นก่อให้เกิดผลดีต่อชุมชนอย่างเป็นรูปธรรม</p>
<p>2) กลุ่มผู้เป็นแรงเสริมหนุนหรือกระตุ้นการดำเนินกิจกรรมของชุมชนเองจะต้องมีการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง สร้างให้เกิดเวทีเรียนรู้ปัญหา อุปสรรคแนวทางที่จะดำเนินงานร่วมกัน รวมถึงการติดตามประเมินการดำเนินงานร่วมกัน</p>	<p>2) กลุ่มผู้เป็นแรงหนุนไม่ว่าจะเป็นภาครัฐ องค์กรการบริหารส่วนตำบล ส่วนงานที่เกี่ยวข้อง รวมถึงสถาบันการศึกษาต่างๆ ต้องให้การเสริมหนุนการดำเนินกิจกรรมของชุมชนอย่างต่อเนื่อง ทั้งในด้านการช่วยทำกระบวนการกลุ่ม หรือสนับสนุนงบประมาณ เท่าที่จำเป็น</p>
<p>3) ภูมิปัญญา องค์ความรู้ต่างๆ และประสบการณ์ต่างๆของชุมชนมีอยู่และได้ประโยชน์สำหรับคนในชุมชนเพียงบางกลุ่มการจะเผยแพร่ไปสู่คนอื่นยังไม่ได้รับการยอมรับมากนัก จำเป็นต้องมีการเรียนรู้</p>	<p>3) ควรมีการจัดการองค์ความรู้ด้านภูมิปัญญาของชุมชนที่มีอยู่ทั้งที่เป็นภูมิปัญญาดั้งเดิมที่เอื้อต่อการดำเนินชีวิตความเป็นอยู่ของคนในชุมชน และ</p>

ปัญหาและเงื่อนไข	แนวทางการแก้ไข
ร่วมกันเผยแพร่และการดำเนินการดังกล่าวนำไปสู่การเพิ่มรายได้หรือประหยัดค่าใช้จ่าย และแนวทางการพึ่งพาตนเองของชุมชนได้อย่างไร และมีการสืบทอดการดำเนินงานอย่างต่อเนื่องอย่างไร	วิเคราะห์ถึงประโยชน์ร่วมการใช้ภูมิปัญญาสำหรับการดำเนินชีวิตที่ยั่งยืนต่อไป

ทั้งนี้อาจกล่าวโดยสรุปได้ว่า การศึกษาวิจัยแนวทางการพัฒนาการพึ่งพาตนเองอย่างยั่งยืนของชุมชนนั้นเป็นการประเมินสภาพทั่วไปของชุมชนด้านเทคโนโลยี เศรษฐกิจ ทรัพยากร จิตใจ และสังคม หรือ TERMS ของชุมชน ซึ่งการประเมินแต่ละด้านในช่วงดำเนินการวิจัยนั้นเป็นการประเมินในเชิงคุณภาพเป็นส่วนใหญ่ การจะชี้วัดการพัฒนาจะสามารถประเมินออกมาได้อย่างชัดเจนได้ยากในทุกด้าน โดยเฉพาะด้านจิตใจ และด้านสังคม ซึ่งเป็นตัวชี้วัดในเชิงความรู้สึกของคนในสังคม ซึ่งบริบท และพื้นฐานของคนในสังคมแต่ละชุมชนไม่เหมือนกัน

ขณะที่การประเมินด้านเทคโนโลยีของชุมชน ชุมชนมีการเรียนรู้ที่จะพัฒนาทั้งเทคโนโลยีพื้นบ้านและเทคโนโลยีเพื่อการพัฒนาซึ่งจะนำไปสู่การพึ่งพาตนเองของคนในสังคมได้นั้น ก็ต้องอาศัยองค์ความรู้และการกระตุ้นหรือเสริมหนุนจากคนในชุมชนเองและส่วนงานภายนอกอย่างต่อเนื่อง รวมถึงการมีกลุ่มองค์กรและผู้นำที่เข้มแข็งในการนำมาใช้ด้วย ส่วนด้านทรัพยากรของชุมชนมีความสำคัญต่อการพึ่งพาตนเองของแต่ละชุมชนเป็นอย่างมากไม่ว่าจะเป็นดิน น้ำ ป่าอากาศ และสภาพแวดล้อมอื่นๆ รวมถึงการจัดการทรัพยากรอย่างเหมาะสมของคนในชุมชนด้วย

ในการประเมินด้านเศรษฐกิจแม้ว่าจะเป็นข้อมูลเชิงปริมาณ ซึ่งก็เป็นไปตามสภาพของแต่ละชุมชนที่มีการประกอบอาชีพที่แตกต่างกัน ได้อย่างไรก็ตามชุมชนยังมีรายได้มากกว่ารายจ่ายและรายจ่ายส่วนใหญ่ก็เพื่อการประกอบอาชีพหลัก นอกนั้นรายจ่ายหลักเพื่อการอุปโภคบริโภค และการศึกษาเล่าเรียนของบุตรหลานซึ่งมีความจำเป็นในปัจจุบัน

ทั้งนี้ด้วยระยะเวลาการดำเนินการก่อนและหลังปฏิบัติการไม่ต่างกันมากนักการประเมินข้อมูลเชิงเปรียบเทียบไม่อาจจะบอกความแตกต่างได้อย่างชัดเจน ประกอบกับเป็นช่วงของการเปลี่ยนแปลงภาวะทางเศรษฐกิจต่างๆ ไปด้วย สินค้าอุปโภคบริโภค เริ่มจะขยับราคาเพิ่มมากขึ้น

การพัฒนาตัวชี้วัดการพึ่งพาตนเองของชุมชนนั้นทุกองค์ประกอบมีความเกี่ยวเนื่องกันซึ่งจะนำไปสู่การพึ่งพาตนเองอย่างยั่งยืนซึ่งต้องอาศัยการจัดการความรู้ การพัฒนากลุ่มและเครือข่ายเพื่อการบูรณาการเพื่อการนำไปสู่การพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืน โดยเฉพาะการพัฒนาทางด้านจิตใจ และสังคมของคนในชุมชนทั้งในระดับครัวเรือน จนถึงระดับชุมชน

สำหรับแนวทางการพัฒนาการพึ่งพาตนเองของชุมชนอย่างยั่งยืนที่ดำเนินกิจกรรมไปพร้อมกับการดำเนินชีวิตปกติของคนในชุมชนและจัดเวทีการเรียนรู้ร่วมกันนั้นแม้ว่าจะเป็นกิจกรรมที่สอดคล้องกับความต้องการพัฒนาของคนในชุมชนแต่ต้องใช้ระยะเวลาการดำเนินการอย่างต่อเนื่อง และคนในชุมชนต้องมีส่วนร่วมในกิจกรรมอย่างเพียงพอและให้ความสำคัญกับกิจกรรมต่างๆของชุมชนด้วยจึงจะประสบผลสำเร็จในที่สุด

